

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาหลักการ ทฤษฎี จากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยการบริหารกับการบริหารวิชาการของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาลพบุรี เขต 2 ตามลำดับ ดังนี้

- 2.1 สภาพการบริหารโรงเรียนของสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาลพบุรี เขต 2
- 2.2 ปัจจัยการบริหาร
 - 2.2.1 พฤติกรรมผู้นำ
 - 2.2.2 ภาวะผู้นำ
 - 2.2.3 ภาวะผู้นำของสตอกคิลล์และไมเนอร์
 - 2.2.4 การเสริมสร้างภาวะผู้นำทางวิชาการ
- 2.3 การบริหารงานวิชาการ
 - 2.3.1 ความหมายของการบริหารงานวิชาการ
 - 2.3.2 ความสำคัญของการบริหารงานวิชาการ
 - 2.3.3 ขอบข่ายงานวิชาการ
- 2.4 ขอบข่ายการบริหารงานวิชาการของสถานศึกษา
 - 2.4.1 หลักสูตรและการพัฒนาหลักสูตร
 - 2.4.2 การจัดการเรียนการสอน
 - 2.4.3 การวิจัยเพื่อพัฒนาคุณภาพการศึกษา
 - 2.4.4 การพัฒนาสื่อ นวัตกรรมและเทคโนโลยี
 - 2.4.5 การนิเทศการศึกษา
 - 2.4.6 การวัดผลประเมินผล
 - 2.4.7 การประกันคุณภาพการศึกษา
- 2.5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
 - 2.5.1 งานวิจัยภายในประเทศ
 - 2.5.2 งานวิจัยต่างประเทศ
- 2.6 สรุปกรอบแนวคิดในการวิจัย

2.1 สภาพการบริหารโรงเรียนของสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาชลบุรี เขต 2

กระทรวงศึกษาธิการ ได้กำหนดให้มีเขตพื้นที่การศึกษา จำนวน 175 เขต เรียกว่า สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา เป็นสำนักงานเขตบริหารและการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน กำหนดขึ้นตามมาตรา 37 ของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 และมาตรา 38 ให้มีคณะกรรมการเขตพื้นที่การศึกษา มีอำนาจหน้าที่ในการกำกับดูแล จัดตั้ง ยุบ รวม หรือเลิกสถานศึกษาขั้นพื้นฐานในเขตพื้นที่การศึกษา ประสาน ส่งเสริมและสนับสนุน สถานศึกษาเอกชนในเขตพื้นที่การศึกษา ประสานและส่งเสริมองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ให้สามารถจัดการศึกษาสอดคล้องกับนโยบายและมาตรฐานการศึกษา ส่งเสริมและสนับสนุน การจัดการศึกษาของบุคคล ครอบครัว องค์กรชุมชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่นที่จัดการศึกษาในรูปแบบที่หลากหลายในเขตพื้นที่การศึกษา โดยคณะกรรมการเขตพื้นที่การศึกษาประกอบด้วย ผู้แทนองค์กรชุมชน ผู้แทนองค์กรเอกชน ผู้แทนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้แทนสมาคมผู้ประกอบวิชาชีพครู ผู้แทนสมาคมผู้ประกอบวิชาชีพบริหารการศึกษา ผู้แทนสมาคมผู้ปกครองและครู และผู้ทรงคุณวุฒิด้านการศึกษา ศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรม

สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาชลบุรี เขต 2 เป็นหน่วยงานที่อยู่ภายใต้การกำกับดูแลของ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน มีหน้าที่ดำเนินงานให้เป็นไปตามอำนาจหน้าที่ของ คณะกรรมการเขตพื้นที่การศึกษา ตามมาตรา 38 แห่งพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 และมาตรา 37 แห่งพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการ กระทรวงศึกษา พ.ศ. 2546 โดยมีหน้าที่รับผิดชอบการจัดการศึกษาและการบริหารการศึกษา ในเขต อำเภอพานทอง อำเภอพนัสนิคม อำเภอกะจันทร์ และอำเภอบ่อทอง มีโรงเรียนในสังกัด สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาชลบุรี เขต 2 จำนวน 137 โรงเรียน แบ่งเป็นโรงเรียนในสังกัด กระทรวงศึกษาธิการ จำนวน 125 โรงเรียน และนอกสังกัดกระทรวงศึกษา จำนวน 10 โรงเรียน

2.1.1 อำนาจหน้าที่ของสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ตามประกาศกระทรวงศึกษาธิการ เรื่อง แบ่งส่วนราชการสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา พ.ศ. 2546 ดังนี้ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2546, หน้า 2-3)

1) จัดทำนโยบาย แผนพัฒนา และมาตรฐานการศึกษาของเขตพื้นที่การศึกษา ให้สอดคล้องกับนโยบาย มาตรฐานการศึกษา แผนการศึกษา แผนพัฒนาการศึกษาขั้นพื้นฐาน และ ความต้องการของท้องถิ่น

2) วิเคราะห์การจัดตั้งงบประมาณเงินอุดหนุนทั่วไปของสถานศึกษา และหน่วยงานในเขตพื้นที่การศึกษา และแจ้งการจัดสรรงบประมาณที่ได้รับให้หน่วยงานข้างต้นรับทราบ รวมทั้งกำกับ ตรวจสอบ ติดตามการใช้จ่ายงบประมาณของหน่วยงานดังกล่าว

3) ประสาน ส่งเสริม สนับสนุน และพัฒนาหลักสูตรร่วมกับสถานศึกษาในเขตพื้นที่การศึกษา

4) กำกับ ดูแล ติดตาม และประเมินผลสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน และในเขตพื้นที่การศึกษา

5) ศึกษา วิเคราะห์ วิจัย และรวบรวมข้อมูลสารสนเทศด้านการศึกษาในเขตพื้นที่การศึกษา

6) ประสานการระดมทรัพยากรด้านต่างๆ รวมทั้งทรัพยากรบุคคล เพื่อส่งเสริม สนับสนุนการจัดและพัฒนาการศึกษาในเขตพื้นที่การศึกษา

7) จัดระบบการประกันคุณภาพการศึกษา และประเมินผลสถานศึกษาในเขตพื้นที่การศึกษา

8) ประสาน ส่งเสริม สนับสนุน การจัดการศึกษาของสถานศึกษาเอกชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น รวมทั้งบุคคล องค์กรชุมชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันอื่นที่จัดรูปแบบที่หลากหลายในเขตพื้นที่การศึกษา

9) ดำเนินการและประสาน ส่งเสริม สนับสนุนการวิจัยและพัฒนาการศึกษาในเขตพื้นที่การศึกษา

10) ประสาน ส่งเสริม การดำเนินงานของคณะกรรมการ และคณะทำงานด้านการศึกษา

11) ประสานการปฏิบัติราชการทั่วไปกับองค์กรหรือหน่วยงานต่างๆ ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในฐานะสำนักงานผู้แทนกระทรวงศึกษาธิการในเขตพื้นที่การศึกษา

12) ปฏิบัติหน้าที่อื่นเกี่ยวกับกิจการภายในเขตพื้นที่การศึกษาที่มีได้ระบุให้เป็นหน้าที่ของหน่วยงานใดโดยเฉพาะ หรือปฏิบัติงานอื่นตามที่ได้มอบหมาย

สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาอาจมีอำนาจหน้าที่นอกเหนือไปจากที่กำหนดไว้ก็ได้ โดยความเห็นชอบของคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน

2.1.2 การแบ่งส่วนราชการในสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา แบ่งเป็นกลุ่ม ดังต่อไปนี้

- 1) กลุ่มอำนวยการ
- 2) กลุ่มบริหารงานบุคคล

- 3) กลุ่มนโยบายและแผน
- 4) กลุ่มส่งเสริมการจัดการศึกษา
- 5) กลุ่มนิเทศ ติดตาม และประเมินผลการจัดการศึกษา
- 6) กลุ่มส่งเสริมประสิทธิภาพการจัดการศึกษา
- 7) กลุ่มส่งเสริมสถานศึกษาเอกชน
- 8) หน่วยตรวจสอบภายใน

2.2 ปัจจัยการบริหาร

พัฒนาการและความก้าวหน้าขององค์กรขึ้นอยู่กับผู้นำเป็นอย่างมาก ผู้นำอาจได้รับเลือกจากกลุ่ม ผู้นำอาจเป็นหัวหน้าฝ่ายอำนวยการซึ่งได้รับการแต่งตั้งจากฝ่ายบริหาร อำนาจหน้าที่ที่เขาได้รับทำให้เขามีอำนาจหน้าที่ (authority) ในการนำโดยที่เขาจะต้องมีความรับผิดชอบต่อหน้าที่ในการนำไปสู่ความถูกต้อง องค์กรต้องการความมั่นคงเพื่อความอยู่รอดจึงเป็นหน้าที่ของผู้บริหารที่จะต้องก่อให้เกิดความมั่นคงขึ้นภายในองค์กร มีโมทัศน์เบื้องต้นในการดำเนินงานองค์กรมีอยู่ 3 ประการ คือ งาน ตำแหน่ง และความสัมพันธ์ของอำนาจหน้าที่ จากมโนทัศน์ดังกล่าวจะเห็นว่างานมีความสำคัญที่สุด (ชาอุชัย อาจินสมิหาร, 2540, หน้า 65-66) เนื่องจากงานเป็นสิ่งที่องค์กรคาดหวังว่าจะกระทำ และถือเป็นการกิจสำคัญขององค์กรจะต้องดำเนินการให้เป็นไปตามเป้าหมายที่กำหนด โดยมีผู้นำองค์กรเป็นผู้รับผิดชอบสูงสุด อย่างไรก็ตามการที่จะนำองค์กรไปสู่เป้าหมายได้นั้นจำเป็นต้องอาศัยภาวะผู้นำ หรือความเป็นผู้นำที่เหมาะสม ซึ่งเป็นกระบวนการที่ผู้บริหารจะให้มอิทธิพลต่อพฤติกรรมของผู้อื่น โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้การปฏิบัติงานบรรลุจุดหมายขององค์กร (วิโรจน์ สุวรรตนะ, 2542, หน้า 106)

สถานศึกษาเป็นองค์กรหนึ่งที่มีความสำคัญและมีลักษณะพิเศษแตกต่างจากองค์กรทั่วไป ทั้งนี้เนื่องจากเป้าหมายสำคัญขององค์กร คือ การพัฒนานักเรียนให้มีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ตามหลักสูตรกำหนด โดยมีครูเป็นผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ ดังนั้น จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้บริหารโรงเรียน จะต้องตระหนักถึงบทบาทหน้าที่ของผู้นำเพื่อให้สามารถนำองค์กรไปสู่เป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพ ผู้บริหาร โรงเรียนต้องมีความเป็นผู้นำที่ดีโดยอาศัยปัจจัยต่างๆ ในการบริหาร ได้แก่ พฤติกรรมผู้นำ ที่สามารถใช้แบบภาวะผู้นำได้อย่างมีประสิทธิภาพ จะช่วยให้ผู้ร่วมงานเพิ่มความสามารถในการปฏิบัติงานหรือใช้ความสามารถอย่างเต็มที่และช่วยการปฏิบัติงานในสถานศึกษาเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพซึ่งจะส่งผลต่อสถานศึกษา

2.2.1 พฤติกรรมผู้นำ

การบริหารงานนั้น ผู้นำหรือผู้บังคับบัญชาที่มีความปรารถนาอย่างยิ่งที่จะให้ทุกคนในหน่วยงาน มีพฤติกรรมร่วมกัน หรือมีพฤติกรรมกลุ่ม แต่การที่กลุ่มคนจะมีพฤติกรรมร่วมกันได้นั้น ส่วนหนึ่ง ขึ้นอยู่กับความรู้ความสามารถของผู้นำ หรือผู้บังคับบัญชาที่จะต้องพยายามเปลี่ยนแปลง หรือเป็นตัวนำ ที่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง เพื่อนำไปสู่การมีพฤติกรรมกลุ่ม โดยผู้นำจะต้องให้ความรู้ความเข้าใจ แก่ผู้ใต้บังคับบัญชา ทั้งนี้เพื่อให้ผู้ใต้บังคับบัญชาเหล่านั้นเปลี่ยนแปลงทัศนคติ และพฤติกรรม ส่วนบุคคลให้ไปในทางเดียวกัน แล้วในที่สุดก็จะเกิดพฤติกรรมกลุ่มขึ้น ฉะนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า ผู้นำเป็นแบบอย่างของผู้ใต้บังคับบัญชาในด้านการแสดงพฤติกรรมด้วย และเมื่อพฤติกรรมของกลุ่ม เป็นเช่นใดพฤติกรรมขององค์กร หรือพฤติกรรมของหน่วยงานก็จะเป็นเช่นนั้น

มนุษย์จำเป็นต้องอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่ม ไม่มีใครดำรงชีวิตอยู่คนเดียวได้ มนุษย์จึงจำเป็นต้อง เรียนรู้ถึงวิธีการที่จะอยู่ร่วมกับผู้อื่น การอยู่ร่วมกันเป็นหมู่คณะจำเป็นต้องมีหัวหน้า หรือเรียกกันอีกอย่างว่า “ผู้นำ” การมีลักษณะเป็นผู้นำของผู้บริหารเป็นองค์ประกอบที่สำคัญ ในอันที่จะนำมาซึ่งผลสำเร็จของการบริหารงาน เพราะฉะนั้นการศึกษาแนวคิดต่างๆ เกี่ยวกับ ลักษณะของการเป็นผู้นำจึงเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งสำหรับผู้บริหารเพื่อนำเอาไปใช้ตามสภาพ ที่เหมาะสมและทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อพฤติกรรมของตนในลักษณะที่เอื้ออำนวยต่อการปฏิบัติงาน ที่มีประสิทธิภาพเพื่อพัฒนาองค์กร การบริหารการศึกษาในปัจจุบันก็เช่นเดียวกัน หน่วยงานจะขาดไม่ได้ ก็คือบุคคลที่จะมาเป็นผู้บริหารหรือผู้นำ เพื่อที่จะชักนำให้ผู้ร่วมปฏิบัติงานให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ ที่กำหนดไว้ ผลงานที่ปรากฏจะชี้ชัดให้เห็นว่า ผู้นำนั้นมีพฤติกรรมทางการบริหารอย่างไร ซึ่งควรที่จะได้ศึกษาและทำความเข้าใจเกี่ยวกับรายละเอียดของผู้นำ

คำว่าผู้นำ (Leader) มีคำจำกัดความ นิยาม หรือความหมายไว้เป็นจำนวนมาก ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับ ทัศนะของแต่ละบุคคลที่แตกต่างกันออกไป อย่างไรก็ตาม ได้มีผู้ให้ความหมายของผู้นำในลักษณะ แตกต่างกัน

คุณวุฒิ คนฉลาด (2540, หน้า 16) ให้ความหมายว่า พฤติกรรมผู้นำเป็นกระบวนการที่ใช้ อิทธิพลให้บุคคลหรือกลุ่มบุคคลใช้ความพยายามในการปฏิบัติงานในหน้าที่บรรลุเป้าหมายภายใต้ สถานการณ์ที่กำหนดไว้

จันทนา กุหรัตน์ (2544, หน้า 28) พฤติกรรมผู้นำ หมายถึง การแสดงออกถึงความสามารถ ของผู้นำที่เหมาะสม ในการโน้มน้าวจิตใจบุคคลอื่นให้ทำตามความต้องการของตน เพื่อให้การดำเนินงาน เป็นไปด้วยความราบรื่น ประสบผลสำเร็จ และหน่วยงานมีความเจริญก้าวหน้า

สรุปว่าพฤติกรรมผู้นำ เป็นความสามารถของผู้นำที่แสดงออกมาเพื่อชักนำให้ผู้ตาม ได้ร่วมกันปฏิบัติงานให้บรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้

ความเห็นของ ฮัลปิน (Halpin, 1986, p. 287) ซึ่งได้กล่าวว่า พฤติกรรมผู้นำ และพฤติกรรมของสมาชิกในกลุ่มผสมผสานกันอย่างแยกแยะไม่ออก และพฤติกรรมทั้งสองฝ่ายต่างถูกกำหนดขึ้นโดยองค์การหรือหน่วยงาน สุมเมธ เดียววิเศษเรศ (2527, หน้า 1) ให้ความหมายว่า พฤติกรรมของมนุษย์จะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อมีสิ่งเร้า กล่าวอีกนัยหนึ่ง ก็คือ มนุษย์ได้แสดงพฤติกรรมออกมาเนื่องจากเกิดแรงจูงใจที่จะต้องสนองความต้องการในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง หรือมีเป้าหมายอย่างใดอย่างหนึ่ง และกิติมา ปรีดีติลล (2532, หน้า 247) ได้ชี้ให้เห็นว่า พฤติกรรมผู้นำหรือผู้บริหารเป็นตัวหลักที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อหน่วยงาน ต่อผู้ใต้บังคับบัญชา และต่อผลงานเป็นส่วนรวม ผู้นำจึงต้องมีคุณลักษณะที่เหมาะสม มีพฤติกรรมในการนำที่ถูกต้อง เพราะความสำเร็จขององค์การขึ้นอยู่กับผู้นำ

นอกจากการพิจารณาพฤติกรรมของผู้นำโดยศึกษาจากวิธีการทำงานดังกล่าวแล้ว ยังมีพฤติกรรมของผู้นำที่คำนึงถึงผลสำเร็จของงานอีกแนวความคิดหนึ่ง (Reddin, 1970, pp. 205 – 234) ที่น่าสนใจ โดยแบ่งเป็น 2 แบบใหญ่ๆ ในแต่ละแบบแบ่งเป็น 4 แบบย่อย คือ

1) แบบผู้นำที่มีประสิทธิภาพต่ำ เป็นประเภทที่มีผลงานต่ำมาก ความก้าวหน้าของงานไม่มี แบ่งเป็น 4 แบบย่อย คือ

(1) แบบหนีงาน (Deserter) เป็นผู้นำแบบที่ไม่มีความสนใจในงาน ไม่มีความรับผิดชอบ ขาดมนุษยสัมพันธ์ ไม่สามารถทำงานร่วมกับสมาชิกในกลุ่มได้

(2) แบบนักบุญ (Missionary) เป็นผู้นำแบบที่ไม่มีความสนใจในงานมุ่งแต่เพียงสัมพันธ์ภาพอันดีกับบุคคลในกลุ่มที่มีแต่ความเกรงใจจนไม่กล้าว่ากล่าวตักเตือนผู้ใด ไม่ขัดแย้งหรือคัดค้าน การกระทำของบุคคลใดพร้อมที่จะเปลี่ยนแปลงได้เสมอ เพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยไว้ให้ได้

(3) แบบเผด็จการ (Autocrat) เป็นผู้นำแบบมุ่งงานอย่างเดียว โดยถือตนเองเป็นใหญ่ ขาดสัมพันธ์ภาพกับผู้ร่วมงาน ไม่วางใจผู้อื่น ผู้ร่วมงานตกอยู่ภายใต้ความวิตกกังวลตลอดเวลา ไม่กล้าริเริ่มใหม่ๆ หรือแสดงการโต้แย้งแต่ประการใด

(4) แบบประนีประนอม (Compromiser) เป็นผู้นำที่ยอมรับว่าความสำเร็จของงาน และสัมพันธ์ภาพกับผู้ร่วมงานเป็นสิ่งสำคัญ แต่ยังคงความสามารถ ไม่มีความเชื่อมั่นในตนเอง จะใช้วิธีประนีประนอมตลอดเวลา

2) แบบผู้นำที่มีประสิทธิภาพสูง เป็นผู้นำประเภทที่มีผลงานอยู่ในระดับสูงกิจการมีความก้าวหน้า แบ่งออกเป็น 4 แบบย่อย คือ

(1) แบบยี่ตระกูล (Bureaucrat) เป็นผู้นำที่ไม่สนใจกับสัมพันธ์ภาพของผู้ร่วมงาน แต่สนใจการทำงานตามคำสั่งอย่างเคร่งครัด และประสบผลสำเร็จ เป็นผู้มีความคิดว่าตน มีความสามารถจะยึดกฎเกณฑ์และระเบียบแบบแผนอย่างเคร่งครัด ผู้นำนี้ไม่มีความคิดริเริ่ม สร้างสรรค์ มักพบเสมอในระบบราชการทั่วไป

(2) แบบนักพัฒนา (Developer) เป็นผู้นำที่ทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ดี มีความสามารถในการจูงใจคน สนใจที่จะพัฒนาบุคลากรในหน่วยงาน รู้จักมอบหมายงานในหน้าที่ได้อย่างเหมาะสม สุกภาพนุ่มนวล ผู้ร่วมงานมักมีความเลื่อมใส ศรัทธาและไว้วางใจซึ่งกันและกันเป็นอย่างดี

(3) แบบผู้นำเผด็จการมีศิลป์ (Benevolent autocrat) เป็นผู้นำที่มีความเชื่อมั่นในตนเองสูง มีจิตใจใฝ่สัมฤทธิ์ มุ่งงานเป็นหลัก มีศิลปะในการปฏิบัติงานร่วมกับผู้อื่น และโน้มน้าวจิตใจผู้อื่นให้ปฏิบัติตามความคิดของตน

(4) แบบนักบริหาร (Executive) เป็นผู้นำที่มีความกระตือรือร้นในการทำงาน รู้จักใช้ความสามารถของผู้ร่วมงานให้เกิดประโยชน์สูงสุด วางมาตรการในการทำงานให้เกิดประสิทธิภาพ และประสิทธิผล เอาใจใส่และรับผิดชอบมีความคิดริเริ่ม รับฟังความคิดเห็นของผู้ร่วมงาน ด้วยใจเป็นธรรม

จากแนวคิดของพฤติกรรมผู้นำ จะเห็นว่าพฤติกรรมผู้นำเป็นเรื่องเกี่ยวกับการใช้อิทธิพล ซึ่งเป็นอำนาจในตัวของผู้นำ เช่น ความรู้ความสามารถ ประสบการณ์ บุคลิกภาพ ซึ่งเป็นอำนาจจริงๆ ที่เขามีอยู่และอำนาจที่บุคคลนั้นได้รับจากการที่ดำรงตำแหน่งซึ่งเป็นอำนาจการยอมรับ จนเกิดแรงกระตุ้นในกลุ่ม ทำให้เกิดปฏิสัมพันธ์ทางสังคม สามารถเปลี่ยนแปลงไปตามสถานการณ์ และนำไปสู่เป้าหมายขององค์การ

2.2.2 ภาวะผู้นำ

ภาวะผู้นำ (Leadership) เป็นปรากฏการณ์สากลของมนุษยชาติ เกิดขึ้นพร้อมๆ กับสังคม มนุษย์ทุกสังคมไม่ว่าสังคมที่เจริญแล้วหรือสังคมที่ล่าหลัง กลุ่มใหญ่หรือกลุ่มเล็กต่างมีผู้นำทั้งสิ้น ในยุคก่อนนั้นมีคำที่แสดงภาวะผู้นำ เช่น หัวหน้า ประมุข ราชา พญา เป็นต้น ส่วนคำว่า ผู้นำ (leader) เป็นคำที่เกิดในยุคหลัง มีในภาษาอังกฤษประมาณ ค.ศ. 1300 แต่คำว่า “Leadership” (ภาวะผู้นำ) เพิ่งจะปรากฏประมาณปี ค.ศ. 1800 ภาวะผู้นำเป็นวิธีการ (means) ของการสั่งการเพื่อให้กลุ่มได้บรรลุวัตถุประสงค์ ส่วนผู้นำ คือ บุคคลที่ใช้วิธีการ (means) ของการสั่งการเพื่อให้กลุ่มได้บรรลุวัตถุประสงค์ ส่วนผู้นำ คือ บุคคลที่ใช้วิธีการหรือกระบวนการเพื่อให้กลุ่มบรรลุวัตถุประสงค์

ประเวศ วะสี (2541, หน้า 70-71) กล่าวว่า สังคมระดับใดระดับหนึ่งตั้งแต่ครอบครัว ชุมชน หน่วยงาน ไปจนถึงสังคมประเทศและสังคมโลก หากมีจุดมุ่งหมายรวมกันก็จะกระทบกระทั่งกันน้อย มีความร่วมมือกันมาก มีความสุขและมีพลังสร้างสรรค์สูง ปกติสมาชิกของสังคมมีความหลากหลายแตกต่างกัน หรือแตกแยกเพราะเหตุผลประโยชน์ส่วนตัว สถานการณ์บางอย่าง เช่น สงคราม จะทำให้สังคมมีจุดมุ่งหมายร่วมกันสูงในสถานการณ์ธรรมดาจุดมุ่งหมายร่วมกันมีบ้างน้อยบ้าง สุดแต่เหตุปัจจัยหลายอย่าง เหตุปัจจัยหนึ่ง คือ ภาวะผู้นำ (leadership) ภาวะผู้นำ คือ ภาวะที่ก่อให้เกิดศรัทธาเป็นที่ยอมรับและเกิดจุดมุ่งหมายร่วมกันในสังคมนั้นๆ ส่วนพรนพ พุกกะพันธ์ (2544, หน้า 2)

กล่าวว่าภาวะผู้นำ คือ คุณสมบัติ เช่น สติปัญญา ความดีงาม ความรู้ ความสามารถของบุคคล ที่จะชักนำให้ตนทั้งหลายมาประสานกันและพากันไปสู่จุดหมายที่พึงประสงค์คล้องกับ พยอม วงศ์สารศรี (2542, หน้า 196) กล่าวว่า ภาวะผู้นำเป็นกระบวนการที่บุคคลหนึ่ง ใช้อิทธิพลและอำนาจของตนกระตุ้นชี้นำให้บุคคลอื่น มีความกระตือรือร้นเต็มใจ ทำในสิ่งที่เขาต้องการ โดยมีจุดหมายปลายทาง เช่นเดียวกับ กวี วงศ์พูน (2539, หน้า 18) ได้ให้ความเห็นว่า ความเป็นผู้นำหรือภาวะ เป็นกระบวนการของการสร้างอิทธิพล โดยกระทำของบุคคลที่จะเปลี่ยนพฤติกรรมของผู้ใต้บังคับบัญชา และผู้ใต้บังคับบัญชาเห็นว่าอิทธิพลที่ถูกต้องและการเปลี่ยนแปลงสอดคล้องกับจุดมุ่งหมายขององค์การจากความคิดเห็นของบุคคลต่างๆ สรุปได้ว่า ผู้นำ คือ ผู้ที่มีอิทธิพลเหนือผู้อื่นในกลุ่ม เป็นผู้ที่มีความสามารถในการจูงใจคน มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ รับผิดชอบในหน้าที่ ช่วยเหลือ ส่งเสริม เห็นอกเห็นใจ ผู้ร่วมงานร่วมแรงร่วมใจในการทำงาน มีความผูกพันยึดเหนี่ยวจิตใจปรับปรุงเปลี่ยนแปลงแก้ไขสิ่งที่ยังบกพร่องอยู่ เข้ากับผู้อื่น สนับสนุนการปฏิสัมพันธ์ ระหว่างสมาชิกในกลุ่ม ผู้นำไม่จำเป็นต้องเป็นผู้บริหารหรือหัวหน้างานแต่ผู้บริหารหรือหัวหน้างานควรมีลักษณะความเป็นผู้นำ เพราะความเป็นผู้นำจะได้รับความเชื่อถือศรัทธาจากกลุ่ม ซึ่งจะมีผลต่อการกำหนดเป้าหมาย การตัดสินใจในการปฏิบัติงานร่วมกันเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายของกลุ่มอย่างราบรื่น เรียบร้อย สมาชิกของกลุ่มทุกคนมีความพอใจ

ภาวะผู้นำหมายถึง เป็นคำคุณศัพท์ในวิทยาศาสตร์สังคม นักวิชาการ นักสังคมวิทยา และนักบริหารกล่าวถึงกันมากตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต, 2540, หน้า 12) กล่าวว่า “ภาวะผู้นำ” นั้น พูดด้วยภาษาชาวบ้านแปลง่ายๆ ว่า ความเป็นผู้นำนั่นเอง จากผลการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับภาวะผู้นำของบุคคลในหลายๆ สถานการณ์ที่แตกต่างกัน ทำให้นักวิชาการให้ความหมายของคำว่าภาวะผู้นำไปจำนวนมาก ดังนั้น เพื่อให้เกิดความเข้าใจชัดเจนในนิยามศัพท์ของคำดังกล่าว จึงขอนำเสนอความหมายของ ผู้นำ และ ภาวะผู้นำไปพร้อมๆ กัน ดังต่อไปนี้

สมคิด บงโม (2539, หน้า 239) กล่าวว่า ภาวะผู้นำคือการที่ผู้นำขององค์การใช้อิทธิพลต่างๆ เพื่อให้ผู้ใต้บังคับบัญชาร่วมมือกันปฏิบัติหน้าที่ให้บรรลุถึงจุดประสงค์ขององค์การ อิทธิพลดังกล่าวนี้อาจเป็นไปในทางบวกและทางลบ หรือทางใดทางหนึ่ง

ทัศนาศ แสงศักดิ์ (2542, หน้า 49) สรุปว่า ภาวะผู้นำ เป็นกระบวนการในการใช้อิทธิพลของบุคคลหรือของตำแหน่ง ให้ผู้อื่นยินยอม ปฏิบัติเพื่อให้สัมฤทธิ์ผลตามเป้าหมายในสถานการณ์หนึ่ง

เฮร์เชย์ และบลันชาร์ด (Hersey & Blanchard, 1974, p. 4; อ้างถึงใน คุณวุฒิ คนฉลาด, 2540, หน้า 16) ให้ความหมายว่า ภาวะผู้นำเป็นกระบวนการที่ใช้อิทธิพลให้บุคคลหรือกลุ่มบุคคลหรือความพยายามในการปฏิบัติงานในหน้าที่ให้บรรลุเป้าหมายภายใต้สถานการณ์ที่กำหนดไว้

ภาวะผู้นำ หมายถึง ผู้มีศิลปะที่สามารถมีอิทธิพลเหนือคนอื่น และนำบุคคลเหล่านั้นไป โดยได้รับความไว้วางใจและเชื่อใจอย่างเต็มที่ อีกทั้งยังได้รับความเคารพนับถือ ความร่วมมือ และความมั่นใจจากผู้ใต้บังคับบัญชาเหล่านั้นอย่างจริงใจ (กิติ ตย์คานนท์, 2534, หน้า 25)◊

ภาวะผู้นำ หมายถึง กระบวนการเปลี่ยนแปลงผู้นำต้องเป็นผู้เปลี่ยนแปลงการปฏิบัติงานของผู้ตามต้องได้ผลเกินเป้าหมายที่กำหนด ทักษะคติ ความเชื่อ ความเชื่อมั่น และความต้องการของผู้ตามได้รับการเปลี่ยนแปลงระดับต่ำไปสู่ระดับที่สูงกว่าเบส (Bass, 1985, p. 11)

ภาวะผู้นำ หมายถึง อำนาจการนำที่เหนือกว่าผู้อื่นและอยู่เหนือกว่าการคล้อยตามที่เป็นไปตามกลไกด้วยทิศทางที่ถูกกำหนดไว้ประจำองค์กร แคมป์ และคาน (Katz & Kahn, 1978, p. 78)

จากตัวอย่างคำจำกัดความของคำว่า ภาวะผู้นำ ที่ยกมาเพียงส่วนหนึ่งข้างต้น อาจสรุปสั้นๆ ได้ว่า ภาวะผู้นำ เป็นเรื่องของความสามารถ ทักษะ และกระบวนการที่ผู้นำใช้ในการนำกลุ่มให้ไปสู่จุดมุ่งหมาย

2.2.3 ภาวะผู้นำ ของสตอกคิลล์และไมเนอร์

สตอกคิลล์ และ ไมเนอร์ (Stogdill & Mimer, 1992, p. 226) ได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับภาวะของผู้นำ หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 สิ้นสุดลงไม่นาน โดยผลการวิจัยพบว่า อัตราการออกจากงานของพนักงานจะต่ำสุดและความพอใจของพนักงานจะสูงสุดภายใต้ภาวะผู้นำที่มีพฤติกรรมแบบมุ่งสัมพันธ์ (มุ่งคน) ในทางตรงกันข้าม ภาวะผู้นำที่มีพฤติกรรมตามมิติกิจสัมพันธ์ (มุ่งงาน) พนักงานจะมีการร้องทุกข์และออกจากงานมาก และผลการวิจัยอีกประการหนึ่งพบว่า พฤติกรรมผู้นำแสดงออกในลักษณะของการผสมผสานระหว่างมิติทั้งสอง มากกว่าจะเป็นมิติใดมิติหนึ่ง สตอกคิลล์ และ ไมเนอร์ ได้ข้อสรุปว่า ผู้นำมี 2 รูปแบบ คือ แบบมุ่งสัมพันธ์ (Consideration) กับ แบบมุ่งงาน (Initiating structure)

1) ภาวะผู้นำแบบมุ่งสัมพันธ์ จะมีลักษณะไว้วางใจผู้ใต้บังคับบัญชา ยกย่องให้เกียรติ ห่วงใยผู้ใต้บังคับบัญชา มีความอบอุ่น ใช้การสื่อสารแบบสองทาง ทั้งด้านการปฏิบัติงานและด้านส่วนตัว ผลักดันและส่งเสริมให้เกิดการทำงานโดยการจูงใจ หลีกเลี่ยงการลงโทษ

2) ภาวะผู้นำแบบมุ่งงาน มีลักษณะเน้นการปฏิบัติงานให้บรรลุเป้าหมาย จัดระเบียบองค์กร กำหนดขอบข่ายงาน วางแผนการทำงาน มอบหมายงาน กระตุ้นผู้ใต้บังคับบัญชาให้ทำงาน เพื่อให้ได้ผลตามที่ต้องการ ให้ความสำคัญกับการทำงานเป็นหลัก ซึ่งได้แก่ การวางแผน การจัดโครงสร้าง การกำหนดเป้าหมาย การตรวจสอบ การประสานงานและการจัดหาทรัพยากรที่จำเป็นต่อการปฏิบัติงาน

เบลคและมูตัน (Blake & Mouton, 1981, p. 10) ได้เสนอรูปแบบพฤติกรรมผู้นำสามารถทำเป็นตาข่ายเชื่อมโยง 2 มิติ คือ มิติผู้บริหารให้ความสำคัญกับคน กับมิติที่ผู้บริหารให้ความสำคัญกับงาน

บาส (Bass, 1985, p. 5) ได้อธิบายถึงลักษณะผู้นำมุ่งความสัมพันธ์ ระหว่างผู้นำกับผู้ตาม ดังนี้

- 1) ผู้นำจะพิจารณาว่าอะไรคือสิ่งที่ผู้ใต้บังคับบัญชาต้องการจากการทำงาน และพยายามให้เขาเชื่อมั่น トラบที่ผลการปฏิบัติงานบรรลุความต้องการ
- 2) มีการแลกเปลี่ยนผลตอบแทนและสัญญาว่าจะให้ผลตอบแทนสำหรับความพยายามที่เหมาะสม
- 3) ตอบสนองความจำเป็นและความต้องการของผู้ใต้บังคับบัญชานานเท่าที่เขาจะทำงานคล่อง

2.2.4 การเสริมสร้างภาวะผู้นำทางวิชาการ

ผู้บริหารสถานศึกษาเป็นบุคคลสำคัญในฐานะที่เป็นผู้นำองค์กรจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีความภาวะผู้นำทางวิชาการ ซึ่งเป็นความสามารถของผู้บริหารสถานศึกษาในการนำบุคลากรในสถานศึกษาให้ร่วมมือปฏิบัติงานจนบรรลุเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพ ด้วยความเต็มใจและมีความสุขผู้บริหารที่มีความภาวะผู้นำทางวิชาการจะต้องแสดงพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับบุคคลและงาน ในลักษณะที่เน้นบุคคลและงานให้สมดุลกัน ซึ่งภาวะผู้นำทางวิชาการดังกล่าวสามารถทำการเสริมสร้างให้มีความเข้มแข็งขึ้นได้ โดยมีขั้นตอนดังนี้ (สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2543, หน้า 43)

- 1) ศึกษาความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับภาวะผู้นำทางวิชาการ
- 2) ประเมินความสามารถในการเป็นผู้นำของตนเอง
- 3) แสวงหาแนวทาง วิธีการพัฒนาที่เหมาะสมกับจุดพัฒนา และเหมาะสมกับข้อจำกัดของตนเอง

- 4) สร้างเงื่อนไขกับตนเอง ในการพัฒนาอย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอ
- 5) ทดลองฝึกปฏิบัติและปรับปรุงแก้ไข
- 6) ประเมินผลการพัฒนาตนเอง
- 7) เสริมแรง และภาคภูมิใจในความสำเร็จของตนเอง

ฮันท์ และเพียร์ (Hunt & Piere, 1985, p. 19) ให้ความเห็นว่าผู้บริหารสถานศึกษาควรมีความรับผิดชอบทางวิชาการ ดังนี้

- 1) เป็นผู้นำในการพัฒนาโครงการการศึกษาของนักเรียนให้ทันต่อเหตุการณ์
- 2) พัฒนาครูผู้สอนเป็นครูของคณะครู
- 3) การวางแผนเกี่ยวกับอาคารเรียน เครื่องมือ และวัสดุต่างๆ ของสถานศึกษา

4) ส่งเสริมให้ครูผู้สอนและประชาชนร่วมกันวางแผนปฏิบัติงานในการพัฒนาสถานศึกษา

5) ส่งเสริมให้บุคลากรของสถานศึกษาและชุมชนมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน

2.3 การบริหารงานวิชาการ

2.3.1 ความหมายของการบริหารงานวิชาการ

ความหมายของการบริหารงานวิชาการ มีนักการศึกษา และผู้ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา ได้ให้นิยามเกี่ยวกับการบริหารงานวิชาการ หลายทัศนะ ดังนี้

ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์ (2535, หน้า 16) ได้สรุปความว่า การบริหารงานวิชาการ หมายถึง การบริหารสถานศึกษา โดยมีการจัดกิจกรรมทุกอย่างที่เกี่ยวข้องกับการปรับปรุงคุณภาพการเรียนการสอนให้ได้ผลดี และมีประสิทธิภาพ ให้เกิดประโยชน์สูงสุดกับผู้เรียน

อำภา บุญช่วย (2537, หน้า 20) กล่าวว่า การบริหารงานวิชาการ คือ การบริหารจัดการกิจกรรมทุกชนิดในโรงเรียนที่เกี่ยวข้องกับการปรับปรุงพัฒนาการเรียนการสอนให้ได้ผลดีมีประสิทธิภาพมากที่สุด

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (อ้างถึงใน วิจิต บุญเลิศ, 2543, หน้า 11) ได้กล่าวว่า การบริหารงานวิชาการ หมายถึง งานการบริหาร ปรับปรุง พัฒนา ที่เกี่ยวข้องกับการเรียนการสอนให้บังเกิดผลดี สอดคล้องกับจุดหมายของหลักสูตร

อุทัย บุญประเสริฐ (2540, หน้า 14) ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับการบริหารงานวิชาการว่า งานวิชาการของโรงเรียนที่แท้จริงนั้น มีความหมายและขอบเขตกว้างขวางมากกว่าตัวหลักสูตรและการสอน แต่จะมีหลักสูตรเป็นแกนกลาง โดยเฉพาะในกิจกรรมการเรียนการสอนของโรงเรียนนั้น หลักสูตรจะเป็นตัวกำกับเนื้อหาความรู้ ทักษะ คุณลักษณะที่พึงประสงค์ และภาวะสุขภาพ

จากความหมายของการบริหารงานวิชาการดังกล่าวข้างต้นสรุปได้ว่า การบริหารงานวิชาการ หมายถึง กระบวนการดำเนินงานปรับปรุง พัฒนากิจกรรมการเรียนการสอน ของโรงเรียน โดยมุ่งเน้นให้ผู้เรียนมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน และคุณลักษณะที่พึงประสงค์ตามจุดหมายของหลักสูตร

2.3.2 ความสำคัญของการบริหารงานวิชาการ

การบริหารงานวิชาการเป็นหัวใจสำคัญของ โรงเรียนหรือสถานศึกษา จะดีหรือไม่ขึ้นอยู่กับ การบริหารงานวิชาการทั้งสิ้น โดยที่ผู้บริหารต้องมีความรู้ ความสามารถและเข้าใจในเรื่องของการบริหารการศึกษา เข้าใจจุดมุ่งหมายของหน่วยงานและเข้าใจหลักการบริหารงานวิชาการเป็นอย่างดี (กิติมา ปรีดีดิลก, 2532, หน้า 48) และนอกจากนั้น ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์ (2535, หน้า 16) กล่าวว่า

การบริหารงานวิชาการเป็นงานที่สำคัญที่สุดสำหรับผู้บริหารสถานศึกษา เนื่องจากการบริหารงานวิชาการเกี่ยวข้องกับกิจกรรมทุกชนิดในสถานศึกษา โดยเฉพาะเกี่ยวกับการปรับปรุงคุณภาพ การเรียนการสอน ซึ่งเป็นจุดมุ่งหมายหลักของสถานศึกษา และเป็นเครื่องชี้ความสำเร็จและความสามารถของผู้บริหาร และรัตนศักดิ์ มณีรัตน์ (2540, หน้า 22) ได้กล่าวว่า งานวิชาการเป็นงานหลักที่สำคัญในการบริหารงานในโรงเรียน เพราะผลที่เกิดขึ้นจากงานวิชาการส่งผลต่อตัวนักเรียนโดยตรง ส่วนงานด้านอื่นๆ เป็นงานที่มาสสนับสนุนให้งานด้านวิชาการมีประสิทธิภาพสูงขึ้นและสอดคล้องกับแนวความคิดของ มิลเลอร์ (Miller, 1965, p. 175) ที่เน้นถึงความสำคัญของงานวิชาการ ว่า "งานวิชาการเป็นหัวใจของโรงเรียน"

ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า งานวิชาการเป็นหัวใจของสถาบันการศึกษาทุกระดับ ไม่ว่าจะเป็นมหาวิทยาลัย วิทยาลัยหรือโรงเรียน การที่จะกล่าวสถานศึกษาใดมีมาตรฐานก็มักจะเอาผลงานทางวิชาการเป็นสำคัญ งานวิชาการจะสัมฤทธิ์ผลเพียงใดนั้นขึ้นอยู่กับบทบาทของผู้บริหารว่าจะเอาจริงกับการบริหารงานวิชาการมากน้อยเพียงใด นั่นเองเนื่องจากงานวิชาการมีความสำคัญดังกล่าวข้างต้น ผู้บริหารจึงต้องใช้เวลาในการบริหารวิชาการให้มากกว่างานอื่นๆ

โดยสรุปแล้วจะเห็นว่า งานวิชาการเป็นงานที่มีความสำคัญที่ผู้บริหารโรงเรียนควรให้ความสนใจเป็นพิเศษ และเน้นหนักในการบริหารงานด้านนี้เป็นอันดับแรก โดยมีการวางแผนดำเนินงานร่วมกับคณะครู และผู้เกี่ยวข้องอย่างรอบคอบและรัดกุม เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานตลอดจนมีการกำกับติดตามประเมินผล พัฒนา และปรับปรุงแก้ไขการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง

2.3.3 ขอบข่ายงานวิชาการ

เนื่องจากการบริหารงานวิชาการเป็นงานหลักของสถานศึกษา และมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาสถานศึกษาให้บรรลุตามเป้าหมาย และมาตรฐานคุณภาพการศึกษา ดังนั้นจึงมีความจำเป็นที่ผู้บริหารสถานศึกษา และผู้เกี่ยวข้องจะต้องทำความเข้าใจกับขอบข่ายของการดำเนินงาน และภาระหน้าที่ของการบริหารงานวิชาการเป็นอย่างดี

กิติมา ปรีดีดิลก (2532, หน้า 58; อ้างถึงใน สมแพน จำปาหวาย, 2542, หน้า 15) ได้แบ่งขอบข่ายของงานวิชาการออกเป็น 6 ประเภทใหญ่ๆ คือ 1) แผนปฏิบัติงานด้านวิชาการ 2) หลักสูตรและการสอน ประกอบด้วย 3) การจัดการเรียนการสอนประกอบด้วย 4) สื่อการสอน 5) การปรับปรุงการเรียนการสอน 6) การวัดและประเมินผล

กรมสามัญศึกษา (2532, หน้า 9; อ้างถึงใน อุทัย บุญประเสริฐ, 2540, หน้า 35) ได้กำหนดขอบข่ายงานวิชาการได้ 6 ประการ คือ 1) การวางแผนงานวิชาการ 2) การบริหารงานวิชาการ

3) การจัดการเรียนการสอน 4) การพัฒนาและส่งเสริมทางด้านวิชาการ 5) การวัดผลและประเมินผล การเรียน และงานทะเบียนนักเรียน 6) การประเมินผลงานวิชาการ

อุทัย บุญประเสริฐ (2540, หน้า 36) ได้กำหนดขอบข่ายงานวิชาการไว้ครอบคลุมในเรื่องต่อไปนี้เป็น 1) หลักสูตรและการนำหลักสูตรไปใช้ 2) การสอนและการพัฒนาคุณภาพการสอน 3) กิจกรรมนักเรียน (กิจกรรมทางวิชาการ) 4) สื่อการเรียนการสอนและกิจกรรมห้องสมุด 5) การวัดและประเมินผล และมาตรฐานคุณภาพทางวิชาการของโรงเรียน 6) การนิเทศการศึกษา และการพัฒนาวิชาชีพครู

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช (ม.ป.ป.; อ้างถึงใน วิจิต บุญเลิศ, 2543, หน้า 17) ได้กำหนดขอบข่ายงานวิชาการไว้ 7 ด้าน ดังนี้ 1) ด้านหลักสูตร 2) การจัดแผนการเรียน 3) การจัดการเรียนการสอน 4) การจัดครูเข้าสอน 5) การจัดกลุ่มการเรียน 6) การจัดสอนซ่อมเสริม 7) การประเมินผลการเรียน

ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์ (2535, หน้า 17-19) ได้สรุปขอบข่ายของงานวิชาการไว้ 4 ด้าน คือ 1) การวางแผนเกี่ยวกับงานวิชาการ เป็นการวางแผนเกี่ยวกับการพัฒนาหลักสูตรและการนำหลักสูตรไปใช้ การจัดการล่วงหน้าเกี่ยวกับการเรียนการสอน 2) การจัดดำเนินงานเกี่ยวกับการเรียนการสอน เพื่อให้การสอนในสถานศึกษาดำเนินไปด้วยดี และสามารถปฏิบัติได้ จึงต้องมีการจัดเกี่ยวกับการเรียนการสอน 3) การจัดบริหารเกี่ยวกับกายเรียนการสอน เป็นการจัดสิ่งอำนวยความสะดวก และการส่งเสริมการจัดหลักสูตร และโปรแกรมการศึกษาให้มีประสิทธิภาพและคุณภาพ 4) การวัดและประเมินผล กระบวนการเพื่อใช้เป็นเครื่องมือในด้านการตรวจสอบและวิเคราะห์ผล การเรียน

วิจิต บุญเลิศ (2543, หน้า 22) แบ่งขอบข่ายงานวิชาการไว้ 7 ด้าน คือ 1) ด้านการบริหาร หลักสูตร 2) ด้านการเรียนการสอน 3) ด้านวัสดุอุปกรณ์และสื่อการเรียนการสอน 4) ด้านการวัดผล และประเมินผล 5) ด้านห้องสมุด 6) ด้านการนิเทศภายในงานวิชาการ 7) ด้านการประจุมอบรมทางวิชาการ

สังศอุทรานันท์ (2530, หน้า 118; อ้างถึงใน สมแพน จำปาหวาย, 2542, หน้า 13-14) ได้กำหนดขอบข่ายการบริหารงานวิชาการไว้ดังนี้ 1) งานเกี่ยวกับการบริหารบุคคล ได้แก่ งานจัดบุคลากร งานพัฒนาบุคลากร และงานบำรุงขวัญบุคลากร 2) งานที่เกี่ยวข้องกับหลักสูตร ได้แก่ งานพัฒนาหลักสูตร งานทำแผนการสอน งานจัดการเรียนการสอน งานเลือกหนังสือและแบบเรียน และงานพัฒนาหลักสูตรสำหรับชุมชน 3) งานเกี่ยวกับการเรียนการสอน ได้แก่ งานเตรียมการสอน งานพัฒนาเทคนิคการจัดการเรียนการสอน และงานนิเทศการเรียนการสอน 4) งานที่เกี่ยวข้องกับการสนับสนุนการเรียนการสอน ได้แก่ งานทะเบียนนักเรียน งานห้องสมุด งานบริการสื่อการสอน และงานแนะแนวการศึกษา 5) งานที่เกี่ยวข้องกับการวัดผล และประเมินผลการศึกษา ได้แก่

งานข้อสอบ งานมาตรฐานและคลังข้อสอบ งานวัดและประเมินผลการเรียน และงานประเมินโครงการ
6) งานที่เกี่ยวกับการสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน ได้แก่ งานการใช้แหล่งวิทยาการในชุมชน และงานบริการทางวิชาการแก่ชุมชน

วิจิตร ชีระกุล และสุพิชญา ชีระกุล (2533, หน้า 80-81; อ้างถึงใน สุระพล ค่านแก้ว, 2542, หน้า 16) ได้แบ่งการบริหารงานวิชาการออกเป็น 9 ด้าน คือ 1) วัตถุประสงค์ นโยบายและวิธีการบริหาร 2) หลักสูตร ประมวลการสอน 3) ตารางสอน 4) อุปกรณ์การสอน 5) แบบเรียนและหนังสืออ่านประกอบ 6) การจัดแบ่งหมุ่่นักเรียน 7) การนิเทศการสอน 8) การจัดห้องสมุด 9) การวัดผลและประเมินผล

สุระพล ค่านแก้ว (2542, หน้า 18) ได้สรุปขอบข่ายการบริหารงานวิชาการออกเป็น 9 ด้าน คือ 1) การวางแผนและกำหนดวิธีการดำเนินงาน 2) การบริหารหลักสูตร 3) การจัดการเรียนการสอน 4) การวัดและประเมินผลการเรียน 5) การนิเทศภายใน 6) การบริหารห้องสมุดโรงเรียน 7) งานสื่อการเรียนการสอน 8) การส่งเสริมการเรียนการสอน 9) การประชุมอบรมทางวิชาการ

มิลเลอร์ (Miller, 1965, p. 175) สรุปขอบข่ายการบริหารงานวิชาการว่าประกอบด้วยสิ่งสำคัญ 4 อย่างคือ 1) การจัดโปรแกรมการเรียน 2) การปฏิบัติตามโปรแกรมการเรียน 3) การติดตามผลการเรียนการสอน 4) การบริการการสอน

การบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานที่เป็นนิติบุคคล (กระทรวงศึกษาธิการ, ม.ป.ป., หน้า 33) ได้วางขอบข่ายการบริหารงานวิชาการ ประกอบด้วยการบริหารงานวิชาการ 12 งาน ดังนี้

1) การพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษา หลักสูตรเป็นแม่บทสำคัญที่สุดในการบริหารงานวิชาการพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 หมวด 4 มาตรา 22 กำหนดให้สถานศึกษาต้องจัดการศึกษาโดยยึดหลักที่ผู้เรียนทุกคนมีความสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้ และถือว่าผู้เรียนมีความสำคัญที่สุด กระบวนการจัดการศึกษาต้องส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาตามธรรมชาติและเต็มตามศักยภาพ มาตรา 23 จัดการศึกษาทั้งการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย ต้องเน้นความสำคัญทั้งความรู้ คุณธรรม กระบวนการเรียนรู้ และบูรณาการตามความเหมาะสมของแต่ละระดับการศึกษาในเรื่องต่อไปนี้

(1) ความรู้เกี่ยวกับตนเองและความสัมพันธ์ของตนเองกับสังคม ได้แก่ ครอบครัว ชุมชน ชาติและสังคมโลก รวมถึงความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ ความเป็นมาของสังคมไทย และระบบการเมือง การปกครองในระบบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข

(2) ความรู้และทักษะด้วยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี รวมทั้งความรู้ความเข้าใจและประสบการณ์เรื่องจัดการการบำรุงรักษาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลยั่งยืน

(3) ความรู้เกี่ยวกับศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม การกีฬา ภูมิปัญญาไทยและการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาไทย

(4) ความรู้และทักษะด้านคณิตศาสตร์และภาษา เน้นการใช้ภาษาไทยอย่างถูกต้อง

(5) ความรู้และทักษะในการประกอบการและการดำรงชีวิตอย่างมีความสุข

ดังนั้น ผู้บริหารสถานศึกษาต้องจัดทำหลักสูตรสถานศึกษาขึ้นพื้นฐานให้มีความครอบคลุมในความรู้และทักษะ เริ่มตั้งแต่ตนเอง บุคคลและธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ประวัติศาสตร์ความเป็นมาในอดีต ในด้านการเมืองการปกครองอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข จนถึงการเปลี่ยนแปลงของโลกในด้านศิลปวัฒนธรรม เศรษฐกิจ สังคม การเมืองและเทคโนโลยี เพื่อให้นักเรียนได้ศึกษาค้นคว้าพัฒนาตนเองให้เกิดความรู้ สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข และสามารถแข่งขันในสังคมโลกได้

2) การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 หมวด 4 มาตรา 24 กำหนดให้สถานศึกษาและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องดำเนินการดังต่อไปนี้

(1) จัดเนื้อหาสาระและกิจกรรมให้สอดคล้องกับความสนใจของผู้เรียน โดยคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างสถานศึกษาต้องจัดกิจกรรมให้หลากหลาย เพื่อให้ให้นักเรียนได้มีโอกาสเลือกตามความสนใจและความถนัด มีใช้กิจกรรมตามความสามารถและความถนัดของครู

(2) ฝึกทักษะกระบวนการคิด การจัดการ การเผชิญสถานการณ์และการประยุกต์ความรู้มาใช้เพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหา สถานศึกษาต้องจัดกิจกรรมหรือจำลองสถานการณ์ให้นักเรียนได้คิดวิเคราะห์ทั้งเป็นรายบุคคลและรายกลุ่มจะสามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้

(3) จัดกิจกรรมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากประสบการณ์จริง ฝึกการปฏิบัติให้ทำได้ คิดเป็น ทำเป็น รักการอ่านและเกิดการใฝ่รู้อย่างต่อเนื่อง

(4) จัดการเรียนการสอน โดยผสมผสานระหว่างสาระความรู้ด้านต่างๆ อย่างได้สัดส่วนสมดุลกัน รวมทั้งปลูกฝังคุณธรรม ค่านิยมที่ดีงามและคุณลักษณะอันพึงประสงค์ไว้ในทุกวิชา

(5) ส่งเสริมสนับสนุนให้ผู้สอนสามารถจัดบรรยากาศ สภาพแวดล้อม สื่อการเรียน และอำนวยความสะดวก เพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้และมีความรอบรู้รวมทั้งสามารถใช้การวิจัยเป็นส่วนหนึ่งของการเรียนรู้ ทั้งนี้ผู้สอนและผู้เรียนอาจเรียนรู้ไปพร้อมกัน

(6) จัดการเรียนรู้อให้เกิดขึ้นได้ตลอดเวลาทุกสถานที่ มีการประสานความร่วมมือกับบิดามารดา ผู้ปกครองและบุคคลในชุมชนทุกฝ่าย เพื่อร่วมกันพัฒนาผู้เรียนตามศักยภาพ การจัดการศึกษาตามมาตรา 24 นี้ มุ่งเน้นให้มีการจัดการอย่างหลากหลายตามความสนใจ ความถนัด

ของผู้เรียนเพื่อให้เกิดการเรียนรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของโลกและสามารถนำมาใช้ในการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกับสังคมอย่างมีความสุข ครูเป็นผู้ให้คำปรึกษาชี้แนะแหล่งการเรียนรู้ และวิธีการค้นคว้าหาความรู้โดยให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา

3) การวัดผล ประเมินผล

สถานศึกษาต้องพัฒนาผู้เรียนให้เต็มศักยภาพ เพื่อให้บรรลุจุดหมายของการจัดการศึกษา ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 หมวด 4 มาตรา 24 โดยให้ครูผู้สอนจัดกิจกรรมอย่างหลากหลาย ใช้เทคโนโลยี สื่อการเรียนการสอน แหล่งการเรียนรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างครอบคลุมและวัดผลประเมินผล ในกิจกรรมต่างๆ อย่างหลากหลายตามสภาพจริง รุ่ง แก้วแดง (2546, หน้า 99-100) กล่าวว่า การประเมินผู้เรียนต้องพิจารณาสิ่งต่อไปนี้ควบคู่ไปในกระบวนการเรียนการสอน คือ (1) พัฒนาการเรียนรู้ของผู้เรียน (2) ความประพฤติ (3) การสังเกตพฤติกรรมการเรียน (4) การร่วมกิจกรรม (5) การทดสอบ

4) การวิจัยเพื่อพัฒนาคุณภาพการศึกษา

ในปัจจุบันครูผู้สอนยังไม่มีความเข้าใจในเรื่องการวิจัย คิดว่าเป็นเรื่องยุ่งยาก ต้องใช้สถิติขั้นสูงในการวิจัย ในแต่ละครั้งทำให้ครูไม่ทำการวิจัย ในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 หมวด 4 มาตรา 30 กำหนดให้ สถานศึกษาพัฒนากระบวนการเรียนการสอนที่มีประสิทธิภาพ รวมทั้งการส่งเสริมให้ผู้สอนสามารถวิจัยเพื่อพัฒนาการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับผู้เรียนในแต่ละระดับการศึกษา รุ่ง แก้วแดง (2546, หน้า 102-103) กล่าวว่า การวิจัยในชั้นเรียนในปัจจุบันมีการจัดทำมากขึ้น โดยเฉพาะครูต้นแบบและครูแห่งชาติ มีงานวิจัยที่ใช้แก้ปัญหาการเรียนของผู้เรียนเป็นรายบุคคลและงานวิจัยเพื่อคิดค้น ริเริ่มนวัตกรรมสื่อการเรียน วิชาต่างๆ และสนับสนุนให้ผู้เรียนศึกษาหาความรู้ด้วยการวิจัย เช่น การทำโครงงาน แล้วนำเสนอข้อค้นพบด้วยการพูดและการเขียน

ผู้วิจัยทำการศึกษาแล้วพบว่า การวิจัยในชั้นเรียน สามารถช่วยให้ครูผู้สอนพัฒนาผู้เรียนให้มีความรู้เต็มตามศักยภาพ อาจจัดทำเป็นรายคาบเรียน รายวันหรือรายสัปดาห์ โดยวางแผนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ดำเนินการสอนตามแผนที่วางไว้และประเมินผล นำผลการประเมินมาปรับปรุง คือการนำกระบวนการ PDCA มาใช้ในการวิจัยนั่นเอง

5) การพัฒนาสื่อ นวัตกรรมและเทคโนโลยี ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 หมวด 9 มาตรา 65-66 กำหนดให้มีการพัฒนาบุคลากรทั้งด้านผู้ผลิตและผู้ใช้เทคโนโลยี เพื่อการศึกษาให้มีความรู้ความสามารถและทักษะในการผลิต รวมทั้งการใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม มีคุณภาพและประสิทธิภาพ ผู้เรียนมีสิทธิได้รับการพัฒนาขีดความสามารถ

ในการใช้เทคโนโลยีเพื่อการศึกษา เพื่อให้มีความรู้และทักษะเพียงพอที่จะใช้เทคโนโลยีเพื่อการศึกษา แสวงหาความรู้ด้วยตนเองได้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต

ผู้วิจัย ศึกษาแล้วพบว่า สถานศึกษาต้องจัดให้มีเทคโนโลยีเพื่อการศึกษา โดยงบประมาณของทางราชการ หรือการสนับสนุนจากหน่วยงาน องค์กร ชุมชน เพื่อให้ผู้เรียน ได้เรียนรู้ในการใช้เทคโนโลยีเพื่อการศึกษา และสามารถนำความรู้ไปใช้แสวงหาความรู้ด้วยตนเองต่อไป

6) การพัฒนาแหล่งการเรียนรู้ ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 หมวด 4 มาตรา 25 รัฐต้องส่งเสริมการดำเนินงานและการจัดตั้งแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตทุกรูปแบบ ได้แก่ ห้องสมุดประชาชน พิพิธภัณฑ์ หอศิลป์ สวนสัตว์ สวนสาธารณะ สวนพฤกษศาสตร์ อุทยานวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ศูนย์การศึกษาและนันทนาการ แหล่งข้อมูลและแหล่งการเรียนรู้อื่นอย่างพอเพียงและมีประสิทธิภาพ

ผู้วิจัยศึกษาแล้วพบว่า สถานศึกษาต้องดำเนินการจัดหาแหล่งการเรียนรู้ภายในสถานศึกษาให้ผู้เรียนได้ค้นคว้า เช่น ห้องสมุดประจำสถานศึกษา ป้ายนิเทศ สวนพฤกษศาสตร์ อุทยานวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี และแหล่งการเรียนรู้ในเขตบริการที่ผู้เรียนสามารถไปค้นคว้าแสวงหาความรู้ได้ เช่น สถานประกอบการ สถานที่สำคัญในชุมชน เป็นต้น

7) การนิเทศการศึกษา การนิเทศการศึกษา คือ กระบวนการที่ผู้นิเทศใช้กระตุ้นช่วย และท้าทายใน 3 ระดับ คือ การริเริ่ม การร่วมทำ และการสนับสนุนข้อมูล เพื่อให้มีมีการแก้ปัญหา และการพัฒนาคุณภาพของผู้เรียน นักการศึกษาได้ให้ความหมายของการนิเทศการศึกษา ไว้ดังนี้

เบอร์ตันและบรูคเนอร์ (Burton & Brueckner, 1955, p. 23; อ้างถึงใน ประพันธ์ ปิยะสุข, 2542, หน้า 44) กล่าวว่า การนิเทศการเรียนการสอนเป็นเทคนิคของผู้เชี่ยวชาญในอันที่จะบริการเกี่ยวกับการปรับปรุงการเรียนการสอน โดยอาศัยความร่วมมือระหว่างบุคคลที่เกี่ยวข้องทุกฝ่าย เพื่อก่อให้เกิดความเจริญงอกงามพัฒนาการแก่เด็ก

สาโรช บัวศรี (2540, หน้า 68) กล่าวว่า การนิเทศการศึกษา คือ การช่วยเหลือตรวจตราสนับสนุน ส่งเสริมและเกื้อกูล เพื่อให้งานวิชาการและธุรการในโรงเรียนเกิดผลดีโดยไม่เกี่ยวข้องกับการบังคับบัญชา และเป็นการแนะนำช่วยเหลืออย่างเปิดเผย

กู๊ด (Good, 1974, p. 529) ให้ความหมายว่า การนิเทศการศึกษา หมายถึง ความพยายามของผู้ทำหน้าที่นิเทศที่จะช่วยในการให้คำแนะนำแก่ครูหรือผู้อื่น ที่ทำงานเกี่ยวกับการศึกษาให้รู้วิธีการเกี่ยวกับการปรับปรุงการสอน ซึ่งจะช่วยให้เกิดความเจริญงอกงามทางวิชาการ การศึกษา ช่วยพัฒนาครู ช่วยในการเลือกและปรับปรุงวัตถุประสงค์ทางการศึกษาช่วยปรับปรุงเนื้อหา และวิธีการสอน ตลอดจนการประเมินผลการสอน

ซารี มณีสรี (2542, หน้า 169) ให้ความหมายว่า การนิเทศการศึกษา หมายถึง การที่จะปรับปรุงกระบวนการเรียนการสอน โดยให้ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายปฏิบัติร่วมกัน โดยไม่มีการแบ่งกลุ่มว่าใครมีอำนาจหรือศักดิ์ศรีเหนือกว่าใคร โดยมุ่งที่จะเสริมขวัญ มนุษย์สัมพันธ์การศึกษา ระหว่างประชากร พัฒนาหลักสูตรเพื่อความคาดหวังในการให้บริการทางการศึกษาประสบความสำเร็จ

จากความหมายดังกล่าว สรุปได้ว่า การนิเทศการศึกษา คือ กระบวนการ การปฏิบัติงานร่วมกันของบุคลากรทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาในอันที่จะเป็นผล ในการพัฒนาคุณภาพการเรียนของผู้เรียนให้มีคุณภาพตามเกณฑ์มาตรฐานของหลักสูตรสถานศึกษา

8) การแนะแนวการศึกษาตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2544 ให้สถานศึกษา จัดกิจกรรมแนะแนวขึ้นเพื่อส่งเสริมและพัฒนาความสามารถของผู้เรียนให้เหมาะสมตามความแตกต่าง ระหว่างบุคคล สามารถค้นพบและพัฒนาศักยภาพของตนเอง เสริมสร้างทักษะชีวิต วุฒิภาวะทางอารมณ์ การเรียนรู้ในเชิงพหุปัญญา และการสร้างสัมพันธภาพที่ดี ซึ่งผู้สอนทุกคนต้องทำหน้าที่แนะนำ ให้คำปรึกษาด้านชีวิต การศึกษาต่อและการพัฒนาตนเองสู่โลกอาชีพ และการมีงานทำ กิจกรรมแนะแนว เป็นกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนในลักษณะหนึ่งที่สถานศึกษาต้องจัดให้ผู้เรียนทุกคนเพิ่มเติมจากกิจกรรม ที่จัดให้เรียนรู้ตามกลุ่มสาระการเรียนรู้ทั้ง 8 กลุ่ม โดยมุ่งเน้นให้ผู้เรียนเข้าร่วมและปฏิบัติกิจกรรม ตามความถนัดและความสนใจที่แท้จริง จะพัฒนาความสามารถของผู้เรียนเข้าร่วมและปฏิบัติกิจกรรม ตามความถนัดและความสนใจที่แท้จริง จะพัฒนาความสามารถของผู้เรียนได้เต็มตามศักยภาพ ของตนเอง ทำให้เกิดการพัฒนาที่ครบทุกด้าน ทั้งด้านร่างกาย สติปัญญา อารมณ์และสังคม

จากการศึกษาผู้วิจัยพบว่า สถานศึกษามีความจำเป็นต้องจัดกิจกรรมแนะแนว ให้กับผู้เรียนทุกคนโดยมอบหมายให้ครูประจำชั้นทำหน้าที่แนะแนวให้คำปรึกษาด้านชีวิต การศึกษาต่อ การพัฒนาตนเองสู่โลกอาชีพและการมีงานทำ

9) การพัฒนาระบบการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา พระราชบัญญัติการศึกษา แห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 หมวด 6 มาตรา 48 ให้สถานศึกษา ต้องจัดให้มีระบบการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษาและให้ถือว่าการประกันคุณภาพภายใน เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการบริหารการศึกษาที่จัดดำเนินการอย่างต่อเนื่อง โดยมีการจัดทำรายงาน ประจำปี เสนอต่อหน่วยงานต้นสังกัด หน่วยงานที่เกี่ยวข้องและเปิดเผยต่อสาธารณชน เพื่อนำไปสู่ การพัฒนาคุณภาพและมาตรฐานการศึกษาและเพื่อรองรับการประกันคุณภาพภายนอก

10) การส่งเสริมการเรียนรู้ ด้านวิชาการแก่ชุมชน รุ่ง แก้วแดง (2546, หน้า 104) กล่าวว่า พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 มีเจตนารมณ์ที่จะให้สถานศึกษามีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับชุมชนเป็นทั้ง “ผู้รับ” และ “ผู้ให้” ในฐานะ ผู้รับ สถานศึกษาสามารถระดมทรัพยากรบุคคล เงินและภูมิปัญญาจากชุมชนมาใช้เพื่อจัดการศึกษา

ขณะเดียวกันในฐานะผู้ให้สถานศึกษาจะร้องร่วมกับบุคคลและสถาบันต่างๆ ส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน โดยจัดกระบวนการเรียนรู้ภายในชุมชน เพื่อให้ทุกส่วนของชุมชนพัฒนาไปพร้อมๆ กัน สถานการณ์ไม่ใช่โรงเรียนเป็นฝ่ายรับอย่างเดียว

11) การประสานความร่วมมือในการพัฒนาวิชาการกับสถานศึกษาอื่น

ตามโครงสร้างของกระทรวงศึกษาธิการเดิมได้กำหนดให้สถานศึกษาที่อยู่ในเขตภูมิศาสตร์ใกล้เคียงกันรวมตัวกันเป็นกลุ่มโรงเรียนและให้มีคณะกรรมการจากสถานศึกษาต่างๆ มารวมกันเป็นคณะพัฒนาวิชาการของกลุ่มสถานศึกษา สถานศึกษาใดที่เป็นสถานศึกษาขยายโอกาสให้ร่วมกับสถานศึกษาของกรมสามัญศึกษา เพื่อเป็นพี่เลี้ยงในการพัฒนาวิชาการและให้ความร่วมมือในการพัฒนางานในปัจจุบัน กระทรวงศึกษาธิการปรับโครงสร้างใหม่ยุบกรมสามัญศึกษาและสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ รวมเป็นสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน สถานศึกษาที่อยู่ในเขตภูมิศาสตร์ใกล้เคียงกันให้รวมกันเป็นสหวิทยาเขต เพื่อร่วมมือกันในการพัฒนางานวิชาการ

12) การส่งเสริมและสนับสนุนงานวิชาการแก่บุคคล ครอบครัวยุติธรรม และสถาบันอื่นที่จัดการศึกษา

ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 หมวด 4 มาตรา 29 กำหนดให้สถานศึกษาร่วมกับบุคคล ครอบครัวยุติธรรม องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันทางสังคมอื่น ส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน โดยจัดกระบวนการเรียนรู้ภายในชุมชน เพื่อให้ชุมชนมีการจัดการศึกษาอบรม มีการแสวงหาความรู้ ข้อมูล ข่าวสารและรู้จักเลือกสรรภูมิปัญญา และวิทยาการต่างๆ เพื่อพัฒนาชุมชนให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการรวมทั้งหาวิธีการสนับสนุนให้มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์การพัฒนาระหว่างชุมชน

จากการศึกษาสรุปว่า สถานศึกษาจะพัฒนาไปเพียงตามลำพังจะทำให้เกิดความเข้มแข็งภายในสถานศึกษาเท่านั้น ชุมชน องค์กรต่างๆ ในเขตบริการจะไม่มี ความเข้มแข็งไปพร้อมๆ กับสถานศึกษา จึงมีความจำเป็นต้องนำบุคลากรในชุมชน หน่วยงานและองค์กรต่างๆ ร่วมเป็นคณะกรรมการในการดำเนินการบริหารงานวิชาการ ทั้งในสถานศึกษาและหน่วยงานต่างๆ ไปพร้อมๆ กัน

2.4 ขอบข่ายการบริหารงานวิชาการของสถานศึกษา

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2547, หน้า 163–174) ได้กำหนดขอบข่ายการบริหารงานวิชาการ ไว้ 7 ด้าน คือ 1) หลักสูตรและการพัฒนาหลักสูตร 2) การจัดการเรียนการสอน 3) การวิจัยเพื่อพัฒนาคุณภาพการศึกษา 4) การพัฒนาสื่อวัตกรรมการเรียนการสอนและเทคโนโลยี 5) การนิเทศการศึกษา 6) การวัดผลประเมินผล และ 7) การประกันคุณภาพการศึกษา ดังมีรายละเอียดแต่ละด้านดังต่อไปนี้

2.4.1 หลักสูตรและการพัฒนาหลักสูตร

ปัจจุบันได้มีการประกาศใช้หลักสูตรใหม่ที่เรียกว่า “หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544” เมื่อวันที่ 2 พฤศจิกายน พ.ศ. 2544 ซึ่งเป็นหลักสูตรแกนกลาง เพื่อให้สถานศึกษาจัดทำสาระของหลักสูตรในส่วนที่เกี่ยวกับสภาพปัญหาในชุมชนและสังคม ภูมิปัญญาท้องถิ่น ดังนั้นกิจกรรมที่ผู้บริหารสถานศึกษาจะต้องดำเนินการในเรื่องที่เกี่ยวกับหลักสูตรและการบริหารหลักสูตร (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2547, หน้า 163-174) ได้แก่

1) หลักการ

- (1) เป็นการศึกษาเพื่อความเป็นเอกภาพของชาติ มุ่งเน้นความเป็นไทยควบคู่กับความ เป็นสากล
- (2) เป็นการศึกษาเพื่อปวงชนที่ประชาชนทุกคนจะได้รับการศึกษาอย่างเสมอภาค และเท่าเทียมกัน โดยสังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา
- (3) ส่งเสริมให้ผู้เรียนได้พัฒนาและการเรียนรู้ด้วยตนเองอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต โดยถือว่าผู้เรียนมีความสำคัญที่สุด สามารถพัฒนาตามธรรมชาติและเต็มศักยภาพ
- (4) เป็นหลักสูตรที่มีโครงสร้างยืดหยุ่นทั้งด้านสาระ เวลาและการจัดการเรียนรู้
- (5) เป็นหลักสูตรที่จัดการศึกษาได้ทุกรูปแบบ ครอบคลุมเป้าหมาย สามารถเทียบโอนผลการเรียนและประสบการณ์

2) จุดมุ่งหมาย

มุ่งพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์เป็นคนดี มีความสุข และมีความเป็นไทย มีศักยภาพในการศึกษาต่อและประกอบอาชีพ

3) โครงสร้าง

หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 จัดโครงสร้างของหลักสูตร ออกเป็น 8 กลุ่มสาระการเรียนรู้ และ 1 กิจกรรมพัฒนาผู้เรียน แบ่งเป็น 4 ช่วงชั้น ได้แก่ ช่วงชั้นที่ 1 (ป.1-ป.3) ช่วงชั้นที่ 2 (ป. 4-ป.6) ช่วงชั้นที่ 3 (ม.1-ม. 3) และช่วงชั้นที่ 4 (ม.4-ม.6)

(1) กระบวนการหลักในการพัฒนาหลักสูตร

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2536, หน้า 60-61) การพัฒนาหลักสูตรทุกระดับมีกระบวนการหลัก 4 ขั้นตอน คือ การดำเนินการจะเริ่มต้นด้วยการกำหนดวัตถุประสงค์ เป็นจุดเริ่มต้นก่อน เมื่อกำหนดวัตถุประสงค์แล้ว จึงกำหนดเนื้อหาสาระ โดยพิจารณาว่า สาระที่จะจัดนั้น ทำได้ตามวัตถุประสงค์มากน้อยเพียงไร จากนั้นจึงเป็นการนำสาระไปจัดให้เกิดการเรียนรู้ หรือการสอน ที่ต้องเน้นให้สอดคล้องกับจุดมุ่งหมายและเนื้อหาสาระควบคู่กันไป เพื่อกำหนดวัตถุประสงค์ สาระและจัดระบบการสอน และประเมินภาพรวมของหลักสูตร (Evaluation) ว่าสัมพันธ์สอดคล้องกันเพียงไร เมื่อพิจารณาทั้งระบบแล้ว จึงจะนำหลักสูตรไปใช้ โดยการประเมินผลจะมี 2 ขั้นตอน คือ การประเมินความพร้อมให้ชัดเจนก่อนนำไปใช้ เมื่อใช้แล้ว ต้องมีการประเมินอีกครั้งเพื่อการปรับปรุงและพัฒนาทั้งระบบ

ในบางกรณีอาจแตกรายละเอียดของแต่ละขั้นตอนออกไปอีกได้ ดังที่กระทรวงศึกษาธิการได้กำหนดขั้นตอนไว้ 8 ขั้นตอน ซึ่งสามารถสรุปเป็น 4 กระบวนการหลัก ดังนี้

แนวทางการพัฒนาสถานศึกษากระทรวงศึกษาธิการ	กระบวนการพัฒนาหลักสูตร
1. การกำหนดวิสัยทัศน์ ภารกิจ เป้าหมาย	1. กำหนดวัตถุประสงค์ (Objective)
2. การจัดโครงสร้างของหลักสูตร	2. กำหนดเนื้อหาสาระ (Content)
3. การจัดสาระ	
4. การออกแบบการเรียนรู้	
5. การออกแบบกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน	3. กำหนดระเบียบวิธี (Method)
6. เกณฑ์การตัดสิน	
7. พัฒนาระบบการส่งเสริม	4. กำหนดแนวการประเมินผล
8. การเรียนเรียงเป็นหลักสูตร	(Evaluation)

ภาพ 2 แนวทางและกระบวนการของการพัฒนาหลักสูตร

(ที่มา: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2547, หน้า 163)

(2) การกำหนดวัตถุประสงค์ (Objectives)

การตั้งวัตถุประสงค์ที่ดีควรแสดงคุณลักษณะที่เป็นเป้าหมายของบุคคล ที่พึงประสงค์ไว้ให้ชัดเจน ปัญหาที่พบในการพัฒนาหลักสูตรระดับโรงเรียนส่วนใหญ่มักเกี่ยวกับ วัตถุประสงค์ คือ

- ก. บุคลากรไม่สามารถปฏิบัติได้ตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้
- ข. มีบุคลากรบางส่วนไม่เห็นด้วยกับวัตถุประสงค์บางประการ
- ค. วัตถุประสงค์มีลักษณะกลางๆ ไม่แสดงเอกลักษณ์เฉพาะของสถานศึกษานั้นๆ
- ง. วัตถุประสงค์มีความหลากหลายและมีจำนวนมากเกินไป
- จ. วัตถุประสงค์ขาดจุดเด่นที่ทำให้ผู้ปฏิบัติจำได้ หรือปฏิบัติตามเป้าหมายที่ชัดเจนจะต้องสร้างคนให้อยู่ในสังคมยุคใหม่อยู่ได้อย่างมีความสุขในขณะเดียวกัน บุคคลในสังคมต้องเป็นผู้ที่มีผลผลิตที่สร้างสรรค์ (creative and productive) ตอบสนอง (responsive) มีความเป็นผู้นำ (leadership) การมองการณ์ไกล (far sight) ด้วย ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทางการศึกษาต้องสามารถผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในทุกระดับการศึกษา จึงจะส่งผลต่อสังคม โดยคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้เรียนในแต่ละระดับอาจมีระดับความเข้มข้นที่แตกต่างกันออกไป เช่น ผู้เรียนในระดับประถมศึกษาหรือมัธยมศึกษา ควรได้รับการพัฒนาให้เป็นผู้ที่มีความสร้างสรรค์ มีผลิตภาพ และรู้จักความเป็นผู้นำ รู้จักการเปลี่ยนแปลง ในแต่ละระดับและสถานนการศึกษาควรต้องกำหนดคุณลักษณะที่พึงประสงค์ให้ชัดเจนว่าจะพัฒนาให้ผู้เรียนมีคุณลักษณะใดเด่นชัด เพื่อนำไปสู่การพัฒนาคุณลักษณะใดต่อไป ดังนั้นโรงเรียนจึงต้องกำหนดวัตถุประสงค์ให้เด่นชัด เป็นรูปธรรม และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทางการศึกษาต้องตระหนักถึงวัตถุประสงค์ดังกล่าว

(3) สาระของหลักสูตร

ในพัฒนาเนื้อหาสาระของหลักสูตร (Contents) ประการแรกคือ สาระต้องสอดคล้องกับเป้าหมาย คุณลักษณะ และวิสัยทัศน์ หากเป้าหมายไม่ชัดเจน สาระก็จะไม่ชัดเจนตามไปด้วย ประการที่สอง คือ การให้ในสิ่งที่ผู้เรียนสนใจต้องการอย่างเหมาะสม โดยจัดให้สอดคล้องกับพัฒนาการของผู้เรียน และประการที่สาม คือ ต้องให้สาระตรงตามหลักเกณฑ์ (discipline) ของแต่ละวิชา ดังนั้นข้อเท็จจริงตามหลักวิชา (discipline oriented) จึงเป็นสิ่งจำเป็น

การพัฒนาหลักสูตรแกนกลาง คือการกำหนดให้สาระมีความถูกต้อง เหมาะสม สอดคล้องกับหลักเกณฑ์ของแต่ละวิชา แล้วเสริมด้วยเนื้อหาสาระใหม่ๆ ที่สอดคล้องกับความจำเป็นของสังคม ความต้องการของท้องถิ่น และความคาดหวังของสังคม ตัวอย่าง เช่น หลักสูตรของไทยจะแทรกปรัชญาพุทธศาสนา เน้นคุณธรรมจริยธรรม เพราะสิ่งเหล่านี้คือความคาดหวังของสังคม เป็นการสืบต่อชาติพันธุ์ ฉะนั้นเมื่อมองถึงการเลือกเนื้อหาที่สอดคล้องกับความต้องการต่างๆ ดังกล่าว หลักสูตรแกนกลางจึงจัดสาระต่างๆ เป็น 8 หมวดสาระ โดยโรงเรียนสามารถเพิ่มเติมสาระอื่นๆ ได้ตามความเหมาะสม และเป็นไปตามเป้าหมายที่วางไว้ ทำให้ผู้เรียนแต่ละช่วงวัยมีพัฒนาการที่สอดคล้องกับชีวิตจริงของเขา ดังนั้นความรู้คือ สะพานเพื่อให้ผู้เรียนได้เดินทางไปสู่

ความเป็นคนที่สมบูรณ์ ดังนั้น เพื่อความสมบูรณ์ของเนื้อหา ผู้พัฒนาหลักสูตรจึงได้วางกรอบของหลักสูตรเพื่อให้มองเห็นภาพรวมก่อน แล้วจึงแตกย่อยออกไป โดยมีครูเป็นผู้เลือกเนื้อหาในส่วนที่เป็นรายละเอียด ตามสาระของแต่ละรายวิชา

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่าหลักสูตรและการบริหารหลักสูตร หมายถึง การจัดทำหลักสูตรสถานศึกษาขึ้นพื้นฐานเพิ่มเติมจากหลักสูตรแกนกลาง และปรับโครงสร้างแต่ละสาระการเรียนรู้ให้เหมาะสมในแต่ละช่วงชั้น ซึ่งหลักสูตรเป็นแม่บทสำคัญที่สุดในการบริหารงานสถานศึกษาต้องจัดการศึกษาโดยยึดหลักที่ผู้เรียนทุกคนมีความสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้ กระบวนการจัดการศึกษาต้องส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาตามธรรมชาติและเต็มตามศักยภาพจัดเนื้อหาสาระและกิจกรรมให้สอดคล้องกับความสนใจของผู้เรียน โดยคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างสถานศึกษา ต้องจัดกิจกรรมให้หลากหลาย เพื่อให้นักเรียนได้มีโอกาสเลือกตามความสนใจและความถนัด จัดการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นได้ตลอดเวลาทุกสถานที่ มีการประสานความร่วมมือกับบิดามารดา ผู้ปกครองและบุคคลในชุมชนทุกฝ่ายเพื่อร่วมกันพัฒนาผู้เรียนตามศักยภาพการจัดการศึกษาจัดทำหลักสูตรสถานศึกษาขึ้นพื้นฐานให้มีความครอบคลุมในความรู้และทักษะ เริ่มตั้งแต่ตนเอง บุคคลและธรรมชาติสิ่งแวดล้อม

2.4.2 การจัดการเรียนการสอน

การจัดการกิจกรรมการเรียนการสอนเป็นกระบวนการที่ปฏิบัติ เพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ในการพัฒนาด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม และสติปัญญา มีผู้ให้ความหมายไว้ดังนี้

ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์ (2535, หน้า 72) ให้ความหมายว่า หมายถึงการถ่ายทอดความรู้จากครูไปสู่ผู้เรียนและเป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการสอนด้วย

อดิพงษ์ วงษ์ชัชชัยกุล (2549, หน้า 44) ได้สรุปว่า การจัดการกิจกรรมการเรียนการสอนเป็นการดำเนินการจัดกิจกรรมและประสบการณ์ต่างๆ ของผู้บริหาร โรงเรียน ครูผู้สอน และผู้ที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้และสามารถนำประสบการณ์ที่ได้ไปใช้ในชีวิตประจำวันได้

เกสร งามกุล (2534, หน้า 69) กล่าวว่า การเรียนการสอนมีองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกันอยู่ 3 ประการ คือ ผู้เรียน ผู้สอนและปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียนและผู้สอน การสอนแต่ละครั้งย่อมแตกต่างกันไปตามวัตถุประสงค์ของการสอน เนื้อหาสาระการเสาะแสวงหาความรู้หรือกลวิธีที่ผู้สอนเลือกมาใช้ให้เหมาะสมกับผู้เรียน

สรุปได้ว่า การจัดการเรียนการสอน เป็นกระบวนการถ่ายทอดความรู้จากบุคคลหนึ่งไปยังอีกบุคคลหนึ่งด้วยวิธีการต่างๆ กัน

1) กระบวนการจัดการเรียนการสอน

การเลือกวิธีการจัดการเรียนการสอนเป็นบทบาทหลักของครูและผู้เรียน โดยครูจะต้องเป็นผู้จัดการหลักในห้องเรียน ดังนั้น ครูจึงจำเป็นต้องพร้อมที่จะจัดการเรียนรู้ให้กับ

ผู้เรียน ได้อย่างเหมาะสมกับธรรมชาติและวัตถุประสงค์ของรายวิชา และธรรมชาติผู้เรียน จึงจะนับเป็นครูที่มีประสิทธิภาพ เพราะฉะนั้น การสอนในท้ายที่สุดจึงไม่มีวิธีการสอนใดดีที่สุด แต่เป็นวิธีการที่ครูจะจัดการให้ผู้เรียน เรียนได้อย่างไร ดังนั้น ในการจัดการเรียนการสอน เมื่อมีเป้าหมายที่ชัดเจนแล้ว ควรเปิดโอกาสให้ครูเป็นผู้จัดการและดำเนินการเรียนการสอนเอง แม้กระทั่งหลักสูตรสถานศึกษา ก็เช่นเดียวกัน เมื่อกำหนดเป้าหมายที่ชัดเจนเป็นกรอบใหญ่ๆ แล้ว ก็ควรให้ครูเป็นผู้ดำเนินการ เพราะเมื่อครูมีเป้าหมายที่ชัดเจน ก็จะมีแนวทางและสามารถจัดการเรียนการสอนได้

ด้านกระบวนการจัดการเรียนการสอนในชั้นเรียน ครูต้องเป็นผู้สร้างเอง ให้สอดคล้องกับเป้าหมาย การที่ครูจะสร้างกระบวนการเรียนการสอนได้ ต้องมีเครื่องมือ ซึ่งไม่ใช่การให้รูปแบบ แต่เป็นการให้เครื่องมือ เพื่อครูนำไปสร้างรูปแบบ ซึ่งหมายถึง วิธีการออกแบบการเรียนการสอน เพื่อสร้างรูปแบบการจัดการเรียนการสอน โดยมีเทคโนโลยีต่างๆ เป็นเครื่องมือ

2) ภาระหน้าที่ของครู

สำนักงานเลขาธิการคุรุสภา (2549, หน้า 117-118; อ้างถึงใน อภินันท์ นาเลาห์, 2545, หน้า 33) กล่าวว่า ภาระหน้าที่ของครูที่มีส่วนช่วยในการสร้างเสริมความสมบูรณ์ให้แก่ผู้เรียน มีดังนี้คือ

(1) ครูต้องสังเกต และพิจารณาว่า ขณะจัดการเรียนการสอนในชั้นเรียนนั้น ครูได้สร้างความสมดุลให้เกิดขึ้นทุกด้านแก่ผู้เรียนแล้ว หรือเพียงเน้นเฉพาะด้านเนื้อหาสาระความรู้เพียงอย่างเดียว ครูต้องตระหนักถึงความสำคัญของการพัฒนาให้เด็กเติบโตสมบูรณ์ครบถ้วน และต้องดูแลส่งเสริมให้เกิดความสมบูรณ์รอบด้าน กระบวนการในการเรียนรู้จะต้องอาศัยการสั่งสอน อบรมดูแล เอาใจใส่อย่างสม่ำเสมอ รวมทั้งกลมเกลียวซึ่งกันและกันในประเด็นที่ควรจะเป็น

(2) ครูต้องสังเกตสุขภาพ ร่างกาย การเติบโตและพัฒนาการของนักเรียนในความรับผิดชอบ และขณะเดียวกัน ครูก็ควรต้องสังเกตพฤติกรรม การแต่งกาย และการแสดงออก ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการเติบโตด้านอารมณ์ จิตใจ ความรู้สึกของนักเรียนว่าเป็นไปอย่างไร ครูควรรู้จักนักเรียนเป็นรายบุคคลในชั้นเรียน โดยอาจใช้แบบบันทึกลักษณะและพฤติกรรมของเด็กเป็นรายบุคคล เป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูลต่างๆ โดยเฉพาะในกรณีที่นักเรียนมีพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม หรือเป็นไปในทางที่ไม่ต้องการ จะต้องมีการดูแลเป็นกรณีพิเศษ

(3) ครูต้องดูแลและอบรมให้นักเรียนใช้ปัญญาอย่างมีสติ โดยปลูกฝังความรับผิดชอบตั้งแต่เริ่มต้น ขณะเดียวกันก็ตรวจสอบพัฒนาการด้านการใช้เหตุผลของนักเรียนไปด้วย นับเป็นการสอนให้นักเรียนรู้จักตัวเองเป็นพื้นฐานสำหรับการวางแผนอนาคตของตน

(4) ความรู้และคุณธรรม เป็นค่าที่ได้รับความนิยมนสูง เนื่องจากการศึกษาของไทย มีเป้าหมายให้คนมีปัญญา และใช้ปัญญาอย่างรับผิดชอบและมีคุณธรรม ครูจึงต้องสอนวิชาการ

โดยแทรกให้นักเรียนเกิดจิตสำนึก มีความรับผิดชอบ และเห็นคุณค่าของผู้อื่น เพื่อนร่วมโลก ปฏิบัติต่อคนอื่นเยี่ยงปฏิบัติต่อตนเอง รู้คุณธรรม ในฐานะที่เป็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกัน

(5) จริยธรรม/วัฒนธรรม เป็นเรื่องกำกับสังคมให้อยู่ร่วมกันอย่างสันติและมีความสุข ครูจึงควรสอนให้นักเรียนตระหนักถึงคุณค่าของจริยธรรม/วัฒนธรรมในฐานะเป็นแบบแผนชีวิต ที่เรายึดถือต่อเนื่องร่วมกันมาจนกลายเป็นวิถีชีวิตแบบไทย ขณะเดียวกันครูก็ควรสอนให้นักเรียนเข้าใจวิถีชีวิตเปลี่ยนแปลงได้ตามสภาพแวดล้อม แรงกระทบจากภายนอก และแรงผลักดันที่มาจากความคิดริเริ่มของเด็ก หรือคนในสังคมแวดล้อม แต่การจะเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ต้องเป็นไปอย่างมีวิจารณญาณ ผ่านการเลือกสรร และมีการประเมิน ประยุกต์ใช้ให้ถูกต้องเหมาะสม

(6) ครูควรสอนให้นักเรียนสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างเข้าใจและเห็นอกเห็นใจผู้อื่น เพื่อให้สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข

3) แนวทางการจัดการเรียนรู้

การจัดการเรียนรู้ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานต้องยึดหลักว่าผู้เรียนทุกคนสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้ ผู้เรียนแต่ละคนมีธรรมชาติที่แตกต่างทั้งในด้านวัย วุฒิภาวะ ความถนัดความสนใจ และวิธีการเรียนรู้ รวมทั้งมีการดำเนินชีวิตและสิ่งแวดล้อมที่แตกต่างกัน ซึ่งจะมีผลกระทบต่อการเรียนรู้ของผู้เรียน ดังนั้น การจัดการเรียนรู้จึงต้องยึดผู้เรียนเป็นสำคัญ เพื่อ ส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาตามธรรมชาติ เต็มศักยภาพและเรียนรู้อย่างมีความสุข ดังนั้น การจัดการเรียนรู้เพื่อให้บรรลุจุดหมายและได้มาตรฐานตามที่หลักสูตรกำหนด สถานศึกษาและผู้สอนควรจัดการเรียนรู้ตามแนวทางต่อไปนี้ (กรมวิชาการ, 2544, หน้า 17-18)

(1) ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากประสบการณ์จริง มีประสบการณ์ตรงสัมพันธ์และเชื่อมโยงกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

(2) ให้ผู้เรียนได้ค้นพบความรู้ด้วยตนเอง ค้นคว้า แสวงหาความรู้อย่างอิสระ

(3) ให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการวางแผนการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับความถนัด ความต้องการ และความสนใจของผู้เรียน

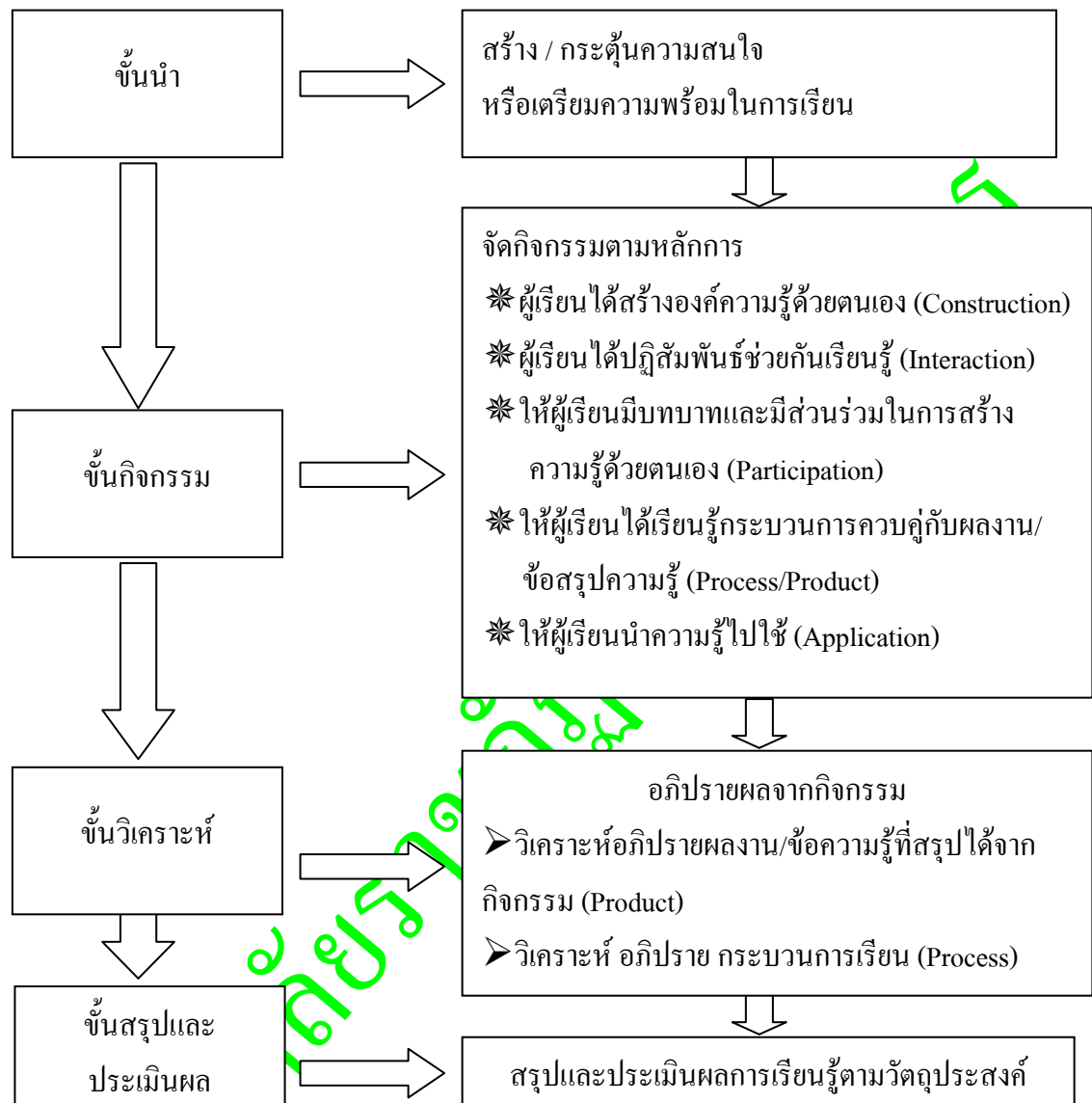
(4) เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้เลือกใช้วิธีการเรียนรู้หลากหลาย และเหมาะสมกับตนเอง

(5) ให้ผู้เรียนได้ลงมือปฏิบัติให้ทำได้ คิดเป็น ทำเป็น มีทักษะกระบวนการคิด การจัดการและการอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างมีความสุข

(6) ใช้สื่อที่หลากหลาย รวมทั้งนำภูมิปัญญาไทยมาประยุกต์ใช้ในการจัดกระบวนการเรียนรู้

(7) จัดกิจกรรมและเนื้อหาที่ผสมผสานสาระความรู้ด้านต่างๆ อย่างสมดุล ในลักษณะของบูรณาการ เพื่อให้การเรียนรู้แบบองค์รวมและสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้ กรมวิชาการ (2544, หน้า 1-2) ได้กล่าวถึงการสอนที่เน้นนักเรียนเป็นศูนย์กลาง ไว้ดังนี้ การสอนที่เน้นนักเรียนเป็นศูนย์กลาง หมายถึง การสอนที่มุ่งจัดกิจกรรมที่สอดคล้องกับการดำรงชีวิต เหมาะสมกับความสามารถ และความสนใจของผู้เรียน โดยให้นักเรียนมีส่วนร่วมและลงมือปฏิบัติจริงทุกขั้นตอนจนเกิดการเรียนรู้ด้วยตนเอง ซึ่งมีหลักการสำคัญ ดังนี้

- (1) ให้ผู้เรียนเป็นผู้สร้างความรู้ด้วยตนเอง (construction) กล่าวคือ
 - ก. แสวงหาข้อมูล
 - ข. ศึกษาทำความเข้าใจ
 - ค. คิดวิเคราะห์
 - ง. ตีความ
 - จ. แปลความ
 - ฉ. สร้างความหมายแก่ตนเอง
 - ช. สังเคราะห์ข้อมูล
 - ซ. สรุปข้อความรู้
- (2) ให้ผู้เรียนมีบทบาทและมีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้ให้มากที่สุด
- (3) ให้ผู้เรียนมีปฏิสัมพันธ์ต่อกันและกัน และได้เรียนรู้จากกันและกันได้แลกเปลี่ยนข้อมูล ความรู้ ความคิด และประสบการณ์แก่กันและกันมากที่สุดเท่าที่จะทำได้
- (4) ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ กระบวนการควบคู่ไปกับ ผลงาน/ข้อความรู้ที่สรุปได้
- (5) ให้ผู้เรียนนำความรู้ที่ได้ไปใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน จากหลักการสำคัญดังกล่าวข้างต้น สรุปเป็นแผนภูมิขั้นตอน/กระบวนการสอนที่เน้นนักเรียนเป็นศูนย์กลาง ได้ดังภาพ 3

ภาพ 3 กระบวนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ
(ที่มา : กรมวิชาการ, 2544, หน้า 1-2)

4) บทบาทของผู้บริหารโรงเรียนในด้านการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน

การบริหารงานด้านการเรียนการสอน ผู้บริหารควรยึดหลักการ การจัดการเรียนการสอนตามแนวของหลักสูตร ซึ่งการบริหารงานวิชาการด้านการเรียนการสอนนั้นเป็นจุดหมายหลักของสถานศึกษา การจัดการเรียนการสอน ได้แก่ การจัดทำประมวลการสอน การจัดทำแผนการเรียน การจัดทำตารางสอน การจัดชั้นเรียน การจัดครูเข้าสอน การสอนซ่อมเสริม การจัดทำตารางเรียน การจัดทำคู่มือครูด้านวิชาการ การจัดทำคู่มือนักเรียน และการจัดทำห้องศูนย์ควบคุมการเรียน

การสอน การปรับปรุงการเรียนการสอน กิจกรรมต่างๆ เป็นบทบาทที่ผู้บริหาร โรงเรียนและครูสอน ต้องร่วมมือกันเพื่อให้ผู้เรียนบรรลุจุดหมายของหลักสูตรที่กำหนดไว้ (ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์, 2535, หน้า 197) และนอกจากนั้น สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2547, หน้า 18) ได้เสนอแนวความคิดเกี่ยวกับบทบาทของผู้บริหาร โรงเรียนในด้านการเรียนการสอนไว้ดังนี้

(1) มีแผนการสอนให้ครบถ้วนทุกชั้นและทุกกลุ่มประสบการณ์ สำหรับหลักสูตร การศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 มุ่งเน้นให้ครูผู้สอนเป็นผู้จัดทำแผนการสอนเอง ผู้บริหาร ต้องเป็นผู้นำและกระตุ้นให้ครูจัดทำและติดตามการนำไปใช้

(2) จัดห้องเรียนให้เหมาะสมและสอดคล้องกับจำนวนนักเรียน รวมถึงจัดวัสดุ ครุภัณฑ์และสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ ให้เพียงพอตามความจำเป็น

(3) จัดสถานที่ อุปกรณ์ เครื่องมือเครื่องใช้และห้องพิเศษเพื่อสนับสนุนการจัด กิจกรรมการเรียนการสอนในกลุ่มประสบการณ์ต่างๆ ตามสภาพความพร้อมของโรงเรียน

(4) ตรวจสอบจัดตารางสอนให้เหมาะสมกับเวลาและสอดคล้องกับอัตราเวลาเรียน ในหลักสูตรทุกกลุ่มประสบการณ์ ทุกชั้นเรียน และให้มีตารางสอนรวมของโรงเรียนด้วย

(5) จัดทำหรือจัดหาเอกสารประกอบหลักสูตรและแบบพิมพ์ต่างๆ ที่สนับสนุน การสอน เช่นแผนการสอน คู่มือครู และเอกสารที่เกี่ยวข้องสำหรับครูผู้สอนให้เพียงพอทุกระดับชั้น และทุกกลุ่มประสบการณ์ โดยการสำรวจความขาดแคลนและความต้องการ

(6) จัดครูประจำชั้น ครูประจำวิชาให้เหมาะสมโดยคำนึงถึงความรู้ความสามารถ ประสบการณ์และความถนัด หากไม่สามารถดำเนินการได้ก็ให้จัดตามความสมควร ทั้งนี้ให้คำนึงถึง ผลกระทบที่จะเกิดขึ้นกับนักเรียนด้วย

(7) ติดตามการจัดการเรียนการสอนของครู โดยการตรวจแผนการสอน หรือ บันทึกรายงานของครูอย่างสม่ำเสมอ

(8) เยี่ยมชั้นเรียนหรือสังเกตการณ์สอน โดยกำหนดเป็นปฏิทินปฏิบัติงาน

(9) จัดครูเข้าสอนแทนครูที่ขาดหรือที่ไม่มาปฏิบัติงาน โดยมีการบันทึก มอเป้าหมายงานและบันทึกรายงานผลการปฏิบัติงานเป็นลายลักษณ์อักษร

(10) ติดตามช่วยเหลือพิเศษ ช่วยแก้ปัญหาในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการเรียนการสอน ให้แก่ครูให้ขวัญและกำลังใจในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนตามหลักสูตร

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า การจัดการเรียนการสอนหมายถึง แนวทางการจัดกระบวนการ การเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ มีการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเป็นกระบวนการที่ปฏิบัติ อย่างต่อเนื่อง โดยเน้นความสำคัญทั้งความรู้ คุณธรรม กระบวนการเรียนรู้และการบูรณาการ เพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ในการพัฒนาด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม และสติปัญญา

2.4.3 การวิจัยเพื่อพัฒนาคุณภาพการศึกษา

ความหมายของการวิจัย มีผู้ให้ความหมายของ "การวิจัย" ไว้หลายแนวคิด กล่าวคือ การวิจัย ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 (2546, หน้า 1072) หมายถึง การค้นคว้าเพื่อหาข้อมูลอย่างถี่ถ้วนตามหลักวิชา ส่วนความหมายตามที่นักวิชาการต่างๆ ได้ให้ไว้ ก็มีมาก ดังตัวอย่างบางส่วน เช่น

การวิจัย หมายถึง กระบวนการค้นคว้าหาข้อเท็จจริงโดยใช้การวิเคราะห์ข้อมูลต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง กับปัญหาที่เกิดขึ้นหรือปัญหาที่ตั้งขึ้นอย่างมีระบบ เพื่อศึกษาข้อเท็จจริงอันจะเป็นประโยชน์ต่อไป ในอนาคต (ชนินทร์ชัย อินทราภรณ์ และสุวิทย์ หิรัญยาภาณนท์, 2548, หน้า 224)

การวิจัย หมายถึง การหาความจริงเชิงสาธารณะ (ไม่ว่าจะเป็นความจริงเชิงวิตรรกหรือเชิงประจักษ์ก็ตาม) ด้วยวิธีการที่เรียกว่ากระบวนการวิจัย (ซึ่งมีลักษณะเป็นระบบมีขั้นตอน) ซึ่งทั้งวิธีการและผลที่ได้ต้องมีลักษณะเป็นวัตถุวิสัย (รัตนะ ปวีสนธิ, 2543, หน้า 3)

การวิจัย หมายถึง กระบวนการเสาะแสวงหาความรู้ใหม่ๆ หรือกระบวนการเสาะแสวงหาความรู้เพื่อตอบปัญหาที่มีอยู่อย่างเป็นระบบ และมีวัตถุประสงค์ที่แน่นอน โดยอาศัยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ (บุญเรียง ขจรศิลป์, 2533, หน้า 5)

การวิจัย หมายถึง กระบวนการแสวงหาหรือพัฒนาองค์ความรู้ที่มีลักษณะเป็นนัยทั่วไป อย่างมีระบบ แบบแผน โดยวิธีการอันเป็นที่เชื่อถือได้ ซึ่งก็คือการใช้วิธีการทางวิทยาศาสตร์นั่นเอง (ศิริชัย กาญจนวาสิ และคนอื่นๆ, 2537, หน้า 2)

การวิจัย หมายถึง กระบวนการค้นคว้าหาความรู้ที่เชื่อถือได้ โดยมีลักษณะเป็นกระบวนการ ที่มีระบบแบบแผน มีจุดมุ่งหมายที่แน่นอนชัดเจน มีการดำเนินการศึกษาค้นคว้าอย่างรอบคอบไม่ลำเอียง ยึดหลักเหตุผล มีการบันทึกนสาระงานออกมาอย่างระมัดระวัง (บุญชม ศรีสะอาด, 2535, หน้า 8)

การวิจัย หมายถึง การศึกษาค้นคว้าอย่างมีระบบระเบียบเพื่อทำความเข้าใจปัญหาและแสวงหาคำตอบ เป็นกระบวนการที่อาศัยวิธีการทางวิทยาศาสตร์เป็นหลัก ทั้งนี้มีเป้าหมายอย่างใด อย่างหนึ่งคือ (ผองพรรณ ตริยมงคลกุล, 2543, หน้า 21)

- 1) เพื่อค้นพบความรู้ ความจริง ซึ่งอาจจะเป็นการค้นพบความรู้ใหม่ที่เพิ่มพูนขึ้น จากองค์ความรู้ที่มีอยู่แล้ว หรือเป็นการพัฒนา (ตรวจสอบ ประเมิน ขยาย) ความรู้ที่ได้ค้นพบมาก่อน
- 2) เพื่อนำความรู้ที่ค้นพบมาก่อนแล้ว ไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อสังคม

สรุปได้ว่า การวิจัย หมายถึง กระบวนการค้นคว้าหรือแสวงหาข้อมูลคำตอบหรือความรู้ อย่างเป็นระบบถี่ถ้วนตามหลักวิชาโดยอาศัยกระบวนการทางวิทยาศาสตร์เป็นหลัก การวิจัย มีลักษณะสำคัญ คือ มีวัตถุประสงค์ที่แน่นอนเพื่อตอบคำถามหรือข้อสงสัย เป็นการศึกษาค้นคว้า อย่างเป็นระบบ และสามารถจำแนกประเภทได้หลายแบบตามเกณฑ์ที่กำหนดขึ้น

ประเภทของการวิจัยทางการศึกษา

การจัดประเภทของการวิจัยทางการศึกษานั้นขึ้นอยู่กับเกณฑ์ที่ใช้ในการจัดแบ่ง ดังนี้ (ทิตินา แจมมณี และสร้อยสน สกลรักษ์, 2540, หน้า 4-10)

- 1) แบ่งตามเกณฑ์ตามจุดมุ่งหมายและการใช้ประโยชน์ของการวิจัยแบ่งเป็น 7 ประเภท
 - (1) การวิจัยพื้นฐาน หรือการวิจัยบริสุทธิ์ เป็นการวิจัยเพื่อขยายพื้นฐานความรู้ทางวิชาการให้กว้างขวางออกไป เพื่อมุ่งสร้างความรู้ ทฤษฎี หรือแนวความคิดใหม่ๆ โดยมีได้มุ่งหวังประโยชน์หรือผลในระยะสั้น
 - (2) การวิจัยประยุกต์ เป็นการวิจัยที่มุ่งนำผลของการวิจัยไปใช้ เพื่อปรับปรุงและแก้ปัญหา หรือนำเอาทฤษฎีที่มีผู้ค้นพบไว้แล้ว ไปประยุกต์ใช้และศึกษาผลที่เกิดขึ้น
 - (3) การวิจัยเชิงปฏิบัติการเป็นการวิจัยที่มุ่งนำผลของการวิจัยไปแก้ปัญหา หรือปรับปรุงงานที่กำลังดำเนินการอยู่ ซึ่งผลการวิจัยอาจเกิดประโยชน์เฉพาะต่อปัญหานั้นและในเวลานั้น อาจไม่เกิดประโยชน์ต่อปัญหาอื่นก็ได้
 - (4) การวิจัยและพัฒนา เป็นการวิจัยที่มุ่งนำเอาความรู้จากการวิจัยพื้นฐาน หรือการวิจัยบริสุทธิ์ไปวิจัยต่อ โดยพัฒนาเป็นเทคนิคหรือวิธีการที่สามารถนำไปใช้แก้ปัญหาและทดลองใช้จนได้ผลเป็นที่น่าพอใจ แล้วจึงนำไปเผยแพร่ใช้ในวงกว้างเพื่อการพัฒนางานให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น
 - (5) การวิจัยในชั้นเรียน เป็นการวิจัยที่ทำในบริบทของชั้นเรียน และมุ่งนำผลการวิจัยมาใช้ในการพัฒนาการเรียนการสอนของครูเป็นการนำกระบวนการวิจัยไปใช้ในการพัฒนาครูให้ไปสู่ความเป็นเลิศ และมีความอิสระทางวิชาการ
 - (6) การวิจัยนโยบายเป็นการวิจัยที่มุ่งศึกษาหาข้อความรู้ที่เกี่ยวข้องกับนโยบายในด้านต่างๆ โดยอาศัยวิธีการที่หลากหลายตามความเหมาะสม เพื่อนำผลไปใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อการวางนโยบาย การนำนโยบายไปปฏิบัติ และการประเมินผล
 - (7) การวิจัยสถาบัน เป็นการวิจัยที่มุ่งศึกษาปัญหาที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับแต่ละสถาบัน เพื่อนำข้อค้นพบต่างๆ เหล่านั้นไปประยุกต์ใช้สำหรับประกอบการวางแผน การกำหนดนโยบาย รวมทั้งการตัดสินใจแก้ปัญหาที่อาจจะเกิดขึ้นในแต่ละสถาบัน โดยเฉพาะ
- 2) แบ่งตามเกณฑ์ลักษณะข้อมูล แบ่งเป็น 2 ประเภท คือ
 - (1) การวิจัยเชิงปริมาณ หมายถึง การวิจัยที่มุ่งข้อความรู้ในเชิงปริมาณที่วัดได้ ซึ่งต้องอาศัยหลักทางคณิตศาสตร์ หรือสถิติมาช่วยในการสรุปผล
 - (2) การวิจัยเชิงคุณลักษณะหรือเชิงคุณภาพ หมายถึง การวิจัยมุ่งแสวงหาข้อความรู้ที่เกี่ยวกับคุณลักษณะของเรื่องใดเรื่องหนึ่งในบริบทของเรื่องนั้นอย่างละเอียด ครอบคลุม และ

มีการวิเคราะห์ ตีความหมาย และหาความสัมพันธ์ของตัวแปรต่างๆ ในเรื่องนั้น เพื่อช่วยให้เกิดความเข้าใจในเรื่อง หรือปรากฏการณ์นั้นอย่างลึกซึ้ง ตรงตามที่เป็นจริง

3) แบ่งตามลักษณะการจัดกระทำต่อข้อมูล

(1) การวิจัยธรรมชาติ หมายถึง การวิจัยที่ผู้วิจัยไม่เข้าไปมีบทบาทในการจัดกระทำใดๆ กับเรื่องที่ศึกษา ผู้วิจัยเป็นเพียงผู้สังเกตและเก็บข้อมูลตามสภาพที่แท้จริง เป็นการมุ่งศึกษาปรากฏการณ์ต่างๆ ตามปกติธรรมชาติในบริบทปกติ

(2) การวิจัยเชิงทดลอง หมายถึง การวิจัยที่ผู้วิจัยเข้าไปมีบทบาทในการจัดกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งต่อเรื่องที่ศึกษา โดยสร้างสถานการณ์หรือเงื่อนไขที่จะทดลองขึ้น และพยายามควบคุมตัวแปรต่างๆ ที่ไม่เกี่ยวข้องอย่างมีระเบียบแบบแผน และมีวัตถุประสงค์ที่แน่นอนเพื่อศึกษาผลที่เกิดขึ้น การวิจัยลักษณะนี้มี 2 ลักษณะ คือ

ก. การวิจัยเชิงทดลอง เป็นการวิจัยที่ผู้วิจัยสร้างสถานการณ์หรือเงื่อนไขที่จะทดลองขึ้น โดยพยายามควบคุมตัวแปรอิสระอื่นๆ ที่ไม่เกี่ยวข้อง แล้วสังเกตหรือวัดผลตัวแปรตามออกมา

ข. การวิจัยกึ่งทดลอง เป็นการวิจัยที่ผู้วิจัยสามารถควบคุมตัวแปรอิสระที่ไม่ต้องการได้เพียงบางตัวเท่านั้น จึงทำให้เกิดความจำกัดในการสรุปผล

4) แบ่งตามเงื่อนไขเวลา แบ่งเป็น 3 ประเภท คือ

(1) การวิจัยเชิงประวัติศาสตร์ หมายถึง การวิจัยที่ผู้วิจัยมุ่งค้นหาความรู้ หรือตอบคำถามปัญหาที่เกี่ยวข้องกับอดีต โดยใช้วิธีการทางวิทยาศาสตร์ซึ่งปัญหาดังกล่าวอาจเป็นปัญหาในอดีต หรือปัญหาปัจจุบันแต่ต้องการย้อนไปในอดีต เพื่อช่วยให้เข้าใจเรื่องราวที่เกิดขึ้นมาแล้ว และนำความสัมพันธ์ระหว่างอดีตกับปัจจุบันไปใช้เพื่อทำนายเหตุการณ์ในอนาคต

(2) การวิจัยเชิงบรรยาย หมายถึง การวิจัยที่ศึกษาหาความรู้ข้อเท็จจริงและสภาพการณ์ที่เป็นอยู่ขณะนั้น โดยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ และมุ่งบรรยายสภาพการณ์ เหตุการณ์ หรือความสัมพันธ์ของการปฏิบัติ แนวคิด หรือทัศนคติ โดยเน้นเรื่องราวในปัจจุบันเพื่อผลที่เกิดขึ้นในปัจจุบันหรือจะเกิดขึ้นในอนาคตอันใกล้ การวิจัยเชิงบรรยายนี้ทำได้หลายลักษณะคือ

ก. การศึกษาสำรวจ เป็นการวิจัยที่มุ่งศึกษาถึงลักษณะความเป็นจริงตามสภาพในเรื่องต่างๆ โดยมุ่งประมวลผลข้อมูลและรายงานว่ามีลักษณะอะไรอยู่บ้างในสภาพการณ์นั้นๆ ซึ่งสามารถใช้วิธีการที่หลากหลาย เช่น การใช้แบบสอบถาม การสัมภาษณ์ การใช้ Meta analysis เป็นต้น

ข. การศึกษาความสัมพันธ์ เป็นการวิจัยที่มุ่งศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรต่างๆ เพื่อช่วยให้เข้าใจปรากฏการณ์ต่างๆ ได้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น วิธีการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรนี้ทำได้หลายวิธี คือ

ก) การศึกษาเฉพาะกรณี เป็นวิธีการศึกษาค้นคว้าเก็บข้อมูลอย่างละเอียดในเรื่องใดเรื่องหนึ่งในบริบทของเรื่องนั้น และมีการวิเคราะห์ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ตัวแปรต่างๆ

ข) การศึกษาติดตามผล เป็นการติดตามศึกษาเก็บข้อมูลในเรื่องใดเรื่องหนึ่งซึ่งได้เริ่มดำเนินการไปแล้ว เพื่อดูผลที่จะเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง

ค) การศึกษาเปรียบเทียบ เป็นการศึกษาที่มุ่งหาข้อความรู้เกี่ยวกับความสัมพันธ์ในเชิงเปรียบเทียบระหว่างเรื่องหรือข้อมูลตั้งแต่ 2 ชุดขึ้นไป เพื่อช่วยให้เกิดความเข้าใจในเรื่อง หรือข้อมูลนั้นชัดเจนขึ้น

ง) การศึกษาสหสัมพันธ์ เป็นการศึกษาหาความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรหลายๆ ตัว เพื่อช่วยให้เกิดความเข้าใจในปรากฏการณ์ หรือเหตุการณ์นั้นๆ มากยิ่งขึ้น

จ) การวิเคราะห์เอกสาร เป็นการศึกษาที่มุ่งวิเคราะห์สาระของสารในบริบทที่เป็นอยู่ โดยอาศัยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ และเทคนิคต่างๆ ซึ่งจะช่วยให้สามารถอธิบายความสัมพันธ์ของตัวแปรต่างๆ ในสารนั้น

ฉ. การศึกษาพัฒนาการ หมายถึง การศึกษาที่มุ่งศึกษาข้อความรู้เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในช่วงระยะเวลาใดเวลาหนึ่ง ซึ่งมี 2 ลักษณะ คือ

ก) การศึกษาความเจริญเติบโต เป็นการศึกษาที่มุ่งศึกษาข้อความรู้เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในช่วงระยะเวลาใดเวลาหนึ่งโดยอาศัยการศึกษาระยะยาว หรือการศึกษาแบบตัดขวาง

ข) การศึกษาแนวโน้ม เป็นการศึกษาที่มุ่งศึกษาข้อความรู้เกี่ยวกับอนาคต โดยการนำข้อมูลจากการศึกษาและวิเคราะห์สภาพการณ์ในอดีตและปัจจุบันมาใช้ในการทำนายอนาคต และอาจใช้เทคนิควิธีการต่างๆ ช่วย เช่น เทคนิค Delphi เป็นต้น

โดยสรุปแล้ว ไม่ว่าจะแบ่งประเภทการวิจัยด้วยวิธีการใดก็ตาม ถ้าเรามองตามจุดมุ่งหมายของการค้นคว้าหาความจริงแล้ว จะพบว่ามีการวิจัยอยู่ 3 อย่าง คือ การวิจัยพื้นฐาน การวิจัยประยุกต์และการวิจัยเชิงปฏิบัติการ

5) การวิจัยในชั้นเรียน

การวิจัยในชั้นเรียน คือ กระบวนการที่ครูศึกษาค้นคว้าเพื่อแก้ปัญหา หรือพัฒนาการเรียนการสอนที่ตนรับผิดชอบ (วรรณวิไล พันธุ์สิดา, 2543, หน้า 6) การวิจัยในชั้นเรียน คือ กระบวนการแสวงหาความรู้อันเป็นความจริงที่เชื่อถือได้ในเนื้อหาเกี่ยวกับการจัดกิจกรรม

การเรียนการสอน เพื่อพัฒนาการเรียนรู้ของนักเรียนในบริบทของชั้นเรียน (คงศักดิ์ ชาติทอง และ งามนิตย์ ชาติทอง, 2543, หน้า 1) การวิจัยในชั้นเรียน คือ การศึกษาค้นคว้าของครูซึ่งจัดว่าเป็นผู้ปฏิบัติงาน ในชั้นเรียนเพื่อแก้ปัญหา การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน หรือพฤติกรรมนักเรียน และวิเคราะห์ เพื่อพัฒนานวัตกรรมการเรียนการสอน โดยมีเป้าหมายสำคัญอยู่ที่การแสวงหาคำตอบจากปัญหา หรือข้อสงสัยของครู และคิดค้นพัฒนานวัตกรรมเพื่อใช้ในการแก้ปัญหาจัดการเรียนการสอน (ประวิต เอราวรรณ์, 2543, หน้า 3-4)

การวิจัยในชั้นเรียน คือ กระบวนการแสวงหาคำรู้ใหม่ในชั้นเรียน หรือ กระบวนการแก้ไขปัญหาที่เกิดจากการจัดกระบวนการเรียนการสอนของครูหรือกระบวนการเรียนรู้ ของนักเรียน หรือกระบวนการอื่นที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนการสอน ในโรงเรียน เป็นการมุ่งศึกษา หรือทำความเข้าใจในงาน หรือกิจกรรมในภารกิจตามบทบาทหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย เพื่อค้นหา วิธีการแก้ไข ปรับปรุง หรือพัฒนางานให้ดียิ่งขึ้นอย่างเป็นระบบ เชื่อถือได้และพิสูจน์ได้ อาจเกิดจาก การคิดวิเคราะห์ (critical thinking) ด้วยตนเองเชิงวิทยาศาสตร์ หรือเกิดจากความร่วมมือแก้ปัญหาด้วยกัน (participatory research) เพื่อพัฒนานวัตกรรมการเรียนรู้ทั้งมวลให้ดีขึ้น ชัดเจนขึ้นนำไปใช้แก้ปัญหา คาใจครูได้ (สิริเทพ สุวรรณกาศ และคนอื่นๆ, 2543, หน้า 2)

การวิจัยในชั้นเรียน คือ การทำงานที่เมื่อครูลงมือปฏิบัติงานคือการจัดกิจกรรม การเรียนการสอนแล้วเกิดปัญหาหรือข้อสงสัยขึ้น ครูก็ต้องคิดค้นพัฒนาวิธีการแก้ไขปัญหา โดยการพยายามแสวงหาข้อมูล พัฒนาและทดลองจนได้วิธีการหรือนวัตกรรมต่างๆ แล้วนำไปปฏิบัติงาน ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้น การวิจัยในชั้นเรียน คือ การวิจัยที่ทำในบริบทของชั้นเรียน และมุ่งนำผลการวิจัยมาใช้ในการพัฒนาการเรียนการสอนของครู เป็นการนำกระบวนการวิจัยไปใช้ ในการพัฒนาครูให้ไปสู่ความเป็นเลิศ และมีความอิสระทางวิชาการ (ทิสนา แจมมณี และสร้อยสน สกมลักษ์, 2540, หน้า 5)

ผ่องพรรณ ตรียมงคลกุล (2543, หน้า 35-36) ได้สรุปถึงลักษณะของการวิจัย ในชั้นเรียน ไว้ว่า โดยมากควรเป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการ ซึ่งอาจจะเป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการเต็มรูปแบบ หรือเฉพาะส่วนก็ตาม นักวิจัยทางการศึกษามีความเห็นสอดคล้องกันว่าวิธีการวิจัยในชั้นเรียน เป็นการวิจัยที่มีความเฉพาะเจาะจง และต่างจากการวิจัยทางการศึกษาทั่วไป ดังนี้

- ก. จุดเริ่มต้นการวิจัย การวิจัยในชั้นเรียนมีจุดเริ่มต้นมาจากสภาพปัญหา หรือ ข้อข้องใจในการเรียนการสอนที่ครูพบ ครูต้องการปรับปรุงหรือแก้ไขปัญหานั้นๆ ด้วยวิธีการวิจัย ปัญหาวิจัยจึงเริ่มจากความคิดเห็นของครูมากกว่าความคิดเห็นของผู้อื่น หรือจากหลักทฤษฎีโดยตรง
- ข. ขอบเขตของการวิจัย การวิจัยในชั้นเรียนจะมีขอบเขตที่แคบและเฉพาะเจาะจง ในประเด็นต่อไปนี้

ก) ปัญหาวิจัย เรื่องที่วิจัยอาจเป็นประเด็นที่เล็ก แต่สำหรับครูแล้วจะมีความหมายสำหรับการเรียนการสอนโดยตรง

ข) ประชากร จะมุ่งเน้นศึกษาเกี่ยวกับผู้เรียน ผู้สอน กระบวนการเรียนการสอน ตลอดจนสภาพแวดล้อมภายในห้องเรียน หรือสภาวะการเรียนรู้หนึ่งๆ ในการศึกษาอาจมุ่งที่นักเรียนเฉพาะราย นักเรียนทั้งห้อง หรือหลายห้องเรียนที่ผู้ทำการวิจัยนั้นมีส่วนรับผิดชอบในการจัดการเรียนการสอน

ค) การนำผลวิจัยไปใช้ การวิจัยมุ่งนำผลเพื่อไปพัฒนาการเรียนการสอนของครูในสภาพแวดล้อมที่ทำการวิจัยนั้นโดยตรง ไม่มุ่งเพื่อนำไปใช้ในวงกว้าง กล่าวคือ ไม่มุ่งข้อสรุปเชิงนัยทั่วไป

ค. ครูผู้สอนเป็นศูนย์กลางของกระบวนการวิจัยทั้งหมด กล่าวคือ การวิจัยอาจเป็นการดำเนินการโดยครูคนเดียว หรือโดยคณะครูหรือผู้เกี่ยวข้องร่วมกันวิจัย ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับขอบเขตของการวิจัย

ง. การวิจัยจะดำเนินไปพร้อมๆ กับการเรียนการสอนตามปกติกับการวิจัยในชั้นเรียนให้ถือเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนการสอน ผู้เรียนไม่รู้สึกรู้ว่าอยู่ภายใต้สภาวะการวิจัย ผลการวิจัยอยู่บนพื้นฐานของประสบการณ์ธรรมชาติของห้องเรียนที่เป็นปกติวิสัย

จ. กระบวนการวิจัยมีการเชื่อมโยงระหว่างการคิดเชิงสะท้อน และการปฏิบัติ อย่างชัดเจน กล่าวคือ มีการพินิจวิเคราะห์ ทบทวน ทั้งก่อนทดลองปฏิบัติ ระหว่างทดลองปฏิบัติ และหลังการทดลองปฏิบัติ

ฉ. วิธีการวิจัยมีความยืดหยุ่น การวิจัยในชั้นเรียนควรปรับให้เหมาะสมกับสภาพการเรียนการสอน เช่น อาจเป็นการวิจัยเชิงทดลองประยุกต์ ซึ่งดำเนินการได้อย่างกลมกลืนกับการเรียนการสอนของครู และใช้สถิติที่ไม่ซับซ้อนมากนักในการวิเคราะห์ข้อมูล ซึ่งข้อสรุปที่ได้จากการวิจัยอาจจะขาดน้ำหนักไปบ้างในด้านความเที่ยงตรง เมื่อเปรียบเทียบกับวิจัยทั่วไปที่อิงทฤษฎี และหลักการที่เข้มงวด แต่จะเป็นการวิจัยที่ให้ประโยชน์โดยตรงเท่าที่ครูผู้ทำวิจัยนั้นต้องการ องค์กรใดควรคำนึงอยู่เสมอว่า ภาระหน้าที่หลักของครูคือการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ดังนั้น การทำวิจัยในชั้นเรียนจะต้องไม่กระทบต่อหน้าที่หลักของครู ควรดำเนินการควบคู่ไปกับการปฏิบัติการสอนจริง โดยมีครูเป็นนักวิจัย ทำหน้าที่ผลิตและบริโภคนงานวิจัย หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ ครูเป็นผู้ทำการวิจัย และนำผลวิจัยไปใช้นั่นเอง

6) รูปแบบการวิจัยในชั้นเรียน

การวิจัยในชั้นเรียนมีหลายรูปแบบด้วยกัน ทั้งนี้การที่จะเลือกใช้รูปแบบใดนั้นย่อมขึ้นอยู่กับประเภทของปัญหาและจุดมุ่งหมายของการวิจัยเป็นสำคัญ ซึ่งแต่ละรูปแบบ

จะมีลักษณะเฉพาะต่างกัน ครูผู้วิจัยจึงควรมีความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับรูปแบบการวิจัยเหล่านี้ เพื่อจะนำไปใช้ได้อย่างเหมาะสม สำหรับของรูปแบบการวิจัยที่จะนำเสนอในที่นี้จัดกลุ่มตามประเภทของปัญหาการวิจัย มีรายละเอียดพอสังเขป ดังนี้ (ผ่องพรรณ ตรียมงคลกุล, 2543, หน้า 68-79)

กรมวิชาการ (2542, หน้า 7-10) ได้สรุปกระบวนการวิจัยในชั้นเรียนไว้ 5 ขั้น คือ

- ขั้นที่ 1 สำรวจและวิเคราะห์ปัญหา
- ขั้นที่ 2 กำหนดวิธีการในการแก้ปัญหา
- ขั้นที่ 3 พัฒนาวิธีการหรือนวัตกรรม
- ขั้นที่ 4 นำวิธีการหรือนวัตกรรมไปใช้
- ขั้นที่ 5 สรุปผล

ดังนั้นโดยสรุปแล้วจะเห็นว่า การวิจัยเพื่อพัฒนาคุณภาพการศึกษา หมายถึง การทำงานอย่างเป็นระบบของครูในการหาคำตอบเพื่อแก้ไขข้อบกพร่องของผู้เรียนแต่ละคน และคิดหาวิธีการพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณภาพมากขึ้นมีการพัฒนากระบวนการเรียนการสอนที่มีประสิทธิภาพ รวมทั้งการส่งเสริมให้ผู้สอนสามารถวิจัยเพื่อพัฒนาการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับผู้เรียนในแต่ละระดับการศึกษา และสนับสนุนให้ผู้เรียนศึกษาหาความรู้ด้วยการวิจัย เช่น การทำโครงการ แล้วนำเสนอข้อค้นพบด้วยการพูดและการเขียน

2.4.4 การพัฒนาสื่อ นวัตกรรมและเทคโนโลยี

การเรียนรู้เป็นกระบวนการสื่อความหมาย ระหว่างผู้สอนกับ ผู้เรียน โดยมีตัวกลางคือ สื่อการสอนเป็นตัวช่วยในการถ่ายทอดหรือนำความรู้ไปสู่ผู้เรียน และทำให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ตามวัตถุประสงค์อย่างมีประสิทธิภาพ สื่อและเทคโนโลยีจะเป็นประโยชน์ต่อการจัดการศึกษาที่ต่อเมื่อมีการนำสื่อเหล่านั้นไปใช้ในกระบวนการเรียนการสอน ดังนั้น การนำสื่อประกอบการสอนไปใช้ในโรงเรียนประถมศึกษาจึงเป็นหน้าที่สำคัญของครูผู้สอน ผู้บริหาร และบุคลากรทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องจะต้องปฏิบัติ สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (2534, หน้า 59) แบ่งประเภทสื่อการเรียนการสอนเป็น 3 ประเภท คือ

- 1) สื่อประเภทวัสดุ หมายถึง วัสดุที่เสนอความรู้ โดยตัวของสื่อชนิดนั้น และวัสดุที่ต้องอาศัยสื่อประเภทเครื่องกลไกประกอบ เช่น หนังสือเรียน ตำรา ของจริง หุ่นจำลอง รูปภาพ/แผนที่/แผนภูมิ ฟิล์มสคริป แถบบันทึกเสียง ป้ายนิเทศ เป็นต้น
- 2) สื่อประเภทอุปกรณ์ หมายถึง สื่อทำเป็นตัวกลางในการนำความรู้ถ่ายทอดไปสู่ครูนักเรียน เช่น เครื่องฉายภาพยนตร์ เครื่องฉายภาพข้ามศีรษะ โทรทัศน์ วิทยุ เป็นต้น

3) สื่อประเภทวิธีการ หมายถึง กิจกรรมที่จัดขึ้นทั้งในและนอกห้องเรียน เช่น การสาธิตการแสดงบทบาทสมมติ การแสดงละคร การศึกษานอกสถานที่ การจัดนิทรรศการ การสอนโดยใช้โสตทัศนูปกรณ์ เป็นต้น

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (2536, หน้า 9) ได้กำหนดแนวทางในการบริหารสื่อ และเทคโนโลยีการเรียนการสอน ไว้ดังนี้

- 1) จัดหาและบริการวัสดุประกอบหลักสูตร และสื่อการเรียนการสอนแก่ครูอย่างเพียงพอและครบถ้วนทุกกลุ่มประสบการณ์ มีการสำรวจความต้องการ วางแผนเพื่อจัดหา ดำเนินการจัดหาบริการ และจัดทำรายงานผลการดำเนินการอย่างเป็นระบบ
- 2) ส่งเสริมและสนับสนุนให้ครูรู้จักทำรู้จักใช้ และรู้จักเก็บบำรุงรักษาสื่อการเรียนให้ตรงกับเนื้อหาและกิจกรรมที่กำหนดไว้ในแผนการสอน โดยการจัดอบรม ประชุมเชิงปฏิบัติการ ให้ความรู้แก่ครูผู้สอน
- 3) จัดให้มีศูนย์สื่อ หรือศูนย์วิชาการของโรงเรียน เพื่อเป็นแหล่งผลิต และบริการสื่อแก่ครูผู้สอน
- 4) ส่งเสริมให้ครูรู้จักคิดค้นสร้างสรรค์สื่อ หรือวิธีการใหม่ๆ ที่จะนำมาใช้ในกิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อนำไปสู่การสร้างผลงานทางวิชาการ
- 5) แสวงหาแหล่งวิทยากรที่เป็นสื่อการสอนในชุมชน หรือท้องถิ่น เช่น บุคลากรสถานประกอบการ การสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ ฯลฯ เพื่อให้สอดคล้องกับกิจกรรมการเรียนการสอน
- 6) จัดให้มีการติดตาม และประเมินผลการใช้สื่อการเรียนการสอนอย่างสม่ำเสมอ โดยการสังเกตการสอน การตรวจแผนการสอน บันทึกการสอน และสถิติการยืมสื่อ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม เนื่องจากการจัดการศึกษาตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน มุ่งส่งเสริมให้ผู้เรียนเรียนรู้ด้วยตนเอง เรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต และใช้เวลาอย่างสร้างสรรค์ จึงเห็นได้ว่า สื่อตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน ไม่นับสื่อประจำรายวิชาหรือสื่อประจำตัวผู้เรียน ผู้เรียนผู้สอนสามารถนำสิ่งต่างๆ ที่มีอยู่รอบตัวมาใช้เป็นสื่อการเรียนรู้ ขณะเดียวกันผู้เรียนและผู้สอนต้องมีวิจรรย์ญาณในการเลือกใช้สื่อ และเลือกแหล่งความรู้ รวมทั้งสามารถจัดทำและพัฒนาสื่อการเรียนรู้ขึ้นเองได้ ทั้งนี้สื่อการเรียนรู้ที่จะนำมาใช้ควรมีความหลากหลายทั้งสื่อธรรมชาติ สื่อสิ่งพิมพ์ สื่อเทคโนโลยีและทรัพยากรอื่นๆ ซึ่งช่วยส่งเสริมให้การเรียนรู้เป็นไปอย่างมีคุณค่า น่าสนใจ ชวนคิดชวนติดตาม เข้าใจได้ง่ายขึ้นและรวดเร็วขึ้น

ดังนั้น เพื่อให้การเรียนรู้เป็นไปตามแนวการจัดการเรียนรู้ และสนองผู้เรียนให้เกิดผลการเรียนรู้ตามมาตรฐานและสาระการเรียนรู้ที่กำหนดในหลักสูตร สถานศึกษาจำเป็นต้องส่งเสริมสนับสนุน

ให้มีบรรยากาศที่เอื้อต่อการเรียนรู้ มีสื่อการเรียนรู้ที่หลากหลายและมีการใช้อย่างมีประสิทธิภาพ ด้วยวิธีการต่างๆ ดังนี้

- 1) จัดทำและจัดหาวัสดุท้องถิ่นที่หาได้ง่ายมาประยุกต์ใช้เป็นการเรียนรู้
- 2) ศึกษา ค้นคว้า วิจัยเพื่อพัฒนาสื่อการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับกระบวนการเรียนรู้ของผู้เรียน
- 3) จัดทำและจัดหาสื่อการเรียนรู้สำหรับการศึกษา ค้นคว้าของผู้เรียนและสำหรับเสริมความรู้ของผู้สอน
- 4) ศึกษาทำความเข้าใจวิธีการเลือก และการใช้สื่อการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพเหมาะสมหลากหลาย และสอดคล้องกับวิธีการเรียนรู้ สาระการเรียนรู้ และความแตกต่างระหว่างบุคคลของผู้เรียน
- 5) ศึกษาทำความเข้าใจวิธีการวิเคราะห์และประเมินคุณภาพมาตรฐานสื่อการเรียนรู้ที่จัดทำขึ้นเองและที่เลือกนำมาใช้ประกอบการเรียนรู้ โดยมีการวิเคราะห์และประเมินสื่อการเรียนรู้ที่ใช้อยู่กันอย่างสม่ำเสมอ
- 6) จัดให้มี/จัดหาแหล่งการเรียนรู้ ศูนย์การเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพในสถานศึกษา และในชุมชน เพื่อการศึกษา ค้นคว้า แลกเปลี่ยนประสบการณ์การเรียนรู้ และพัฒนาสื่อการเรียนรู้
- 7) จัดให้มีเครือข่ายการเรียนรู้ เพื่อเชื่อมโยงและแลกเปลี่ยนการเรียนรู้ระหว่างสถานศึกษาท้องถิ่น ชุมชน และสังคมอื่น
- 8) จัดให้มีกาจับตาม ติดตาม และประเมินผลการดำเนินงานเกี่ยวกับสื่อและการใช้การเรียนรู้เป็นระยะ

โดยสรุปคือ การพัฒนาสื่อ นวัตกรรมและเทคโนโลยี หมายถึง การดำเนินการเกี่ยวกับเครื่องมือที่ใช้ในการจัดการเรียนการสอนทั้งด้านผู้ผลิตและผู้ใช้เทคโนโลยี เพื่อการศึกษาให้มีความรู้ ความสามารถและทักษะในการผลิต รวมทั้งการใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม มีคุณภาพและประสิทธิภาพ ผู้เรียนมีสิทธิได้รับการพัฒนาขีดความสามารถในการใช้เทคโนโลยีเพื่อการศึกษา ให้บรรลุสู่เป้าหมายของหลักสูตรซึ่งอาจอยู่ในสภาพของจริง แบบจำลอง หรือการใช้เทคโนโลยีในการจัดทำ เพื่อให้มีความรู้และทักษะเพียงพอที่จะใช้เทคโนโลยีเพื่อการศึกษา แสวงหาความรู้ด้วยตนเองได้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต

2.4.5 การนิเทศการศึกษา

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2547, หน้า 179-184) กล่าวว่า การนิเทศภายในสถานศึกษาเป็นกระบวนการที่ผู้นิเทศในสถานศึกษา ประกอบด้วย ผู้บริหาร รองผู้บริหารสถานศึกษา ครูวิชาการ หัวหน้ากลุ่มสาระ และครูที่ผู้บริหารมอบหมายให้ดำเนินการ โดยใช้ภาวะผู้นำทำให้เกิด

ความร่วมมือร่วมใจ ประสานงาน และใช้ศักยภาพการทำงานอย่างเต็มที่ ซึ่งจะส่งผลต่อการพัฒนา
งานของสถานศึกษานั้นๆ โดยส่วนรวมให้เป็นที่ไปตามมาตรฐานหลักสูตร มาตรฐานการศึกษา

1) รูปแบบการนิเทศภายใน

แฮร์ริส (Harris, 1985, p 27) ได้จำแนกรูปแบบการนิเทศออกเป็น 2 ลักษณะคือ

(1) การนิเทศที่เน้นการให้คำแนะนำ (Tractive supervision) เป็นการนิเทศ
ที่ผู้นิเทศเป็นผู้ให้คำแนะนำ เช่น การปฐมนิเทศ การจัดการฝึกอบรม การประชุม เพื่อกำหนดนโยบาย
และให้ความคิดในเรื่องนโยบาย การทำงานของผู้บริหารการศึกษา และผู้บริหาร โรงเรียนก็เป็นรูปแบบ
ของการนิเทศที่เน้นการให้คำแนะนำ

(2) การนิเทศที่เน้นการให้เกิดการไหวตัว (Dynamic supervision) เป็นการนิเทศ
ที่ผู้นิเทศกระตุ้น เร่งเร้า ส่งเสริมให้ครูเกิดความคิด และนำความคิดนั้นไปปฏิบัติ การนิเทศ
ในลักษณะนี้ ฟังสิ่งที่ตัวครูเพื่อให้ครูได้ใช้ความรู้ สติปัญญาและประสบการณ์มาใช้ในการปรับปรุง
การสอน

เทนเนอร์ และเจมส์ (Tanner & James, 1987, p. 78) ได้แบ่งรูปแบบการนิเทศ
ตามลักษณะของปรัชญาและลักษณะของผู้นิเทศ ออกเป็น 4 รูปแบบ ได้แก่

(1) การนิเทศแบบตรวจตรา (Inspection supervision) เป็นการนิเทศแบบดั้งเดิม
การนิเทศแบบนี้ ผู้นิเทศทำหน้าที่เป็นผู้ตรวจดูแลการปฏิบัติงานของโรงเรียนแต่ละแห่งว่า
เป็นไปตามกฎระเบียบที่วางไว้หรือมอบหมายให้หรือไม่ เช่น การสอนเป็นไปตามหลักสูตรหรือไม่
วิธีสอนเหมาะสมหรือไม่ เมื่อตรวจแล้วก็ได้มีการชี้แจงให้ครูแก้ไขข้อบกพร่องและข้อผิดพลาดต่างๆ
การชี้แจงการปฏิบัติงานแก่ครูนั้นเป็นการนิเทศรูปแบบนี้

(2) การนิเทศแบบให้ผลผลิต (Supervision as production) การนิเทศแบบนี้
เปรียบเสมือนโรงเรียนเป็นแหล่งผลิต และครูก็คือลูกจ้างที่จะต้องสร้างผลผลิตหรือผลงานให้กับโรงเรียน
โดยพิจารณาจากผลผลิตคือคุณภาพของนักเรียนเป็นหลัก การผลิตจึงต้องเน้นที่ประสิทธิผลและ
ประสิทธิภาพ การนิเทศแบบนี้บางครั้งก็เรียกว่าเป็น การนิเทศแบบวิทยาศาสตร์ เพราะได้นำวิธีการ
ทางวิทยาศาสตร์มาใช้ในการนิเทศ โดยการพิจารณาจากผลผลิตของการนิเทศเป็นหลัก ผู้นิเทศ
จำเป็นต้องมีหน้าที่หลายอย่างเพื่อทำให้การนิเทศแบบวิทยาศาสตร์บรรลุเป้าหมาย โดยเฉพาะการปรับปรุง
การเรียนการสอน ผู้นิเทศทำหน้าที่วิจัย ประเมินผล โครงการนิเทศ การปฏิบัติงานของครู
ว่าเป็นไปตามที่วางวัตถุประสงค์ไว้หรือไม่ ผู้นิเทศต้องมีความรู้และได้รับการฝึกหัดมาอย่างดี
โดยสามารถนำครูในด้านการปรับปรุงการเรียนการสอน การจัดระบบงาน และการทำงานอย่างมีระบบ
และระเบียบ

(3) การนิเทศแบบคลินิก (Clinical supervision) คำว่า “คลินิก” เป็นคำที่ยืมมาจากการแพทย์ซึ่งหมายถึง การรักษาคอนไจ้และการดูแล โดยการให้ยาและการรักษาด้วยวิธีต่างๆ

นิพนธ์ ไทยพานิช (2531, หน้า 67) ให้ความหมายของการนิเทศแบบคลินิกว่าเป็นการนิเทศแบบมีส่วนร่วม โดยแบ่งเป็น 5 ขั้นตอน คือ 1) การประชุมปรึกษาก่อนการสังเกตการสอน 2) สังเกตการสอน 3) วิเคราะห์ข้อมูลและกำหนดวิธีการประชุม 4) ประชุมนิเทศ และ 5) ประชุมวิเคราะห์พฤติกรรมนิเทศ

(4) การนิเทศเพื่อพัฒนา (Developmental supervision) การนิเทศแบบนี้มองครูในฐานะเป็นผู้แก้ปัญหา และการนิเทศมุ่งที่กระบวนการเพื่อแก้ปัญหา

กลิคแมน (Glickman, 1981, p. 158) ได้ให้แนวคิดในการนิเทศเพื่อการพัฒนาโดยมองตัวแปรที่ครูและสถานการณ์ที่เกิดขึ้น กลิคแมนแบ่งวิธีการนิเทศเพื่อพัฒนาออกเป็น 3 วิธีคือ

ก. การนิเทศมุ่งวิธีนำ (Directive approach) ผู้นิเทศเป็นผู้ชี้แนะ เมื่อครูมีความรู้และความสามารถต่ำ และยังขาดประสบการณ์

ข. การนิเทศมุ่งวิธีไม่นำ (Nondirective approach) วิธีการนี้ จะใช้เมื่อครูมีคุณภาพสูง มีประสบการณ์ และมีความสามารถ

ค. การนิเทศมุ่งวิธีให้ความร่วมมือ (Cooperation approach) เป็นวิธีการที่ผู้นิเทศใช้เมื่อคุณภาพของครูมีลักษณะผสมผสานระหว่างสองแบบข้างต้น

การนิเทศเพื่อพัฒนานั้น เนื่องจากผู้นิเทศมองเห็นว่าครูเป็นผู้ที่มีความคิดเป็นอิสระและเป็นผู้ที่มีความรับผิดชอบต่องานของตน หากครูมีความสามารถต่ำ การแนะนำสามารถชี้แนะให้ครูนำไปปฏิบัติได้ ส่วนครูที่มีความรู้ความสามารถแล้ว การเสนอปัญหาสามารถช่วยให้ครูลงมือคิดถึงการแก้ปัญหาร่วมกันได้

สิ่งที่ผู้นิเทศเพื่อพัฒนาต้องคิดก็คือ จะใช้วิธีการอย่างไรที่จะนำวิธีนิเทศจากสถานการณ์หนึ่งไปสู่อีกสถานการณ์หนึ่งได้ คือ การนิเทศด้วยวิธีชี้แนะครูกลุ่มหนึ่ง และนิเทศด้วยวิธีไม่ชี้นำกับครูอีกกลุ่มหนึ่ง รวมทั้งการผสมผสานระหว่างสองวิธีดังกล่าว โดยไม่ให้เกิดการเสียกำลังใจในการปฏิบัติงาน เพราะแต่ละวิธีมีปรัชญา วิธีการทำงาน และต้องการบุคลิกภาพของผู้นิเทศแตกต่างกันไป การที่จะสามารถใช้การนิเทศเพื่อพัฒนาได้ ผู้นิเทศจะต้องมองกระบวนการนิเทศเป็นการเจริญเติบโตมากกว่ากระบวนการที่มุ่งผลผลิต การส่งเสริมให้เกิดความเจริญงอกงามก็คือ การส่งเสริมความสามารถที่ต่างกันของแต่ละบุคคล ให้เกิดการพัฒนาไปตามแนวทางของตน

2) บทบาทของผู้บริหารกับการนิเทศการศึกษา

เกสร มงคล (2534, หน้า 32) กล่าวว่า ผู้บริหารในฐานะผู้นำและผู้บริหารของหน่วยงาน มีบทบาทหน้าที่ ดังนี้

- (1) สนับสนุนให้เกิดการนิเทศในโรงเรียนอย่างแท้จริง
- (2) ทำหน้าที่เป็นวิทยากรที่ดีของครูทุกโอกาส ให้คำแนะนำชี้แจงหลักการแก่ครู
- (3) บริการและอำนวยความสะดวกแก่ผู้นิเทศและผู้รับการนิเทศในทุกๆ ด้าน

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (2541, หน้า 43) กล่าวถึง

บทบาทของผู้บริหารในการพัฒนาระบบการนิเทศในโรงเรียนไว้ดังนี้

- (1) ศึกษาหาความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาระบบนิเทศในโรงเรียน
- (2) สร้างความตระหนักถึงความสำคัญและความจำเป็นที่จะต้องพัฒนานักเรียนให้มีพัฒนาการทุกด้านเต็มตามวัยและศักยภาพ และการพัฒนาตนเองให้แก่ครูในโรงเรียน

(3) จัดหรือดำเนินการให้มีการจัดระบบนิเทศของโรงเรียน โดยผู้บริหารโรงเรียนเป็นบุคลากรในการดำเนินการ

(4) ให้ความรู้และคำแนะนำแก่บุคลากรที่ได้รับมอบหมายให้เป็นผู้นิเทศในโรงเรียน

(5) ร่วมดำเนินการพัฒนาระบบนิเทศในโรงเรียนกับคณะครูผู้นิเทศในโรงเรียน

(6) ติดตามประเมินผลการดำเนินการร่วมกับคณะครูในโรงเรียน และให้ข้อมูลย้อนกลับแก่คณะครูในโรงเรียนเพื่อให้เห็นความก้าวหน้าของตนเอง

(7) เผยแพร่ความสำเร็จของคณะครูในโรงเรียน ให้การเสริมแรง ให้การยกย่องเพื่อให้เกิดขวัญและกำลังใจการปฏิบัติงาน

การนิเทศการศึกษาในโรงเรียนจะประสบผลสำเร็จหรือไม่ ขึ้นอยู่กับ การให้ความสนใจและเอาใจใส่ของผู้บริหารโรงเรียน ผู้บริหารโรงเรียนจึงมีบทบาทต่อการนิเทศการศึกษาในโรงเรียน (สผค อุทรานันท์, 2530, หน้า 87) ดังนี้

(1) ต้องถือว่าการนิเทศศึกษานั้นเป็นหน้าที่ของตน แต่การปฏิบัติอาจจะดำเนินการด้วยตนเองหรือมอบหมายให้บุคคลอื่นทำหน้าที่แทนก็ได้

(2) ส่งเสริมให้ครูมีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับการนิเทศการศึกษาในโรงเรียน

(3) ร่วมประชุมวางแผนการจัดการนิเทศการศึกษาในโรงเรียนกับผู้นิเทศและครู โดยอยู่ในฐานะประธานของคณะทำงาน

(4) พิจารณานุมัติโครงการนิเทศการศึกษาในโรงเรียนที่สอดคล้องกับนโยบาย และแผนงานของโรงเรียน

(5) เป็นผู้ให้การสนับสนุนทั้งทางด้านวัสดุ อุปกรณ์ งบประมาณ ขวัญและกำลังใจ แก่ผู้ดำเนินโครงการ

(6) ให้คำแนะนำ คำปรึกษา และเป็นวิทยากรที่ดี แก่ผู้นิเทศการนิเทศการศึกษาในโรงเรียนและครู

(7) ใช้เทคนิคการบริหารมาช่วยเพิ่มประสิทธิภาพการนิเทศการศึกษาในโรงเรียน

(8) นิเทศ ติดตาม และประเมินผลการจัดการนิเทศการศึกษาในโรงเรียน

สรุปได้ว่า ผู้บริหารโรงเรียนควรมีบทบาทต่อการนิเทศการศึกษา ดังนี้

(1) ต้องพัฒนาตนเองตลอดเวลาเพื่อให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคม และเทคโนโลยีทางการศึกษา ด้วยการเข้าร่วมประชุม สัมมนากับหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องอย่างสม่ำเสมอ และบ่อยครั้งขึ้น

(2) ต้องศึกษาและฝึกฝนตนเองให้มีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกล สามารถมองเห็นและคาดการณ์ล่วงหน้าได้อย่างมีเหตุผลและเป็นไปได้

(3) ต้องแสวงหาความรู้ ทันต่อเหตุการณ์ความเคลื่อนไหวที่เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา เพื่อนำสิ่งที่เปลี่ยนแปลงเหล่านั้นมาปรับใช้ภายในโรงเรียนได้อย่างทันท่วงที เช่น การเปลี่ยนแปลงหลักสูตรหรือการใช้คอมพิวเตอร์และเทคโนโลยีใหม่ๆ มาช่วยในการพัฒนาการเรียนการสอน ต้องศึกษาหลักสูตรจนเข้าใจหลักสูตรและเจตนารมณ์ของหลักสูตรอย่างถ่องแท้ มีเจตคติที่ดีต่อการพัฒนาหลักสูตรเพื่อนิเทศครูและอาจารย์ได้ ผู้บริหารต้องให้ขวัญกำลังใจในการปฏิบัติงานแก่ผู้นิเทศและผู้รับการนิเทศอย่างสม่ำเสมอ เพื่อเป็นการจูงประกายความคิดในการทำงานของครูอาจารย์ให้เกิดการตื่นตัวอยู่ตลอดเวลา มีความสุขในการทำงาน ภาคภูมิใจในความสำเร็จ ด้วยการเขียนชื่นชมทุกข้อดีทุกปัญหาในการดำเนินงาน ให้ข้อเสนอแนะ ให้บริการ ยกย่อง ชมเชย และชื่นชมในผลงานของครู

สรุปได้ว่า การนิเทศการศึกษา คือ การปฏิบัติงานร่วมกันของบุคลากรทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษา กระบวนการที่ผู้นิเทศในสถานศึกษาประกอบด้วยผู้บริหาร หัวหน้ากลุ่มสาระ ครูผู้สอน ที่ผู้บริหารมอบหมายให้ดำเนินการ โดยใช้ภาวะผู้นำทำให้เกิดความร่วมมือร่วมใจ ประสานงานและใช้ศักยภาพในการทำงานอย่างเต็มที่ ซึ่งจะส่งผลต่อการพัฒนางานของสถานศึกษานั้นๆ โดยส่วนรวมให้ขึ้นไปตามมาตรฐานของหลักสูตรและมาตรฐานการศึกษาในอันที่จะเป็นผลในการพัฒนาคุณภาพการเรียนของผู้เรียนให้มีคุณภาพตามเกณฑ์มาตรฐานของหลักสูตรสถานศึกษา

2.4.6 การวัดผลประเมินผล

การวัดและประเมินผลการเรียนรู้ของผู้เรียนมีความสำคัญต่อการจัดศึกษา เนื่องจากผลการประเมินผู้เรียนจะเป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่า การจัดการศึกษาทั้งด้านหลักสูตรของสถานศึกษา

และการจัดการเรียนการสอนของครูบรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายของการจัดการศึกษามากน้อยเพียงไร รวมทั้งเป็นเครื่องชี้วัดคุณภาพและคุณลักษณะของผู้เรียนอีกด้วยว่า ผู้เรียนมีพัฒนาการด้านต่างๆ อย่างไร และต้องการการพัฒนาในด้านใดเพื่อให้บรรลุเป้าหมายในการเรียนรู้

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 มาตรา 26 กำหนดให้ สถานศึกษาจัดการประเมินผู้เรียนโดยพิจารณาจากพัฒนาการของผู้เรียน ความประพฤติ การสังเกตพฤติกรรม การร่วมกิจกรรมและการทดสอบควบคู่ไปในกระบวนการเรียนการสอน ตามความเหมาะสมของแต่ละระดับและรูปแบบการศึกษา

ให้สถานศึกษาใช้วิธีการที่หลากหลายในการจัดสรรโอกาสการเรียนรู้ และให้นำผลการประเมินผู้เรียนตามวรรคหนึ่งมาใช้ประกอบการพิจารณาด้วย”

ข้อความในมาตรา 26 ดังกล่าว แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของการประเมินผลการเรียนรู้ของผู้เรียน ในฐานะเป็นเครื่องแสดงพัฒนาการด้านต่างๆของผู้เรียน และเป็นหนึ่งในสิ่งที่จะนำมาใช้พิจารณาประกอบการตัดสินใจของผู้มีสิทธิเข้าศึกษาต่อในระดับที่สูงขึ้น

วัตถุประสงค์หลักของการประเมินผลคือ เพื่อสนับสนุนการเรียนรู้ของนักเรียน ในด้านเนื้อหาสาระทางวิชาการ นอกจากนั้น ผลการประเมินผลทางการศึกษายังเป็นเครื่องบ่งชี้ว่าการจัดการเรียนการสอนของครู และการเรียนของนักเรียนเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพมากน้อยเพียงใด และบรรลุวัตถุประสงค์การเรียนรู้ของรายวิชาหรือไม่ เพียงใดด้วย ซึ่งนับเป็นข้อมูลที่จะมีผลต่อการพัฒนาหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอน ดังนั้นผลที่ได้จากการประเมินผลนั้นมีความสำคัญมากต่อการเรียนการสอนในชั้นเรียน หากแบบทดสอบที่ใช้ในการประเมินผลไม่สอดคล้องกับเนื้อหารายวิชา หรือวัตถุประสงค์รายวิชา ข้อมูลที่ได้ก็จะไร้ความหมายและกลับเป็นผลเสียอย่างมากต่อนักเรียน เนื่องจาก ผลที่ได้จากการประเมินนั้นๆ ไม่ได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับผลการเรียนว่าควรพัฒนาในด้านใด หรือมีความถนัดด้านใดแล้ว ยังจะทำให้ให้นักเรียนได้รับข้อมูลที่คลาดเคลื่อน ซึ่งจะมีผลต่อการตัดสินใจเรียนต่อในด้านใดด้านหนึ่งของผู้เรียนด้วย

ดังนั้น การวัดและประเมินผลการเรียนรู้ที่มีความหมาย จึงต้องเป็นไปตามหลักการ และมีวิธีการที่ถูกต้องและเหมาะสมกับระดับชั้น และวัตถุประสงค์ของการจัดการศึกษาด้วย

1) หลักการวัดและประเมินผลการเรียนรู้

การประเมินผลการเรียนรู้เป็นกระบวนการเก็บข้อมูลเกี่ยวกับนักเรียน เพื่อตัดสินใจว่า ความรู้ ทักษะ และสิ่งที่ต้องการประเมินผลต่างๆ ของนักเรียนนั้น อยู่ในระดับใด เพื่อให้ครูสามารถวางแผนการจัดการเรียนการสอนต่อไปได้

หลักการประเมินผลสำหรับการจัดการเรียนการสอนในชั้นเรียน ที่วิจัยโดย Assessment reform group (2002) สรุปได้เป็น 10 ประการ คือ

(1) การประเมินผลการเรียนรู้เป็นส่วนหนึ่งของการเรียนการสอน การวางแผน การจัดการเรียนการสอนของครู ควรให้โอกาสทั้งนักเรียนและครูได้รับทราบข้อมูลเกี่ยวกับพัฒนาการ ด้านต่างๆของนักเรียน เพื่อให้สามารถนำข้อมูลดังกล่าวมาวางแผนการต่อไป เพื่อให้การเรียนการสอน บรรลุจุดมุ่งหมายของการเรียนรู้ที่ตั้งไว้ รวมทั้งเปิดโอกาสให้การวางแผนมีการปรับเปลี่ยนได้ เพื่อรองรับความคิดริเริ่มสร้างสรรค์และทักษะใหม่ๆ

การวางแผนควรรวมถึงกลยุทธ์ต่างๆที่จะทำให้ นักเรียนเข้าใจจุดมุ่งหมายของการเรียนและบรรทัดฐานที่ใช้ในการประเมินผลการเรียนรู้ รวมทั้งครูต้องให้ข้อมูลป้อนกลับ เพื่อให้ นักเรียนรับทราบพัฒนาการและข้อควรปรับปรุงของตนเองด้วย

(2) การประเมินผลการเรียนรู้ควรเน้นที่กระบวนการเรียนรู้ของนักเรียน ไม่ใช่ เน้นที่ตัวความรู้ เพื่อให้ นักเรียนตระหนักถึงความสำคัญของกระบวนการเรียนรู้ ว่าเป็นหนึ่งในจุดมุ่งหมาย ของการเรียนรู้ คือ เรียนรู้วิธีการเรียนรู้ด้วยตนเอง

(3) การประเมินผลการเรียนรู้เป็นหัวใจของการเรียนการสอนในชั้นเรียน หลายกิจกรรมในชั้นเรียนอาจระบุไม่ได้ อย่างชัดเจนว่าเป็นการประเมินผล เช่น การถาม-ตอบ การอภิปราย หรือการสรุปความรู้ที่เรียนในชั้นเรียน แต่กิจกรรมเหล่านี้ นับเป็นการประเมินผล เนื่องจากเป็นสิ่งที่ทำให้นักเรียนและครูทราบ ว่า นักเรียนเข้าใจสิ่งที่เรียนหรือไม่ และสามารถ นำสิ่งที่เรียนนั้นไปใช้จริงได้หรือไม่

(4) การประเมินผลการเรียนรู้เป็นทักษะที่สำคัญจำเป็นสำหรับวิชาชีพครู ครูต้องมีความรู้และทักษะในการวางแผนการจัดการเรียนรู้ การสังเกตการเรียนรู้ วิเคราะห์ และ ตีความสิ่งที่เกิดขึ้นในชั้นเรียน และต้องสามารถให้ข้อมูลป้อนกลับแก่นักเรียนได้ รวมทั้งสามารถ ฝึกให้นักเรียนสามารถประเมินตนเองได้อย่างยุติธรรม

(5) การประเมินผลต้องกระทำอย่างนุ่มนวลและสร้างสรรค์ เนื่องจากการประเมินผล เป็นเรื่องทีละเอียดย้อนต่ออารมณ์ของผู้ถูกประเมิน ครูจึงควรตระหนักถึงผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นกับ จิตใจของนักเรียนเมื่อถูกวิจารณ์ หรือได้รับคะแนนจากการประเมิน นักเรียนอาจเสียความมั่นใจหรือ ความกระตือรือร้นในการเรียนได้ ดังนั้น ข้อมูลป้อนกลับจึงควรเป็นไปอย่างสร้างสรรค์ ให้กำลังใจ และชี้แนะวิธีที่จะปรับปรุงแก้ไข เพื่อให้เป็นการเสริมแรงทางบวกในการเรียน ข้อมูลป้อนกลับ จึงควรเน้นที่กระบวนการเรียนรู้ หรือแนวทางในการเรียนรู้ ไม่ใช่ที่ตัวผู้เรียน

(6) การประเมินผลการเรียนรู้ควรให้ความสำคัญต่อแรงกระตุ้นในการเรียน การประเมินผลที่กระตุ้นการเรียนรู้สามารถทำได้ โดยเน้นที่ความก้าวหน้าและความสำเร็จมากกว่า ความผิดพลาด การให้ข้อมูลป้อนกลับไม่ใช่การจับผิด หรือการเปรียบเทียบระหว่างนักเรียนในชั้นเรียน รวมทั้งข้อมูลป้อนกลับควรเน้นที่แนวทางในการพัฒนาปรับปรุงมากกว่าการติเตียน

(7) การประเมินผลการเรียนรู้ควรเน้นที่เป้าหมายของการเรียนรู้ และมีบรรทัดฐานในการประเมินผล การเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ นักเรียนต้องเข้าใจจุดมุ่งหมายของการเรียนรู้ และเรียนรู้วิธีการจะไปสู่จุดหมายนั้น ดังนั้น หากนักเรียนมีส่วนร่วมในการกำหนดจุดมุ่งหมายของการเรียนรู้ และกำหนดบรรทัดฐานและวิธีการประเมินผล การเรียนรู้ก็จะมี ความหมาย รวมทั้งเป็นการฝึกให้นักเรียนรู้จักการประเมินผลการเรียนรู้ด้วยตนเองด้วย

(8) นักเรียนควรได้รับแนวทางการพัฒนาการเรียนรู้ของตนเอง การประเมินผลเป็นการให้ข้อมูลป้อนกลับแก่นักเรียนว่า เขามีจุดแข็งและจุดอ่อนอย่างไร สิ่งที่นักเรียนต้องการเพิ่มเติมคือ แนวทางหรือวิธีการเสริมจุดแข็ง และแก้ไขปรับปรุงจุดอ่อนของตน

(9) การประเมินผลการเรียนรู้ของตนเองเพิ่มศักยภาพในการจัดการให้กับนักเรียน นักเรียนที่เข้าใจหลักและแนวทางการประเมินผล จะเป็นผู้ที่สามารถสะท้อนความสามารถของตนเองได้ และสามารถตั้งเป้าหมายในการเรียนรู้ของตนเองได้อย่างอิสระ ซึ่งจะมีผลต่อการแสวงหาความรู้ และฝึกฝนทักษะของตนเองอย่างอิสระต่อไป

(10) การประเมินผลการเรียนรู้ควรให้ข้อมูลป้อนกลับทุกด้าน ข้อมูลที่ได้จากการประเมินผลควรครอบคลุมทุกด้านที่เกิดจากการเรียนรู้ และควรสร้างเสริมโอกาสการเรียนรู้ในทุกด้าน และทุกกิจกรรมการเรียนรู้ เพื่อให้ นักเรียนทุกคนพยายามให้เต็มที่อย่างดีที่สุด เพื่อผลการเรียนรู้ที่ดี และเป็นที่ยอมรับของทุกคน

หลักการประเมินผลการเรียนรู้ทั้งสิบประการดังกล่าว เป็นหลักการสากลของการประเมินผลการเรียนรู้ที่แสดงให้เห็นว่าการประเมินผลมีความสำคัญต่อการเรียนการสอนในชั้นเรียน และการเรียนรู้ของนักเรียน เพราะนอกจากจะเป็นข้อมูลแสดงพัฒนาการและความรู้ความสามารถ ตลอดจนคุณธรรม/จริยธรรมของนักเรียนแล้ว ยังเป็นเครื่องมือที่ทำให้นักเรียนเข้าใจจุดมุ่งหมายในการเรียนรู้ และเป็นเครื่องเสริมแรงให้พวกเขาพยายามเรียนรู้เพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายดังกล่าว ดังนั้น การประเมินผลการเรียนรู้จึงเป็นทักษะที่นอกจากครูมืออาชีพต้องมีเพื่อให้การเรียนการสอนเกิดประสิทธิผลสูงสุดแล้ว ครูยังต้องฝึกให้นักเรียนสามารถประเมินตนเองได้ เพื่อให้เขาเป็นผู้รู้วิธีการเรียนรู้ด้วยตนเอง และสามารถพัฒนาตนเองได้แม้จะไม่ได้อยู่ในชั้นเรียนแล้วก็ตาม

สำหรับการประเมินผลในบริบทของไทย ศิริเดช สุชีวะ (2546 หน้า 54-55) ได้ให้หลักการประเมินผลการเรียนรู้ที่สรุปจากพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 และหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2544 ไว้ ดังนี้

(1) สถานศึกษาเป็นผู้รับผิดชอบประเมินผลการเรียนรู้ของผู้เรียน โดยเปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องมีส่วนร่วม

(2) การวัดและประเมินผลการเรียนต้องสอดคล้องและครอบคลุมมาตรฐานการศึกษาที่กำหนดในหลักสูตร

(3) การประเมินผลการเรียนต้องประกอบด้วยการประเมินเพื่อปรับปรุงพัฒนาผู้เรียน การจัดการเรียนการสอน และการประเมินเพื่อตัดสินผลการเรียน

(4) การประเมินเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนการสอน ต้องดำเนินการด้วยวิธีการที่หลากหลาย เหมาะสมกับสิ่งที่ต้องการวัด ธรรมชาติของวิชา และระดับช่วงชั้นของผู้เรียน

(5) ให้มีการประเมินความสามารถของผู้เรียนในการอ่าน คิดวิเคราะห์ และเขียนสื่อความในแต่ละช่วงชั้น

(6) ให้มีการประเมินคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของผู้เรียนในแต่ละช่วงชั้น

(7) ให้มีการประเมินคุณภาพผู้เรียนในระดับชาติในแต่ละช่วงชั้น

(8) เปิดโอกาสให้ผู้เรียนตรวจสอบผลการประเมินการเรียนได้

(9) ให้มีการเทียบโอนผลการเรียนระหว่างสถานศึกษาและรูปแบบการศึกษาต่างๆ ได้

หลักการทั้งเก้าข้อดังกล่าว บ่งชี้ให้เห็นว่าการวัดและประเมินผลการเรียนรู้เป็นกระบวนการที่มุ่งให้เกิดประโยชน์แก่ผู้เรียนเป็นสำคัญ โดยการประเมินผลการเรียนรู้ในบริบทของไทยนั้น เน้นที่ทักษะการใช้ภาษาเพื่อการสื่อสาร ทักษะการคิดวิเคราะห์ และคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้เรียน ซึ่งสถานศึกษาต้องระดมให้ชัดเจน รวมทั้งการประเมินผลต้องเป็นไปอย่างโปร่งใส และนักเรียนสามารถใช้ประโยชน์จากการประเมินผลได้ในการศึกษาต่อในระดับที่สูงขึ้นต่อไป อย่างเป็นรูปธรรมด้วย

2) แนวทางการวัดและประเมินผลการเรียนรู้

ศิริชัย กัญจนวาสิ (2546, หน้า 8) ให้แนวทางการประเมินผลการเรียนรู้ของผู้เรียนไว้ 8 ประการ สรุปได้ว่า การจัดการศึกษาทุกระดับและรูปแบบจำเป็นต้องมีการจัดการดังนี้

(1) กำหนดเป้าหมายการเรียนรู้อย่างชัดเจน เพื่อเป็นแนวทางในการจัดทำหลักสูตร การเรียนการสอน จัดประสบการณ์การเรียนรู้ กิจกรรมการเรียนการสอน และการวัดประเมินผลการเรียนรู้อย่างเหมาะสม โดยจะต้องกำหนดแนวคิดและแนวปฏิบัติให้สอดคล้องกับหลักการและแนวทางการจัดการศึกษาตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542

(2) กำหนดนโยบายการวัดและประเมินการเรียนรู้ และต้องผ่านความเห็นชอบจากผู้บริหารศึกษาระดับสูง และได้รับฉันทามติจากประชาคมทางการศึกษา เพื่อใช้เป็นกลไกของการติดตาม กำกับ สนับสนุนและพัฒนาการเรียนรู้อย่างเป็นเอกภาพและมีประสิทธิภาพ

(3) ระบบการวัดและประเมินการเรียนรู้จะต้องจัดทำให้มีความเที่ยงธรรม โปร่งใส สามารถตรวจสอบความถูกต้องได้ตามพระราชบัญญัติข้อมูลข่าวสารทางราชการ พ.ศ. 2540

(4) ครูผู้สอนต้องวัดและประเมินการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องทั้ง ก่อน ระหว่าง และ หลังเสร็จสิ้นการเรียนการสอน

(5) การวัดและประเมินการเรียนรู้จะต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาผู้เรียนเป็นสำคัญ และ จำต้องตอบสนองต่อเป้าหมายการเรียนรู้ทุกระดับ

(6) การวัดและประเมินการเรียนรู้จะต้องครอบคลุมทั้งสถานภาพและความก้าวหน้า ด้านความรู้/ทักษะพัฒนาการของผู้เรียน และคุณธรรม

(7) คณะบุคคลที่รับผิดชอบด้านการวัดและประเมินการเรียนรู้ ต้องคัดสรร โดยผู้ทรงคุณวุฒิ และผู้เชี่ยวชาญด้านนี้โดยตรง

(8) ผลจากการประเมินต้องใช้เป็นสารสนเทศ สำหรับติดตามกำกับ สนับสนุน และพัฒนาการเรียนรู้ของผู้เรียน การเรียนการสอนของครู และคุณภาพการศึกษา

จากหลักการดังกล่าวแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า การประเมินผลผู้เรียนต้อง ประเมินทั้งด้านพุทธิพิสัย โดยใช้การทดสอบ ทักษะพินิจจากการเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ จิตพิสัยจาก การสังเกตพฤติกรรมของผู้เรียน และ คุณธรรมจริยธรรมของผู้เรียน ดังนั้น ผู้ประเมินผลการเรียนรู้ จึงจำเป็นต้องมีหลัก และแนวทางการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ของผู้เรียน เพื่อให้ผลการประเมินที่ได้ เกิดประโยชน์สูงสุดต่อทั้งผู้เรียน ครูและสถานศึกษา กล่าวคือ ผู้เรียนได้ข้อมูลป้อนกลับที่แสดงถึง พัฒนาการของตนทั้งด้านพุทธิพิสัย ทักษะพินิจและจิตพิสัย และยังได้นำผลดังกล่าวไปใช้ เพื่อเปิดโอกาสให้ตนเองได้เข้ารับการศึกษาที่สูงขึ้น หรือการทำงานที่ตนประสงค์ต่อไป ในขณะที่ตัวกัน ครูก็ได้ใช้ผลการประเมินดังกล่าวเป็นเครื่องแสดงประสิทธิผลของการจัดการเรียนการสอนของตน และสถานศึกษาก็ได้ใช้ผลการประเมินเป็นเครื่องบ่งชี้คุณภาพการทางการศึกษาของโรงเรียน ในภาพรวม

สรุปได้ว่า การประเมินผลการเรียนรู้ คือกระบวนการพิจารณาผลของกระบวนการเรียนรู้ ของผู้เรียนทั้งด้านเนื้อหาสาระที่ได้เรียนรู้ และพัฒนาการต่างที่เกิดขึ้นจากการเรียนรู้นั้นๆ ทั้งด้านพุทธิพิสัย ทักษะพินิจ และจิตพิสัย ตลอดจนคุณธรรมจริยธรรมของผู้เรียน ซึ่งครูต้องประเมินผลผู้เรียน อย่างต่อเนื่อง ทั้งก่อน ระหว่าง และหลังการเรียนการสอนในแต่ละครั้ง โดยใช้วิธีการที่หลากหลาย เช่น ใช้การตั้งคำถาม เพื่อประเมินความรู้ความเข้าใจด้านเนื้อหาสาระ ใช้การสังเกตพฤติกรรมการเรียน ของผู้เรียน เพื่อให้ได้ข้อมูลด้านทักษะพินิจ เช่น ความถนัดทางทักษะปฏิบัติ ทักษะการแสวงหาความรู้ และทักษะการใช้ภาษาในการสื่อสาร รวมไปถึงด้านจิตพิสัย ซึ่งหมายถึง การแสดงและควบคุมอารมณ์ ความรู้สึก ความสนใจ ตลอดจนคุณธรรมจริยธรรม การประเมินก่อนการเรียนการสอน เป็นการประเมิน

ความรู้เดิมของผู้เรียน เพื่อให้ได้ข้อมูลสำหรับการเตรียมการสอนให้สอดคล้องกับความรู้พื้นฐานที่ผู้เรียนมาอยู่แล้ว และเพื่อให้รู้จักผู้เรียนว่ามีความรู้พื้นฐานอยู่ในระดับใดด้วย ในกรณีที่ผู้เรียนมีพื้นฐานความรู้แตกต่างกันมาก ครูอาจต้องเตรียมการเรียนการสอนที่ปูพื้นฐานให้ผู้เรียนมีความรู้ในระดับที่ใกล้เคียงกันก่อน เริ่มเนื้อหาใหม่ตามหลักสูตร การประเมินระหว่างการเรียนการสอน เป็นการประเมินผู้เรียนเพื่อตรวจสอบพัฒนาการของผู้เรียน เพื่อให้เห็นความก้าวหน้า และข้อควรแก้ไข ปรับปรุงหรือเพิ่มเติม ดังนั้น ครูจึงต้องแจ้งผลการประเมินให้ผู้เรียนทราบทุกครั้ง เพื่อให้การประเมินดังกล่าวเป็นสารสนเทศที่มีความหมายต่อการเรียนรู้ของผู้เรียน

ดังนั้น การวัดผลประเมินผล คือ การปฏิบัติงานเกี่ยวกับการทดสอบผลการจัดการเรียนการสอนของครูผู้สอน โดยครูผู้สอนจัดกิจกรรมอย่างหลากหลาย ใช้เทคโนโลยี สื่อการเรียนการสอน แหล่งการเรียนรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างครอบคลุม มีการติดตามผลการเรียนรู้ตามระเบียบว่าด้วยการวัดผลประเมินผลของสถานศึกษา และวัดผลประเมินผลในกิจกรรมต่างๆ อย่างหลากหลายตามสภาพจริง

2.4.7 การประกันคุณภาพการศึกษา

จากสารบัญญัติในหมวด 6 มาตรา 47 ของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ที่ให้มีระบบการประกันคุณภาพการศึกษาเพื่อพัฒนาคุณภาพและมาตรฐานการศึกษาทุกระดับ ประกอบด้วยระบบการประกันคุณภาพภายในและระบบการประกันคุณภาพภายนอก และมาตรา 48 ให้นำหน่วยงานต้นสังกัดและสถานศึกษาจัดให้มีระบบการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา และให้ถือว่าการประกันคุณภาพภายในเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการบริหารการศึกษาที่ต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่อง โดยมีการจัดทำรายงานประจำปีเสนอต่อหน่วยงานต้นสังกัด หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และเปิดเผยต่อสาธารณชนเพื่อนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพ และมาตรฐานการศึกษา และเพื่อรองรับการประกันคุณภาพภายนอกและในบทเฉพาะกาล มาตรา 72 วรรคสาม ยังกำหนดไว้ว่า "ภายในหกปีนับแต่วันที่พระราชบัญญัตินี้บังคับใช้ ให้กระทรวงจัดให้มีระบบการประเมินภายนอกครั้งแรกของสถานศึกษาทุกแห่ง" นั่นก็หมายความว่าภายในปี พ.ศ. 2548 สถานศึกษาทุกแห่งจะต้องได้รับการประเมินผลภายนอก ดังนั้นจึงมีจำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้บริหารสถานศึกษา และผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายจะต้องศึกษาแนวคิด/หลักการ แนวทางการพัฒนาและนำระบบการประกันคุณภาพภายในมาใช้ในสถานศึกษาเพื่อเตรียมความพร้อมรับการประเมินภายนอกต่อไป (สัมฤทธิ์ กางเพ็ง, 2537, หน้า 18)

1) ความหมายและขอบข่ายของการประกันคุณภาพการศึกษา

การประกันคุณภาพการศึกษา เป็นกระบวนการวางแผน และกระบวนการจัดการของผู้ที่รับผิดชอบจัดการศึกษา ที่จะรับประกันให้สังคมเชื่อมั่นว่าจะพัฒนาให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ให้ครบถ้วนตามมาตรฐานคุณภาพที่ระบุไว้ในหลักสูตร และตรงกับความมุ่งหวังของสังคมและ

ชุมชนโดยยึดหลัก การสำคัญ 3 ประการ คือ การกระจายอำนาจ (Decentralization) การมีส่วนร่วม (Participation) และการควบคุมคุณภาพ (Quality control) ซึ่งจะมีการดำเนินการใน 2 ลักษณะ คือ (สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2543; อ้างถึงใน สัมฤทธิ์ กางเพ็ญ, 2544, หน้า 35)

การประกันคุณภาพภายใน หมายถึง “การประเมินผลและติดตามตรวจสอบคุณภาพมาตรฐานการศึกษาของสถานศึกษาจากภายในโรงเรียนโดยบุคลากรของสถานศึกษานั้นเอง หรือโดยหน่วยงานต้นสังกัดที่มีหน้าที่ดูแลสถานศึกษานั้น” ดังนั้น การที่โรงเรียนประเมินตนเอง และสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติร่วมกับสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัด ประเมินมาตรฐานโรงเรียนจึงเป็นการประกันคุณภาพภายใน โดยมีบุคลากรที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

2) องค์กรประเมินคุณภาพการศึกษาในสังกัดกระทรวงศึกษาธิการ

กระทรวงศึกษาธิการเป็นหน่วยงานหลักในสารจัดการศึกษาทุกระดับ พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พุทธศักราช 2545 ได้กำหนดให้กระทรวงศึกษาธิการมีอำนาจหน้าที่เกี่ยวกับการส่งเสริม และการกำกับดูแลการศึกษา ทุกระดับ และทุกประเภท กำหนดนโยบาย และมาตรฐานการศึกษา สนับสนุนทรัพยากรเพื่อการศึกษา ส่งเสริมการประสานงานการศาสนา ศิลปะ และการกีฬาเพื่อการศึกษา รวมทั้งการติดตาม ตรวจสอบ และประเมินผลการจัดการศึกษาและราชการอื่นตามที่มีกฎหมายกำหนดให้เป็นอำนาจหน้าที่ของ กระทรวงหรือส่วนราชการสังกัดกระทรวง (มาตรา 31) จะเห็นได้ว่าในส่วนที่เกี่ยวกับคุณภาพ การศึกษานั้น กระทรวงศึกษาธิการมีบทบาทสำคัญทั้งในด้านการกำหนดมาตรฐานการศึกษา และการติดตามตรวจสอบประเมินผล ซึ่งในทางปฏิบัตินั้น จะมีหน่วยงานในสังกัดดำเนินการตามระดับ และประเภทของสถานศึกษา

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน หรือ สพฐ. เป็นหน่วยงานหลัก ระดับกระทรวงที่กำกับดูแลการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน พระราชบัญญัติการศึกษาได้กำหนดหน้าที่ ของคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานให้มีหน้าที่พิจารณาเสนอแนะนโยบาย แผนพัฒนา มาตรฐานและ หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานที่สอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และแผนการศึกษาแห่งชาติ การสนับสนุนทรัพยากร การติดตาม การตรวจสอบ และประเมินผล การจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน (มาตรา 34) ซึ่งการประกันคุณภาพเป็นงานสำคัญของการจัดการศึกษา ในปัจจุบัน

การบริหารและการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานพระราชบัญญัติการศึกษากำหนดให้ ยึดเขตพื้นที่การศึกษา (มาตรา 37) โดยในแต่ละเขตพื้นที่การศึกษากำหนดให้มีคณะกรรมการและ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา มีอำนาจหน้าที่ในการกำกับดูแล จัดตั้ง ยุบ รวม หรือเลิกสถานศึกษา ขั้นพื้นฐานในเขตพื้นที่การศึกษา ประสาน ส่งเสริมและสนับสนุนสถานศึกษาเอกชนในเขตพื้นที่

การศึกษา ประสานและส่งเสริมองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ให้สามารถจัดการศึกษาสอดคล้องกับนโยบายและมาตรฐานการศึกษา ส่งเสริมและสนับสนุนการจัดการศึกษาของบุคคล ครอบครัว องค์กรชุมชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบัน สังกคมอื่นที่จัดการศึกษาในรูปแบบที่หลากหลายในเขตพื้นที่การศึกษา (มาตรา 38) จะเห็นได้ว่าบทบาทของเขตพื้นที่การศึกษาจะเน้นที่การประสานงานและให้การสนับสนุนการจัดการศึกษาของทุกองค์กรรวมทั้งของบุคคล อย่างไรก็ตาม งานด้านการประกันคุณภาพศึกษาเป็นงานสำคัญที่เขตพื้นที่การศึกษาต้องกำกับดูแล

3) แนวคิดเกี่ยวกับระบบการประกันคุณภาพทางการศึกษา

การประกันคุณภาพการศึกษา เป็นการบริหารจัดการและการดำเนินกิจกรรมตามภารกิจปกติของสถานศึกษาเพื่อพัฒนาคุณภาพของผู้เรียนอย่างต่อเนื่อง ซึ่งจะเป็นการสร้างความมั่นใจให้ผู้รับบริการทางการศึกษาทั้งผู้บริการโดยตรง ได้แก่ ผู้เรียนและผู้ปกครอง และผู้รับบริการโดยอ้อม ได้แก่ สถานประกอบการ ประชาชน และสังคมโดยรวมว่า การดำเนินของสถานศึกษาจะมีประสิทธิภาพและทำให้ผู้เรียนมีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ตามมาตรฐานการศึกษาที่กำหนด การประกันคุณภาพการศึกษาจึงมีแนวคิดอยู่บนพื้นฐานของการ "ป้องกัน" ไม่ให้เกิดการทำงานที่ไม่มีประสิทธิภาพและผลผลิตที่ไม่มีคุณภาพ ระบบการประกันคุณภาพทางการศึกษาที่ได้มีการพัฒนากันอยู่ในขณะนี้ มีแนวคิดเพื่อส่งเสริมและเสนอแนวทางเกี่ยวกับการพัฒนาคุณภาพทางการศึกษา โดยมีการดำเนินงาน 3 ขั้นตอน ดังนี้ (สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาพะเยา เขต 2, ม.ป.ป., หน้า 100)

(1) การควบคุมคุณภาพ เป็นการกำหนดมาตรฐานคุณภาพ และการพัฒนาสถานศึกษาให้เข้าสู่มาตรฐาน

(2) การตรวจสอบคุณภาพ เป็นการตรวจสอบและติดตามผลการดำเนินงานให้เป็นไปตามมาตรฐานที่กำหนด

(3) การประเมินคุณภาพ เป็นการประเมินคุณภาพของสถานศึกษา โดยหน่วยงานที่กำกับดูแลในเขตพื้นที่ และหน่วยงานต้นสังกัดในส่วนกลาง

4) หลักการจัดการคุณภาพ

หลายสถาบันการศึกษามีความกังวลกับการประเมินมาตรฐานทั้งจากภายในและภายนอกเสมอ เพราะต้องมีการเตรียมการ โดยเฉพาะเอกสารเป็นจำนวนมากตามความต้องการของแต่ละองค์กรที่มาประเมิน ปรัชญาการณเช่นนี้ แสดงให้เห็นว่า การปฏิบัติงานยังขาดระบบที่ดี ถ้าเป็นระบบที่ดีแล้ว จะเป็นการนำเสนอสิ่งที่เป็นปกติวิสัยมากกว่าการจัดเตรียมเป็นกรณีพิเศษ

การสร้างระบบงานคุณภาพมีหลายแนวทาง แต่สำคัญ และนิยมกันมากได้แก่ระบบการจัดการคุณภาพทั้งระบบ หรือ TQM : Total quality management มีหลักการสำคัญคือ

(1) การเน้น หรือการให้ความสำคัญกับผู้เรียน และผู้เกี่ยวข้องกับผู้เรียน เป็นอันดับแรก ซึ่งใกล้เคียงกับแนวคิดที่ตัวผู้เรียนเป็นสำคัญ นั่นเอง

(2) การสร้าง หรือการใช้ภาวะผู้นำ ในการที่จะมุ่งมั่นทุ่มเททำให้เกิดการตระหนัก และการทำหน้าที่ให้เกิดคุณภาพสูงสุด

(3) การเน้นการสร้างพลังอำนาจในการตัดสินใจให้ผู้ปฏิบัติได้ทำงานอย่างอิสระ แต่สอดคล้องประสานกับส่วนอื่น

(4) การเน้นที่กระบวนการทำงาน ให้ทำอย่างมีขั้นตอน ไม่ย้อนไปย้อนมา ทำให้เสียเวลา เสียทรัพยากร แต่เป็นขั้นตอนการทำงานที่ออกแบบอย่างรอบคอบ และดำเนินการด้วยความพอใจของผู้ปฏิบัติ

(5) การใช้ความคิดเชิงระบบในการทำงาน มีความเกี่ยวข้องสอดคล้องประสานองคาพยพ หรือกลไกองค์การไปสู่จุดหมายร่วมกัน

(6) การเน้นการปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง ไม่ทอดทิ้ง หรือทำไปเรื่อยๆ อย่างไม่รู้จุดหมาย

(7) การตัดสินใจทุกอย่างทุกระดับต้องอาศัยข้อมูลข้อเท็จจริงเป็นที่ตั้ง ไม่ใช่สามัญสำนึก หรืออารมณ์

(8) การเน้นความสัมพันธ์กันเป็นเครือข่ายทั้งภายในและภายนอกองค์การ

5) ขั้นตอนการดำเนินการ

ขั้นตอนโดยรวมของแต่ละองค์การ เพื่อดำเนินการเข้าสู่การเป็นองค์การที่สามารถจัดการคุณภาพได้ทั้งระบบ มีดังนี้

ขั้นที่ 1 ขั้นเริ่มต้น

ขั้นนี้ แต่ละองค์การอาจเริ่มต้นไม่เหมือนกัน ขึ้นอยู่กับระดับการพัฒนาองค์การที่ผ่านมามีอย่างไรก็ตาม ในขั้นนี้ ถือเป็นระยะเตรียมการ ซึ่งต้องสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับเรื่องของการจัดการคุณภาพให้ชัดเจน มีการเตรียมข้อมูลเกี่ยวกับระบบงานทั้งหมดของสถานศึกษา ได้แก่ เรื่องของการวางแผน การจัดการองค์การ การจัดการบุคลากร การอำนวยความสะดวก และการควบคุม ไว้ให้พร้อม โดยที่ควรมีสาระที่ปฏิบัติได้มาก่อนแล้ว

ขั้นที่ 2 ขั้นควบคุมคุณภาพ

ขั้นนี้เรียกว่าเป็นขั้น quality control นับเป็นขั้นตอนสำคัญที่มีจุดเด่นเรื่องของการประเมินผล (evaluation) เพื่อให้ได้ข้อมูลมาเพื่อการตัดสินใจในการเปลี่ยนแปลงพัฒนาองค์การใดก็ตาม ไม่มีการประเมินผลที่ดี จะไม่สามารถพัฒนาได้อย่างต่อเนื่อง และเป็นฐานก้าวต่อไปในการเป็นองค์การคุณภาพ ขั้นตอนนี้จึงเน้นทีมงานและบทบาทเรื่องของการประเมินเป็นพิเศษ

อย่างไรก็ตาม งานในขั้นตอนนี้เน้นการประเมินปัจจุบันเพื่อการแก้ไขข้อบกพร่องในอดีต มากกว่าการป้องกัน

ขั้นที่ 3 ขั้นประกันคุณภาพ

เมื่อองค์กรมีความเข้าใจเรียนรู้เกี่ยวกับการประเมินและการปรับปรุงบ้างแล้ว จะสามารถก้าวไปอีกขั้นหนึ่งเรียกว่า ขั้น quality assurance ซึ่งเป็นขั้นที่พร้อมรับการตรวจประเมิน ทั้งภายในและภายนอกระดับหนึ่ง ซึ่งหมายถึงว่าองค์กรหรือสถานศึกษาจะต้องจัดให้มีบุคคลหรือทีมงานขึ้นมาอีกชุดหนึ่ง ทั้งนี้ นอกเหนือจากทีมประเมินผล ทีมนี้จะทำหน้าที่ประสานให้เกิดการส่งผลย้อนกลับเพื่อการเปลี่ยนแปลงพัฒนาโดยตรง และทำหน้าที่ประสานเพื่อสร้างระบบงานให้เข้มแข็งขึ้นตามลำดับ ระเบียบนี้ เป็นระยะหัวเลี้ยวหัวต่อระหว่างการแก้ไขข้อคิดกับการป้องกันอนาคต

ขั้นที่ 4 ขั้นจัดการคุณภาพทั้งระบบ

เป็นขั้นที่ระบบงานพัฒนาเป็น quality management หรือ total quality management พร้อมทั้งจะแข่งขันสร้างความเป็นเลิศได้เสมอ โดยที่องค์กรจะมีคุณลักษณะตามที่กล่าวมาแล้ว ในช่วงนี้ ทุกหน่วยงานย่อยจะมีคู่มือปฏิบัติงานที่ช่วยให้มีการทำงานอย่างมีขั้นตอนตามวงจรของการปฏิบัติงาน ยึดหยุ่นได้สภาพการ สามารถสร้างผลงานคุณภาพได้ตามเวลาหรือเงื่อนไข พร้อมทั้งมีการลดความผิดพลาด ลดต้นทุน และปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง เป็นขั้นที่ระบบงานพัฒนามาเป็นการป้องกันความบกพร่องอนาคตมากกว่าการแก้ไข

สรุปได้ว่า การประกันคุณภาพการศึกษา คือ สถานศึกษาต้องจัดให้มีระบบการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษาและให้ถือว่ากรประกันคุณภาพภายในเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการบริหารการศึกษาที่จัดดำเนินการอย่างต่อเนื่อง โดยมีการจัดทำรายงานประจำปี เสนอต่อหน่วยงานต้นสังกัด หน่วยงานที่เกี่ยวข้องและเปิดเผยต่อสาธารณชน เพื่อนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพ มาตรฐานการศึกษา เพื่อรองรับการประกันคุณภาพภายนอก และพัฒนาปรับปรุง

2.5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.5.1 งานวิจัยภายในประเทศ

มารศรี สุธานี (2540, บทคัดย่อ) ได้ศึกษาปัจจัยที่สัมพันธ์กับวิสัยทัศน์ของผู้บริหาร โรงเรียนสังกัดกรุงเทพมหานครพบว่า ปัจจัยภายในตัวผู้บริหารได้แก่ พฤติกรรมผู้นำทางวิชาการ พฤติกรรมการบริหารการเปลี่ยนแปลงเป็นตัวแปรที่มีความสัมพันธ์ทางบวกกับวิสัยทัศน์ของผู้บริหารโรงเรียน

รังสฤษฎ์ โยมศรีเคน (2541, บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การศึกษาและเปรียบเทียบ การบริหารงานวิชาการของโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษา อำเภอหนองเรือ จังหวัดขอนแก่น พบว่า 1) สภาพการบริหารงานวิชาการของโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาอำเภอหนองเรือ จังหวัดขอนแก่น ทั้งขนาดเล็ก ขนาดกลาง และขนาดใหญ่ มีสภาพการบริหารงานวิชาการโดยภาพรวมทุกด้านอยู่ในระดับมาก ยกเว้น การนิเทศภายในงานวิชาการของโรงเรียนอยู่ในระดับ น้อย 2) ปัญหาในการบริหารงานวิชาการ โดยภาพรวมทั้ง 4 ด้าน คือ ด้านบุคลากร ด้านการดำเนินงาน ด้านวัสดุอุปกรณ์ และด้านการบริหาร ของโรงเรียนทั้ง 3 ขนาด มีปัญหาอยู่ในระดับมากทุกด้าน ยกเว้น ปัญหาด้านวัสดุอุปกรณ์ของโรงเรียน ขนาดเล็กมีปัญหาอยู่ในระดับน้อย 3) เปรียบเทียบสภาพการบริหารงานวิชาการทั้ง 7 ด้าน และ ปัญหาการบริหารงานวิชาการ 4 ด้านของโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา ทั้ง 3 ขนาด พบว่า ไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

สมแพน จำปาหวาย (2542, บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การศึกษาการบริหารงานวิชาการ ของโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดขอนแก่น พบว่า มีสภาพการบริหารงานทั้ง 7 ด้าน คือ ด้านบริหารหลักสูตร ด้านการเรียนการสอน ด้านวัสดุอุปกรณ์ และสื่อการเรียนการสอน ด้านการวัดผลและประเมินผล ด้านห้องสมุด ด้านการนิเทศ ภายในงานวิชาการ และด้านการประชุมอบรมทางวิชาการ มีการปฏิบัติอยู่ในระดับมาก ปัญหาการบริหารงานทั้ง 7 ด้าน อยู่ในระดับมาก

ชุมศักดิ์ อินทร์วิทย์ (2543, หน้า 61) ได้ศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการบริหารองค์การพบว่า ผู้บริหารองค์การมีความสำคัญและเป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อพฤติกรรมกรรมการเปลี่ยนแปลงภายในองค์การ คุณลักษณะและทักษะผู้นำทำให้ผู้ปฏิบัติงานมีพฤติกรรมกรรมการเปลี่ยนแปลงตามไปด้วยปฏิภพระหว่าง ผู้บริหารและผู้ร่วมงานจึงเป็นปัจจัยในลักษณะองค์ประกอบ 4 ประการ ได้แก่ พฤติกรรมผู้นำ บรรยากาศองค์การ ความพอใจในการปฏิบัติงานและมนุษยสัมพันธ์ในความผูกพันของสมาชิกต่อ องค์การ ซึ่งปัจจัยดังกล่าวนี้มีความสัมพันธ์กันและเป็นปัจจัยสำคัญให้องค์การพัฒนาไปสู่เป้าหมาย และวิสัยทัศน์ที่ต้องการ

นิคม จินาวงศ์ (2543, บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาเรื่อง ปัจจัยพฤติกรรมกรรมการบริหารที่ส่งผลต่อ วิสัยทัศน์ของผู้บริหารโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดนครศรีธรรมราช ผลการวิจัยพบว่า วิสัยทัศน์ของผู้บริหารโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษา จังหวัดนครศรีธรรมราช ทั้งโดยภาพรวมและแยกรายด้านคือ การสร้างวิสัยทัศน์ การเผยแพร่วิสัยทัศน์ และการปฏิบัติตามวิสัยทัศน์อยู่ในระดับสูงพฤติกรรมกรรมการบริหารของผู้บริหารโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดนครศรีธรรมราช ทั้งโดยภาพรวมและรายด้านคือพฤติกรรม

ผู้นำทางวิชาการ พฤติกรรมการบริหารการเปลี่ยนแปลง และพฤติกรรมด้านทักษะมนุษย์สัมพันธ์ อยู่ในระดับสูง

วิชิต บุญเลิศ (2543, บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง ปัญหาการบริหารงานวิชาการระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ในโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดอุดรธานี พบว่า ภาพรวมของโรงเรียนมีปัญหาอยู่ในระดับน้อย ปัญหาที่สำคัญได้แก่ ด้านหลักสูตรและการนำหลักสูตรไปใช้ ด้านสื่อการเรียนการสอน ด้านห้องสมุด ด้านการวัดผลและประเมินผล และด้านการประชุมอบรมทางวิชาการ โดยมีแนวทางการพัฒนาการบริหารงานวิชาการโรงเรียนที่มีความสำคัญ 5 อันดับแรก คือ 1) การจัดทำแผน/โครงการด้านวิชาการประจำปี 2) การร่วมกันวางแผนการใช้หลักสูตรภายในโรงเรียน 3) การสนับสนุนครูศึกษาหาความรู้ อบรม และศึกษาดูงาน 4) การจัดสนับสนุนงบประมาณด้านวัสดุอย่างเพียงพอ และ (5) การร่วมมือกันวางแผนการจัดการเรียนการสอนภายในโรงเรียน

เจริญชัย กิตติพิรเดช (2544, หน้า 74) พบว่าปัญหา การบริหารงานวิชาการของผู้บริหารสถานศึกษาระดับประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดสมุทรปราการ ไม่แตกต่างกัน ทั้งโดยรวมและจำแนกตามขนาดสถานศึกษา ขนาดเล็ก ขนาดกลาง และขนาดใหญ่

ประวิทย์ นุรณ โกลล (2545, หน้า 64) ได้ศึกษาปัญหาการบริหารงานวิชาการของผู้บริหารสถานศึกษาระดับประถมศึกษาตามความคิดเห็นของครูปฏิบัติการสอน สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาอำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี จำแนกตามประสบการณ์ในการปฏิบัติงาน แตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ

เพ็ญจันทร์ เอื้อสาธิต (2546, บทคัดย่อ) ได้ศึกษาภาวะผู้นำของผู้บริหารโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาจังหวัดระยอง จำแนกตามวุฒิการศึกษา ประสบการณ์ในการบริหารงาน และขนาดโรงเรียน ผลการวิจัยพบว่า ภาวะผู้นำของผู้บริหารโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาจังหวัดระยอง โดยรวมและรายด้านอยู่ในระดับมาก การเปรียบเทียบภาวะผู้นำของผู้บริหารโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาจังหวัดระยอง จำแนกตามวุฒิการศึกษา และขนาดโรงเรียน พบว่าแตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ ส่วนการเปรียบเทียบภาวะผู้นำของผู้บริหารโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาจังหวัดระยอง จำแนกตามประสบการณ์ในการบริหารงาน พบว่าโดยรวมแตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ ที่ระดับ .05

รุ่งกานต์ รอดเรือง (2546, บทคัดย่อ) ได้ศึกษาภาวะผู้นำของผู้บริหารโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ ตามความคิดเห็นของข้าราชการครู จำแนกตามตำแหน่ง ขนาดโรงเรียน และเขตการศึกษา ผลการวิจัยพบว่า ภาวะผู้นำของผู้บริหาร

โรงเรียนประถมศึกษา ตามความคิดเห็นของข้าราชการครู อยู่ในระดับมาก ภาวะผู้นำของผู้บริหารโรงเรียนประถมศึกษา ตามความคิดเห็นของข้าราชการครูตำแหน่งต่างกัน ไม่แตกต่างกัน ภาวะผู้นำของผู้บริหารโรงเรียนประถมศึกษา ตามความคิดเห็นของข้าราชการครูที่ปฏิบัติงานในโรงเรียนขนาดต่างกัน ไม่แตกต่างกัน และภาวะผู้นำของผู้บริหารโรงเรียนประถมศึกษา ตามความคิดเห็นของข้าราชการครูที่ปฏิบัติงานในเขตการศึกษาต่างกัน ไม่แตกต่างกัน

สุทิสรา ศรีดงนันท์ (2547, บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่องภาวะผู้นำของผู้บริหารโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาชลบุรีเขต 3 พบว่า ภาวะผู้นำผู้บริหารโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาชลบุรีเขต 3 มีภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงในระดับสูง

ขวัญใจ ศรีทาพัคค์ (2548, บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง ภาวะผู้นำผู้บริหารโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาระยอง เขต 2 พบว่า ภาวะผู้นำผู้บริหารโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาระยองเขต 2 มีภาวะผู้นำเชิงปฏิรูปตามการเรียนรู้ของครูปฏิบัติการสอนโดยรวมอยู่ในระดับมาก

อัมพร อิศรารักษ์ (2548, บทคัดย่อ) ได้ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างภาวะผู้นำกับประสิทธิผลของโรงเรียนมัธยมศึกษาเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่า ภาวะผู้นำของผู้บริหารกับประสิทธิผลของโรงเรียนมัธยมศึกษาเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีความสัมพันธ์กันทางบวกอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ที่ระดับ .05

2.5.2 งานวิจัยต่างประเทศ

เชสเตอร์ (Chester, 1965, pp. 286 – 288) ได้ศึกษาวิจัยเรื่องพฤติกรรมกรรมการบริหารวิชาการของผู้บริหารการศึกษาทั่วประเทศในสหรัฐอเมริกา พบว่าพฤติกรรมที่ทำให้การบริหารงานวิชาการของผู้บริหารมีประสิทธิภาพสูง โดยการส่งเสริมให้มีความรู้ความสามารถเพิ่มขึ้น ได้แก่ การส่งเสริมให้ครูใช้เทคนิคการสอนหลายๆ วิธี อภิปรายปัญหาการปรับปรุงการสอนในที่ประชุม จัดปฐมนิเทศเพื่อช่วยเหลือครูใหม่ จัดให้มีการอบรมความรู้เกี่ยวกับวิชาการศึกษาเพิ่มเติมแก่คณะครูเพื่อปรับปรุงเทคนิคการสอน

ดีซอเทล (Desautel, 1978, p. 42) ได้ศึกษาวิจัยเรื่องบทบาทในการบริหารงานของครูใหญ่โรงเรียนประถมศึกษาในรัฐคาโรไลนาเหนือประเทศสหรัฐอเมริกา พบว่า ครูใหญ่ใช้เวลาส่วนใหญ่ไปในด้านจัดการเรียนการสอนและมีความเห็นว่าเขาควรจะได้ปฏิบัติงานด้านนี้ให้มากกว่านี้

ริชาร์ด (Richard, 1978, p. 2333 – A; อ้างถึงใน ไทย วิบูลย์ชัยณูญ, 2545 หน้า 60) ได้ศึกษาเรื่องงานในความรับผิดชอบที่สำคัญของครูใหญ่โรงเรียนประถมศึกษาในรัฐโคโรราโด สหรัฐอเมริกา ผลการวิจัยปรากฏว่า ครูใหญ่เห็นว่างานในหน้าที่ความรับผิดชอบเกี่ยวกับหลักสูตรและการสอนซึ่งหมายถึง งานวิชาการนั้นครูใหญ่ควรใช้เวลาให้มาก

แมททอกซ์ (Mattox, 1978, p. 7061 – A) ได้ศึกษาความต้องการในการปฏิบัติงานด้านวิชาการของผู้บริหารโรงเรียนประถมศึกษาในรัฐอิลลินอยส์ ประเทศสหรัฐอเมริกา พบว่า ความต้องการของผู้บริหารอยู่ในระดับมาก คือ มีความต้องการปรับปรุงการเรียนการสอน การพัฒนาหลักสูตร ความสามารถในการปฏิบัติงานเกี่ยวกับการนิเทศและการวัดผลประเมินผล

สรุปผลจากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องข้างต้น การบริหารงานวิชาการเป็นบทบาทของผู้บริหารสถานศึกษาและครูผู้สอนที่เป็นปัจจัยบ่งชี้ความสำเร็จหรือความล้มเหลวของกระบวนการบริหารงานในขอบข่ายนอกจากนี้ยังพบว่าองค์ประกอบที่สำคัญคือ อนาคตของโรงเรียนจะส่งผลให้สภาพและปัญหาการบริหารงานวิชาการมีความแตกต่างกัน

2.6 สรุปกรอบแนวคิดการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยมุ่งศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยการบริหารกับการบริหารงานวิชาการของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาชลบุรี เขต 2 ตามแนวคิดของสตอกคิลล์ และไมเนอร์ (Stogdill & Miner, 1992, p. 226) และการบริหารงานวิชาการตามกรอบแนวทางของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2547, หน้า 163)

2.6.1 ปัจจัยการบริหาร หมายถึง ความสามารถ ทักษะ และกระบวนการที่ผู้นำใช้ในการนำกลุ่มให้ไปสู่จุดมุ่งหมาย แบ่งเป็น 2 แบบคือ ภาวะผู้นำแบบมุ่งสัมพันธ์ และภาวะผู้นำแบบมุ่งงาน

1) ภาวะผู้นำแบบมุ่งสัมพันธ์ มีลักษณะไว้วางใจผู้ใต้บังคับบัญชา ยกย่องให้เกียรติ ห่วงใยผู้ใต้บังคับบัญชา มีความอบอุ่น ใช้การติดต่อสื่อสารแบบสองทาง ทั้งด้านการปฏิบัติงานและด้านส่วนตัว ผลักดันและส่งเสริมให้เกิดการทำงานโดยการจูงใจ หลีกเลี่ยงการลงโทษ

2) ภาวะผู้นำแบบมุ่งงาน มีลักษณะเน้นการปฏิบัติงานให้บรรลุเป้าหมาย จัดระเบียบองค์กร กำหนดขอบข่ายงาน วางแผนการทำงาน มอบหมายงาน กระตุ้นผู้ใต้บังคับบัญชาให้ทำงาน เพื่อให้ได้ผลตามที่ต้องการ ให้ความสำคัญกับการทำงานเป็นหลัก ซึ่งได้แก่ การวางแผน การจัดโครงสร้าง การกำหนดเป้าหมาย การตรวจสอบ การประสานงานและการจัดหาทรัพยากรที่จำเป็นต่อการปฏิบัติงาน

2.6.2 สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2547, หน้า 163) ซึ่งมีกิจกรรมหลักที่สำคัญ 7 ด้าน คือ หลักสูตรและการพัฒนาหลักสูตร การจัดการเรียนการสอน การวิจัยเพื่อพัฒนาคุณภาพการศึกษา การพัฒนาสื่อ นวัตกรรมและเทคโนโลยี การนิเทศการศึกษา การวัดผลประเมินผล และการประกันคุณภาพการศึกษา

1) หลักสูตรและการบริหารหลักสูตร หมายถึง การจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา ขึ้นพื้นฐานเพิ่มเติมจากหลักสูตรแกนกลาง และปรับโครงสร้างแต่ละสาระการเรียนรู้ให้เหมาะสม ในแต่ละช่วงชั้น ซึ่งหลักสูตรเป็นแม่บทสำคัญที่สุดในการบริหารงานสถานศึกษาต้องจัดการศึกษา โดยยึดหลักที่ผู้เรียนทุกคนมีความสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้กระบวนการจัดการศึกษา ต้องส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาตามธรรมชาติ และเต็มตามศักยภาพจัดเนื้อหาสาระและกิจกรรม ให้สอดคล้องกับความสนใจของผู้เรียน โดยคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างสถานศึกษา ต้องจัดกิจกรรม ให้หลากหลาย เพื่อให้ให้นักเรียนได้มีโอกาสเลือกตามความสนใจและความถนัด จัดการเรียนรู้ให้เกิดขึ้น ได้ตลอดเวลาทุกสถานที่ มีการประสานความร่วมมือกับบิดามารดา ผู้ปกครองและบุคคลในชุมชน ทุกฝ่าย เพื่อร่วมกันพัฒนาผู้เรียนตามศักยภาพการจัดการศึกษาจัดทำหลักสูตรสถานศึกษาขึ้นพื้นฐาน ให้มีความครอบคลุมในความรู้และทักษะ เริ่มตั้งแต่ตนเอง บุคคลและธรรมชาติสิ่งแวดล้อม

2) การจัดการเรียนการสอน หมายถึง แนวทางการจัดกระบวนการเรียนการสอน ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ มีการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเป็นกระบวนการที่ปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง โดยเน้นความสำคัญทั้งความรู้ คุณธรรม กระบวนการเรียนรู้และการบูรณาการ เพื่อให้ผู้เรียน เกิดการเรียนรู้ในการพัฒนาด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม และสติปัญญา

3) การวิจัยเพื่อพัฒนาคุณภาพการศึกษา หมายถึง การทำงานอย่างเป็นระบบของ ครูในการหาคำตอบเพื่อแก้ไขข้อบกพร่องของผู้เรียนแต่ละคน และคิดหาวิธีการพัฒนาผู้เรียนให้มี คุณภาพมากขึ้นมีการพัฒนากระบวนการเรียนการสอนที่มีประสิทธิภาพ รวมทั้งการส่งเสริมให้ผู้สอน สามารถวิจัยเพื่อพัฒนาการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับผู้เรียนในแต่ละระดับการศึกษาและสนับสนุน ให้ผู้เรียนศึกษาหาความรู้ด้วยการวิจัย เช่น การทำโครงการ แล้วนำเสนอข้อค้นพบด้วยการพูดและ การเขียน

4) การพัฒนาสื่อ นวัตกรรมและเทคโนโลยี หมายถึง การดำเนินการเกี่ยวกับเครื่องมือ ที่ใช้ในการจัดการเรียนการสอนทั้งด้านผู้ผลิตและผู้ใช้เทคโนโลยี เพื่อการศึกษาให้มีความรู้ ความสามารถและทักษะในการผลิต รวมทั้งการใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม มีคุณภาพและประสิทธิภาพ ผู้เรียนมีสิทธิได้รับการพัฒนาขีดความสามารถในการใช้เทคโนโลยีเพื่อการศึกษา ให้บรรลุสู่เป้าหมาย ของหลักสูตรซึ่งอาจอยู่ในสภาพของจริง แบบจำลอง หรือการใช้เทคโนโลยีในการจัดทำ เพื่อให้มีความรู้และทักษะเพียงพอที่จะใช้เทคโนโลยีเพื่อการศึกษา แสวงหาความรู้ด้วยตนเองได้อย่างต่อเนื่อง ตลอดชีวิต

5) การนิเทศการศึกษา หมายถึง การปฏิบัติงานร่วมกันของบุคลากรทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง กับการจัดการศึกษากระบวนการที่ผู้นิเทศในสถานศึกษาประกอบด้วยผู้บริหาร หัวหน้ากลุ่มสาระ ครูผู้สอน ที่ผู้บริหารมอบหมายให้ดำเนินการโดยใช้ภาวะผู้นำทำให้เกิดความร่วมมือร่วมใจ ประสานงาน

และใช้ศักยภาพในการทำงานอย่างเต็มที่ ซึ่งจะส่งผลต่อการพัฒนางานของสถานศึกษานั้นๆ โดยส่วนรวมให้เป็นไปตามมาตรฐานของหลักสูตรและมาตรฐานการศึกษาในอันที่จะเป็นผลในการพัฒนาคุณภาพการเรียนรู้ของผู้เรียนให้มีคุณภาพตามเกณฑ์มาตรฐานของหลักสูตรสถานศึกษา

6) การวัดผลประเมินผล หมายถึง การปฏิบัติงานเกี่ยวกับการทดสอบผลการจัดการเรียนการสอนของครูผู้สอน โดยครูผู้สอนจัดกิจกรรมอย่างหลากหลาย ใช้เทคโนโลยี สื่อการเรียนการสอน แหล่งการเรียนรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างครอบคลุม มีการติดตามผลการเรียนรู้ตามระเบียบว่าด้วยการวัดผลประเมินผลของสถานศึกษา และวัดผลประเมินผลในกิจกรรมต่างๆ อย่างหลากหลายตามสภาพจริง

7) การประกันคุณภาพการศึกษา หมายถึง สถานศึกษาต้องจัดให้มีระบบการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษาและให้ถือว่าการประกันคุณภาพภายในเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการบริหารการศึกษาที่จัดดำเนินการอย่างต่อเนื่อง โดยมีการจัดทำรายงานประจำปี เสนอต่อหน่วยงานต้นสังกัด หน่วยงานที่เกี่ยวข้องและเปิดเผยต่อสาธารณชน เพื่อนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพ มาตรฐานการศึกษา เพื่อรองรับการประกันคุณภาพภายนอก และพัฒนาปรับปรุงสถานศึกษาให้มีคุณภาพตามเกณฑ์มาตรฐานทั้งด้านผู้เรียน ด้านครู และด้านผู้บริหาร